ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022

ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія *Філологія*

Том 25 № 2 2022

UNICHECK

Київ

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія Філологія

2022

Том 25, № 2

UNICHECK

Київський національний лінгвістичний університет
Ідентифікаційний код 02125289
БІБЛІОТЕКА

Київ
Видавничий центр КНЛУ

УДК 811.1'1 **ISSN 2415-7333 (Online)** **ISSN 2311-0821 (Print)**

Реєстраційне свідоцтво № 8830, серія КВ від 03.06.2004 року

Збірник наукових праць "Вісник КНЛУ. Серія Філологія" включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі "Філологічні науки. Спеціальність 035" (наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643)

Видання індексується: Index Copernicus https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=43291&lang=pl; Наукова періодика України (URAN) http://journals.uran.ua/user; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського http://www.irbis-nbuv.gov.ua/; Google Scholar https://scholar.google.com.ua/; CrossRef http://data.crossref.org/depositorreport?pubid=J334518, Dimensions https://app.dimensions.ai/discover/publication?and_facet_source_title=jour.1366855. DOAJ: https://doaj.org/toc/2415-7333?source=%7B%22query%22%3A%7B%22bool%22%3A%7B%22must%22%3A%5B%7B%22terms%22%3A%7B%22index.issn.exact%22%3A%5B%222311-0821%22%2C%222415-7333%22%5D%7D%7D%5D%7D%7D%2C%22size%22%3A100%2C%22sort%22%3A%5B%7B%22created_date%22%3A%7B%22order%22%3A%22desc%22%7D%7D%5D%2C%22_source%22%3A%7B%7D%2C%22track_total_hits%22%3Atrue%7D

Том 25 № 2 рекомендовано до друку ухвалою вченої ради Київського національного лінгвістичного університету від 27 грудня 2022 року.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія : зб. наук. праць / гол. ред. Васько Р. В. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2022. Т. 25, № 2. 130 с.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія публікує наукові статті та рецензії, присвячені актуальним проблемам сучасного мовознавства та перекладознавства, що висвітлюють особливості розвитку й функціонування германських, романських, слов'янських, східних та інших мов світу, а також знайомить з новими здобутками науковців у сфері когнітивної лінгвістики, зіставного мовознавства, комунікативної лінгвістики, дискурсології, лінгвокультурології, психолінгвістики, лінгвофілософії та літературознавства.

Редколегія

Головний редактор:

Васько Роман Володимирович – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6499-2972

Заступник головного редактора:

Потапенко Сергій Іванович – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8623-3240

Відповідальні редактори:

Мінчак Галина Богданівна – кандидат філологічних наук, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1673-475X

Сташко Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3325-5774

Технічний редактор:

Григоренко Олена Григорівна – фахівець І категорії з комп'ютерної обробки текстів редакційно-видавничого відділу КНЛУ

Члени редколегії:

Баган Мирослава Петрівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5436-2934

Барань Єлизавета Балажівна (Erzsebet Barany) – доктор філософії (PhD), доцент, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8395-5475
Валігура Ольга Романівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0428-5421
Гнезділова Ярослава Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9248-3238
Ізотова Наталя Павлівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2098-4687
Корольова Алла Валер'янівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5541-5914
Кравченко Наталія Кимівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9839-6629
Ніконова Віра Григорівна – доктор філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0324-4217
Номаті Мотокі – PhD (філологія), професор, Слов'яно-Євразійський дослідницький центр, Унівеситет Хокайдо, Японія; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5476-4941
Панасенко Наталія Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Університет імені Святих Кирила і Мефодія в Трнаві, Словацька Республіка; ORCID: http://orcid.org/0000-0003-4377-9088
Пенья-Сервель М. Сандра – PhD (лінгвістика), старший викладач, Університет Ла-Ріоха, Логроньо, Королівство Іспанія; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4507-958X
Пініч Ірина Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9203-1204
Рундл Крістофер – PhD (філологія), професор, Болонський університет, Італійська Республіка; ORCID: http://orcid.org/0000-0001-7790-3468
Савчук Руслана Іванівна – доктор філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8335-1639
Сєрякова Ірина Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6446-7070
Табаковска Ельжбета – PhD (лінгвістика), професор, Ягеллонський університет, Республіка Польща; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3676-792X
Терехова Світлана Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7473-9399

Адреса редколегії:
Україна, 03150, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73,
Київський національний лінгвістичний університет
E-mail: knlu-pzs@ukr.net.
Tel.: +38 (068) 554-23-79.
http://philmessenger.knlu.edu.ua/

© Київський національний лінгвістичний університет, 2022

ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія *Філологія*
Том 25. 2022
№ 2

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Бурка Н. А. Систематизація універсальних ознак сугестивного мовлення підлітків 9

Васько С. Р. Фраземи як знаки вторинної номінації і результат фразеосеміозису 18

Заскалета В. П., Гмиря Л. В., Мінчак Г. Б. Супероніми як нові засоби творення образу держави-агресора в українській інтернет-комунікації. 32

Поздняков К. О. Акцентні типи давньоперських іменних словоформ 44

Федічев О. Є. Семіотизація агресії РФ проти України в китайськомовному дипломатичному дискурсі 53

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Капранов Я. В., Тронь Т. В., Івановська Б. О. Корпусний інструментарій OPUS для забезпечення інтелектуального перекладу (на прикладі текстів L1 і L2 англійсько-українського кінодискурсу) 70

Petrochuk N. O. The perception of the English speech of Ukrainians by non-native speakers 81

Шершун Я. А. Біблійна лексика сучасної літературної мови гінді та способи її творення 94

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ходаковська Н. Г. Віршований текст як поняття теорії лінгвосинергетики 101

Чернишова С. О. Мовна ідентичність іммігрантів у романі Чімаманди Нгозі Едічі “Американа” 113

ІНФОРМАЦІЯ

Вимоги до рукописів 124

CONTENTS

LANGUAGE STUDIES

Burka N. A. Systematization of the universal features characterising teenager's subliminal speech 9

Vasko S. R. Phrasemes as signs of secondary nomination and the result of phraseosemiosis 18

Zaskaleta V. P., Gmyrya L. V., Minchak H. B. Sovereignonyms as new means to create the image of the aggressor state in the Ukrainian Internet communication 32

Pozdniakov K. O. Accentuation types of noun word forms in Old Persian 44

Fedichev O. Ye. Semiotization of Russian aggression against Ukraine in Chinese diplomatic discourse 53

TRANSLATION STUDIES

Kapranov Ya. V., Tron T. V., Ivanovska B. O. OPUS corpus toolkit for ensuring intelligent translation (case study of L1 and L2 texts of English-Ukrainian film discourse) 70

Petrochuk N. O. Perception of the English speech of Ukrainians by non-native speakers 81

Shershun Ya. A. Biblical vocabulary of the Modern Literary Hindi language and its formation methods 94

LITERARY STUDIES

Khodakovska N. G. Poetic text as a concept of the theory of linguistic synergy 101

Chernyshova S. O. Immigrant's language identity in Chimamanda Ngozi Adichie's Americanah 113

INFORMATION

Guidelines for authors 124

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81’233
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274922

Н. А. Бурка
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: leschenko.nat@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5412-4314

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ ОЗНАК СУГЕСТИВНОГО МОВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Abstract

In the article the author substantiates the interdisciplinary universal classification of the features of the teenagers’ subliminal speech from the standpoint of cognitive lingual-and-energetic research. The model is based on the idea that the teenagers’ speech has an exclusively supervenient nature, according to which the complex of causes of the communication occurrence generates the corresponding complex of linguistic means of its actualization as a consequence. It is proven that the propriety of organizing all the universal features of the system classification usually plays the role of factors of teenagers’ speech within the following four subsystems: 1 – social-and-political, 2 – situational-and-communicative, 3 – psychological-and-genetic, 4 – physiological-and-state. It is emphasized that, taking into account the specifics of multifactorial interdisciplinary searches, there is an urgent need to deepen the elements of the classification only to its second hierarchical level: namely, to the level of classes and subclasses of universal features of the studied phenomena and phenomena of teenagers’ subliminal speech. It is shown that it is quite sufficient to differentiate the elements of the system classification model of universal features of the teenagers’ subliminal speech into their seven hierarchical levels: communication types, the speaker’s environment, the speaker’s communicative status, the speaker’s temperament type, the gender, the speaker’s age and the period or phase of his/her development, emotional and pragmatic potentials of the implementation of speech behaviour acts. The offered model can be used for the systematic development of programs and methods for further broader or deeper scientific searches for linguistic and energetic features of the actualization of subliminal speech by other categories of speakers.

Keywords: lingual-and-energetic research, subliminal effect, speech, teenager, features, classification.

Анотація

У статті з погляду когнітивних лінгвоенергетичних досліджень обґрунтовано міждисциплінарну універсальну класифікацію ознак сугестивного мовлення підлітків. В основу побудови моделі покладено ідею про те, що мовлення підлітка має винятково супервентну природу, відповідно до якої комплекс причин виникнення комунікації породжує як наслідок застосування ним відповідних комплексів лінгвістичних засобів її актуалізації. Доведено доцільність упорядкування всіх універсальних ознак отриманої в такий спосіб системної класифікації, які здебільшого відіграють роль чинників мовлення підлітка в межах таких чотирьох їх підсистем: 1) соціально-політичної, 2) ситуативно-комунікативної, 3) психічно-генетичної, 4) фізіологічно-станової. Підкреслено, що з урахуванням специфіки багатофакторних міждисциплінарних пошуків нагальною є необхідність поглиблення елементів класифікації лише до другого її ієрархічного рівня, тобто до рівня класів і підкласів універсальних ознак досліджуваних феноменів і явищ сугестивного мовлення підлітків. Показано, що елементи класифікації універсальних ознак сугестивного мовлення підлітка цілком достатньо диференціювати на сім ієрархічних рівнів: види комунікації, оточення мовця, комунікативний статус мовця, тип темпераменту мовця, його гендерна належність, вік мовця та період чи фаза його розвитку, емоційно-прагматичних потенціалів реалізації актів мовної поведінки. Модель пропонуємо використовувати для системної розробки програм і методик цілої низки подальших ширших або глибших наукових пошуків лінгвоенергетичних особливостей актуалізації сугестивного мовлення іншими категоріями мовців.

Ключові слова: лінгвоенергетичні дослідження, сугестія, мовлення, підліток, ознаки, класифікація.

Вступ. У межах започаткованого нами міждисциплінарного наукового пізнання особливостей комунікативної поведінки підлітка взагалі та мовленнєвої зокрема було з'ясовано, що вона має винятково супервентну природу (Kim, 1993), відповідно до якої в процесах комунікації комплекс причин, що впливають на її виникнення та перебіг, породжує відповідний комплекс наслідків, що впливають на добір підлітком лінгвальних та позалінгвальних засобів спілкування. При цьому було доведено (Бурка, 2020a, 2020b) ефективність проведення зазначеного наукового пошуку на ґрунті методологічних основ когнітивних лінгвоенергетичних досліджень (Калита & Клименюк, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі попереднього аналізу ми продемонстрували (Бурка, 2020b) доцільність багатофакторного міждисциплінарного розгляду феномена підліткової комунікації, а також звернули увагу на необхідність моделювання систем чинників, сукупності яких впливають на особливості саморозвитку процесів породження мовлення та відповідних комунікативних дій мовця. Підкреслимо, що саме в цій праці сформовано системну модель комплексів факторів, супервентних на комплекси лінгвальних і позалінгвальних засобів актуалізації мови підлітком. Подальший крок було зроблено нами в праці (Бурка, 2020a), присвяченій обґрунтуванню моделі впливу системи чинників на психічні механізми актуалізації сугестивного мовлення підлітка. У ній було описано чотири системи взаємопов'язаних чинників: 1 – соціально-політичних, 2 – ситуативно-комунікативних, 3 – психічно-генетичних, 4 – фізіологічно-станових. Так відбувалося покрокове розв'язання загальної проблеми формування теоретичних підвалин започаткованого системного міждисциплінарного дослідження когнітивних лінгвоенергетичних особливостей актуалізації лінгвальних і позалінгвальних засобів сугестивного мовлення підлітків. Ми сформували провідні методологічні ідеї в праці (Бурка & Калита, 2019), у якій розкрили стратегії, тактики та основні засоби зазначеного міждисциплінарного дослідження когнітивних закономірностей просодичної організації маніпулятивного мовлення. При цьому обґрунтування згадуваних системних вербально-графічних моделей провадилося з урахуванням можливості кожної з них слугувати в подальшому робочим блоком, придатним без будь-яких ускладнень для інтегрування у відповідну кібернетичну мегамодель синергетичного саморозвитку сугестивної мовної поведінки підлітка. За цих обставин, з погляду забезпечення потенційної можливості побудови перспективної мегамоделі, не розв'язаним лишалося методологічно важливе питання пошуку універсальної системної моделі ознак сугестивного мовлення підлітків.

Виходячи зі сказаного, **метою** цієї праці є обґрунтування міждисциплінарної універсальної системної моделі ознак сугестивного мовлення підлітків у вигляді їхньої відповідної вербально-графічної класифікації.

Для досягнення поставленої мети виникає необхідність послідовного розв'язання таких **завдань**: з'ясування наявної в лінгвістиці, психології, фізіології та соціології номенклатури ознак сугестивного мовлення підлітків; визначення рівнів абстракції термінів, що забезпечують адекватне декодування класів ознак комунікації представниками кожної із згадуваних наук; розробка вербально-графічного образа універсальної міждисциплінарної класифікації ознак сугестивного мовлення підлітків.

Методи та методологія проведення дослідження. У роботі використано низку загальнонаукових методів, а саме: методи аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, а також системний метод, що уможливило узагальнити теоретичні

передумови вивчення сугестивного мовлення підлітків, та спеціальні лінгвістичні методи, зокрема: описовий з окремими прийомами зовнішньої та внутрішньої інтерпретації компонентів класифікації.

Під час створення універсальної системної класифікації ознак сугестивного мовлення підлітків на підставі чітких положень, відомих фундаментальних праць з енергетичної теорії мови (Kim, 1993; Калита, 2016) ми запропонували часткові методологічні ідеї щодо міждисциплінарного пошуку синергетичних закономірностей актуалізації в комунікації і окремих лінгвальних та позалінгвальних засобів і будь-яких їхніх комплексів.

Звідси безпосередньо й брала початок перша метрологічна умова: шукані нами ознаки мають позначатися науковими поняттями, які є загальновідомими та конвенціалізованими принаймні в лінгвістиці, психології й соціології.

Наступна умова була пов'язана з необхідністю поглиблення елементів класифікації щонайменше до другого її ієрархічного рівня, тобто до рівня класів і підкласів досліджуваних феноменів та явищ сугестивного мовлення підлітків.

Зі свого боку, третя умова, важлива для зручності подальшого використання нашої класифікації в кібернетичних моделях, полягала в чіткому співвіднесенні всіх уживаних у ній понять із відповідними блоками вказаних вище чинників (соціально-політичних, ситуативно-комунікативних, психічно-генетичних та фізіологічно-станових).

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Дотримуючись зазначених умов, використовуючи академічний алгоритм побудови комплексної класифікації понять (Клименюк, 2006, с. 183–198), ми й отримали шукану модель системи ознак сугестивного мовлення підлітків, вербально-графічний образ якої наведено на рис.1. Як бачимо, обрану за рекомендацією цього джерела структуру нашої комплексної класифікації побудовано шляхом ієрархічного розташування по вертикалі кожного рівня ознак за вектором зниження ступеня їхньої загальності. Відповідно до цього на першому (вищому) рівні класифікації нами було розташовано найбільш загальну автономну систему множини ситуативно-комунікативних ознак, яку в науці традиційно прийнято вважати умовами комунікації. За цих обставин згідно з вимогами системного підходу загальні ознаки видів комунікації підлітків записано на верхньому рівні шуканої класифікації так: 1. Види комунікації: 1.1 – формальна; 1.2 – неформальна. Такий запис показує, що множину реально функціональних у науці видів підліткової комунікації диференційовано на два великих класи (1.1 і 1.2).

На другому ієрархічному рівні в межах кожного з цих класів виокремлено (див. рис.1) відповідні підкласи ознак щодо оточення мовця (2.1 – макросоціум, 2.2 – мікросоціум, 2.3 – індівідуальне спілкування), які завжди є притаманними і формальному, і неформальному спілкуванню підлітків. У нашому розумінні, це і є п'ять шуканих універсальних ознак умов формального та неформального спілкування, достатніх для системного опису результатів міждисциплінарного наукового пізнання особливостей сугестивної комунікативної поведінки підлітка взагалі та мовленнєвої зокрема. Універсальність виокремлених таким чином ознак дозволяє дослідникові не лише виявляти в межах кожного з двох діалектично суперечливих класів типових умов спілкування підлітків, інваріанти актуалізації ними стійких комплексів лінгвальних і позалінгвальних засобів сугестивного мовлення підлітка, а також чітко встановлювати по три варіантні реалізації цих інваріантів.

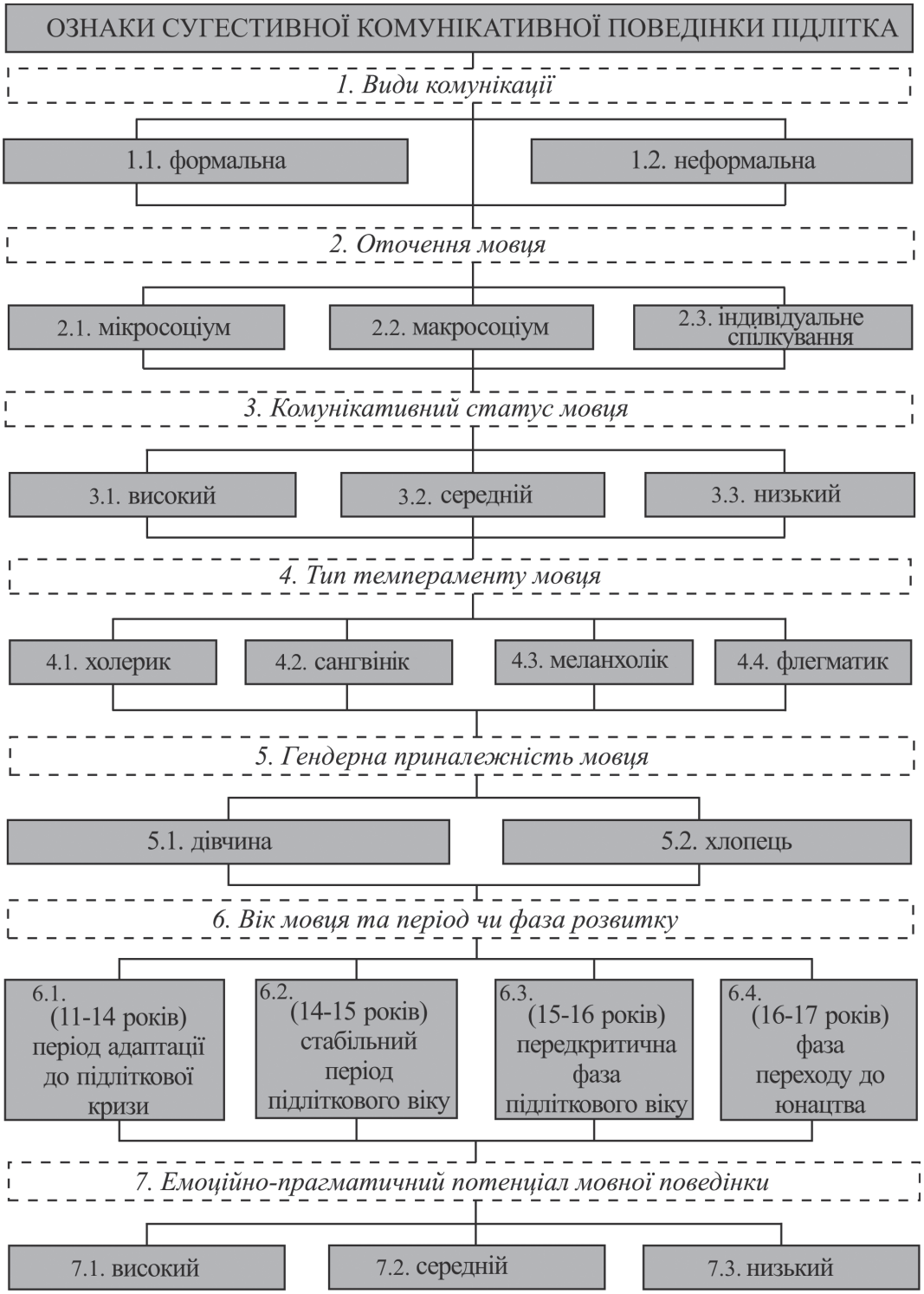

Рис. 1. **Міждисциплінарна універсальна класифікація ознак сугестивного мовлення підлітків**

Для отримання об'єктивних уявлень щодо раціональних меж застосування сформованої нами системи універсальних ситуативно-комунікативних ознак сугестивного мовлення підлітків не слід забувати, що будь-яка класифікація має створюватися з конкретною метою. Тому зрозуміло, що в інших випадках дослідник має змогу додаткового звернення до таких ситуативно-комунікативних ознак сугестивного мовлення, як: товариське/нетовариське, персональне/неперсональне, аудиторне/позааудиторне, підготовлене/непідготовлене тощо.

Далі за тією ж самою логікою з кола або блоку відомих у лінгвістиці соціально-політичних ознак комунікації було обрано універсальні провідні ознаки для опису результатів дослідження особливостей сугестивного мовлення підлітків. Унаслідок вибору третій ієрархічний рівень класифікації шуканих ознак мовної поведінки набув у моделі такого вигляду: 3. Комунікативний статус мовця: 3.1 – високий, 3.2 – середній, 3.3 – низький. Під цими ознаками слід розуміти реальний статус підлітка, що набувається ним у комунікації безпосередньо або був набутий у цій аудиторії з її особливою субкультурою попередньо. В інших випадках дослідник може послуговуватися такими ознаками, як: соціальний статус мовця (низький, середній, високий), відношення соціального статусу мовця до статусу слухача (вищий, рівний, нижчий), рівень освіченості (низький, середній, високий), рівень мовної культури підлітка (низький, середній, високий) тощо.

До четвертого рівня класифікації ми відносимо вибрані з психічно-генетичної множини такі провідні ознаки сугестивного мовлення підлітків: 4. Тип темпераменту мовця: 4.1 – холерик, 4.2 – сангвінік, 4.3 – меланхолік, 4.4 – флегматик. Крім цього, як і в попередніх випадках, може виникати сенс вживання ознак типу: соціальна орієнтованість мовця (екстраверт, амбівалент, інтроверт), тип акцентуації характеру мовця (демонстративний, педантичний, збудливий) тощо.

У результаті звернення до множини фізіологічно-станових ознак підлітка-мовця на п'ятому ієрархічному рівні нами висвітлено такі традиційні в науковій практиці ознаки: 5. Гендерна належність мовця: 5.1 – дівчина, 5.2 – хлопець. За іншої цільової структури наукового пізнання феноменів сугестивної комунікативної або мовленнєвої поведінки підлітка дослідник має змогу додавати до системи шуканих ознак ще такі, як: фізичний стан підлітка (поганий, нормальний, добрий), ступінь фізіологічних вад у мовленні підлітка (малий, середній, великий), рівень рухової та жестової активності підлітка під час мовлення (низький, середній, високий) тощо.

Оскільки до кола завдань наукового дослідження особливостей сугестивної комунікативної поведінки підлітка взагалі та мовленнєвої зокрема, традиційно прийнято відносити розгляд змін цих особливостей у часі, то природно, що на шостому рівні нашої класифікації знайшли своє місце такі ознаки, як: 6. Вік мовця та період чи фаза розвитку: 6.1 – період адаптації до підліткової кризи (11-14 р.), 6.2 – стабільній період підліткового віку (14-15 р.), 6.3 – передкритична фаза підліткового віку (15-16 р.), критична фаза переходу до юнацтва (16-17 р.) (Бурка, 2020с).

Звернемо також увагу на те, що незалежно від розмаїття природи походження загальних ознак, розташованих на 1-6 рівнях сформованої нами класифікації, усі вони безпосередньо пов'язані з чинниками породження та варіювання особливостей комунікативної поведінки підлітка, а отже, є мінімально необхідними для наукового опису результатів будь-якого лінгвокогнітивного дослідження. Саме такий підхід до системного розв'язання питання методологічного забезпечення експериментального визначення комплексів чинників супервентних на відповідні комплекси результатів, що мають бути отримані в царині когнітивних лінгвоенергетичних досліджень міждисциплінарного наукового пізнання особливостей комунікативної поведінки

підлітка взагалі та мовленнєвої зокрема, є, на наш погляд, найбільш раціональним. Ці обставини однозначно змушували нас добрати з множини відомих на цей час таку загальну ознаку опису результатів дослідження, у співвіднесенні з якою найзручніше було б розглядати лінгвоенергетичну сутність взаємозв'язків і механізми супервентної причинно-наслідкової взаємодії будь-якої кількості обставин та факторів, що суттєво впливають на особливості актуалізації і мовленнєвої, і комунікативної поведінки підлітків. Проведений аналіз засвідчив, що таку роль цілком здатна виконувати відома з енергетичної теорії мовлення (Калита, 2016, с. 94–107; Калита & Клименюк, 2022, с. 286–297) така універсальна лінгвоенергетична ознака, як рівень емоційно-прагматичного потенціалу актуалізації актів мовленнєвої поведінки підлітка. Тому шукану класифікацію і завершено нами відповідною універсальною системою ознак цих рівнів: 7. Рівень емоційно-прагматичного потенціалу актуалізації актів мовної поведінки (7.1 – високий, 7.2 – середній, 7.3 – низькій). Універсальність обраної нами психоенергетичної ознаки рівнів актуалізації емоційно-прагматичних потенціалів лінгвальних і позалінгвальних засобів мовної поведінки підлітка полягає в тому, що цю ознаку (Калита & Клименюк, 2019) можна застосовувати і для якісної (за висновками експертів), і для кількісної (за даними апаратурних вимірів) оцінки будь-яких результатів його мислемовлення та миследій.

При цьому зрозуміло, що певні рівні емоційно-прагматичних потенціалів сугестивних висловлень та інших комунікативних дій підлітка актуалізуються внаслідок добору і синергетичної взаємодії в його психіці конкретних засобів інтенсифікації мовлення та пов'язаних із ним рухів або фізичних дій. Щодо номенклатури лінгвальних засобів і механізму їхньої взаємодії під час актуалізації індивідом смислу висловлень, то вони у вигляді відкритої нерівноважної системи вичерпно описані в роботі А. В. Клименюк (2007, с. 64–66). Серед джерел, що містять наукові трактування смислів невербальних засобів спілкування, також існує багато базових ознак, які прийнято співвідносити з особливостями реалізації цих засобів. У більшості праць візуальні види цих засобів подано (див., наприклад, "Психология общения") у вигляді такої трирівневої системи: 1. Візуальні: 1.1 Кінесика: 1.1.1 – рухи (голови, рук, ніг тулуба, тощо); 1.2 – вираз обличчя та очей; 1.3 – поза; 1.4 – постава; 1.5 – положення голови; 1.6 – спрямованість погляду; 1.7 – візуальні контакти; 1.8 – реакції на шкірі (почервоніння, блідість, потіння). 2.1 Проксеміка (просторова та часова організація спілкування): 2.1.1 – відстань до співрозмовника; 2.1.2 – кут повороту до нього; 2.1.3 – персональний простір і т. п. 3. Допоміжні засоби спілкування: 3.1 – акцентування або приховування особливостей (статури, віку, раси, гендерної належності); 3.2 – засоби перетворення природньої зовнішності (одяг, зачіска, косметика, окуляри, прикраси, татуювання, вуса, борода тощо). Саме ця система в наукових джерелах і супроводжується здебільшого прикладами альтернатив практичної актуалізації характерних ознак невербальних засобів спілкування, уживаних індивідом у сугестивному мовленні. Вочевидь, що відтворену вище систему ще рано вважати завершеною та цілком досконалою. Але наукова практика показала, що для підвищення об'єктивності оцінок результатів міждисциплінарних пошуків, які, використовуючи наведену нами не зовсім стійку систему, досить часто змушені без запрошення експертів-психологів виконувати самі лінгвісти. Для цього достатньо, як це зроблено в праці І. О. Андрущенко (2015), доповнити методику експериментального дослідження відповідною нескладною підсистемою більш конкретних ознак.

Безсумнівно, що в разі необхідності емпіричного наукового опрацювання розглядуваної нами значної кількості ознак практичної актуалізації сугестивного

мовлення підлітків у комунікації виникає питання щодо ефективності планування відповідних міждисциплінарних експериментів. Принципово вичерпне його розв'язання запропоновано, на наш погляд, у публікації (Калита & Клименюк, 2022, с. 574–585), у якій автори доводять, що воно полягає у формуванні спеціальної системної матриці-протоколу для фіксації результатів експериментального дослідження особливостей сугестивного мовлення підлітків. У боковому стовпці цієї матриці, що має форму таблиці, відтворюється повністю система змістових елементів, класифікації, зображеної на рис.1. А, у головці матриці розташовують послідовно показники систем ознак результатів актуалізації мислемовлення та миследій підлітка, що їх встановлено під час експерименту. Наприклад, у нашому випадку це мають бути: рівні емоційно-прагматичних потенціалів реалізації актів комунікативної поведінки в цілому та мовленнєвої зокрема, ознаки лінгвальних засобів комунікації, ознаки інтонаційних засобів реалізації мовлення, ознаки візуальних і допоміжних засобів спілкування. Наявність причино-наслідкового зв'язку між ознаками, які вказано в боковому стовбці та головці матриці, помічають крапкою в клітинці перетину цієї стрічки та стовпчика. Таке маркування результатів дозволяє дослідникові без будь-яких ускладнень провадити кількісний опис з'ясованих закономірностей та встановлювати частотні статистичні показники отримуваних ним результатів. На завершення варто звернути увагу й на те, що за умов планування програми і методики експериментальних досліджень із застосуванням розробленої нами класифікації ознак та згадуваної вище системної матриці-протоколу, ми набуваємо можливості для опису 1728 варіантних реалізацій низки феноменів та явищ сугестивного мовлення підлітків у комунікації.

Висновки та перспективи дослідження. Викладене дає підстави стверджувати, що обґрунтована модель класифікації універсальних ознак здатна забезпечити адекватну розробку програми і методики започаткованого нами міждисциплінарного експериментального пошуку лінгвоенергетичних особливостей актуалізації сугестивного мовлення підлітків.

Ми також уважаємо, що запропонована методологія систематизації ознак сугестивного мовлення підлітків здатна слугувати надійним орієнтиром для системної розробки програм і методик цілої низки подальших ширших або глибших наукових пошуків лінгвоенергетичних особливостей актуалізації сугестивного мовлення іншими категоріями мовців.

ЛІТЕРАТУРА

Андрущенко, И. А. (2015). Методика фонетического исследования: определение типа акцентуации политической личности. *Sciense and Education a New Dimension Philology, III (11)*(56), 38–40.

Бурка, Н. А. (2020a). Система чинників та механізми породження сугестивної мовної поведінки підлітка. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 46(1), 59–62. http://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-1.13

Бурка, Н. А. (2020b). Супервентность речевого поведения подростка. Нова філологія, *80*, 84–91. http://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-14

Бурка, Н. А. (2020c). Обґрунтування меж підліткового віку для лінгво-когнітивних досліджень. *Актуальні питання іноземної філології, 13*, 35–40.

Бурка, Н. А., & Калита, А. А. (2019). Методологічне підґрунтя дослідження когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". *Серія: Філологічна, 7*(75), 69–73.

Калита, А. А. (2016). Энергетика речи [монография]. Кафедра.
Калита, А. А., & Клименюк, А. В. (2019). Теоретико-методологические основы исследования флуктуации эмоционально-прагматического потенциала речемышления и мыследействия человека. Одеський лінгвістичний вісник, 1*3*, 115–123.
Калита, А. А., & Клименюк, А. В. (2022). Методологические основы когнитивных лингво-энергетических исследований [могнография]. МПП "ЛИНО".
Клименюк, О. В. (2006). Технологія наукового дослідження. ТОВ "Видавництво "Аспект – Поліграф".
Клименюк, О. В. (2007). Виклад та оформлення результатів наукового дослідження. ТОВ Видавництво "Аспект- Поліграф".
Психология общения *"*Невербальные средства общения*"*. MyPsiholog. https://mypsiholog.com/psychology-communication/226-neverbalnye-sredstva-obscheniya.html
Kim, J. (1993). Supervenience as a Philosophical Concept. In Jaegwon Kim, *Supervenience and Mind: Selected Philosophical Essays* (pp. 131–160). Cambridge University Press.

REFERENCES

Andruschenko, I. A. (2015). Metodika foneticheskogo issledovaniya: opredelenie tipa akcentuacii politicheskoj lichnosti. *Sciense and Education a New Dimension Philology, III (11)*(56), 38–40.
Burka, N. A. (2020a). Systema chynnykiv ta mekhanizmy porodzhennia suhestyvnoi movnoi povedinky pidlitka. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia, 46*(1), 59–62. http://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-1.13
Burka, N. A. (2020b). Superventnost rechevogo povedeniya podrostka. *Nova filolohiia, 80*, 84–91. http://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-14
Burka, N. A. (2020c). Obgruntuvannia mezh pidlitkovoho viku dlia linhvo-kohnityvnykh doslidzhen'. *Aktual'ni pytannia inozemnoi filolohii, 13*, 35–40.
Burka, N. A., & Kalyta, A. A. (2019). Metodolohichne pidgruntia doslidzhennia kohnityvnykh zakonomirnostej prosodychnoi orhanizatsii dytiachoho manipuliatyvnoho movlennia. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia". Seriia: Filolohichna, 7* (75), 69–73.
Kalita, A. A. (2016). *Energetika rechi* [monografiya]. Kafedra.
Kalita, A. A., & Klimenyuk, A. V. (2019). Teoretiko-metodologicheskie osnovy issledovaniya fluktuacii emocionalno-pragmaticheskogo potenciala rechemyshleniya i mysledejstviya cheloveka. *Odes'kyj linhvistychnyj visnyk, 13*, 115–123.
Kalita, A. A., & Klimenyuk, A. V. (2022). *Metodologicheskie osnovy kognitivnyh lingvo-energeticheskih issledovanij* [mognografiya]. MPP "LINO".
Klymeniuk, O. V. (2006). *Tekhnolohiia naukovoho doslidzhennia*. TOV "Vydavnytstvo "Aspekt – Polihraf".
Klymeniuk, O. V. (2007). *Vyklad ta oformlennia rezul'tativ naukovoho doslidzhennia*. TOV Vydavnytstvo "Aspekt- Polihraf".
Psihologiya obsheniya "Neverbalnye sredstva obsheniya". MyPsiholog. https://mypsiholog.com/psychology-communication/226-neverbalnye-sredstva-obscheniya.html
Kim, J. (1993). Supervenience as a Philosophical Concept. In Jaegwon Kim, *Supervenience and Mind: Selected Philosophical Essays* (pp. 131–160). Cambridge University Press.

Дата надходження до редакції 25.11.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

Бурка Наталія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови і перекладу факультету східної і слов'янської філології Київського національного лінгвістичного університету e-mail: leschenko.nat@gmail.com		**Сфера наукових інтересів:** психоенергетичні особливості перебігу когнітивних процесів у свідомості мовця

УДК 811.111’373.7 (045)
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274923

С. Р. Васько
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: serhii.vasko@knlu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9748-0754

ФРАЗЕМИ ЯК ЗНАКИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ І РЕЗУЛЬТАТ ФРАЗЕОСЕМІОЗИСУ

Abstract

The article presents the historiography of the issue connected to the terminological essence of phraseological units and the discussion concerning the development of their optimal classification, which took place among the representatives of historical-etymological, systemic-structural and functional-pragmatic/parametric phraseology. The results of searches in the field of phraseology are systematized through the prism of historical and etymological studies, and it is concluded that the efforts of linguists were aimed at reconstructing the origin of its units. Arguments are presented in favour of the universal nature of the classification of stable compounds, developed by L. H. Skrypnyk within the framework of system-structural syntax, where their differentiation according to the models of word combinations and sentences of different types was proposed as a basis. At the same time, special attention is focused on the concept developed by N. M. Amosova and presented in her work that studies the basics of English phraseology, where the author argued for the important role of context for a grammar-based combination of words that makes up a fixed expression of a specific language, English in particular, in which the degree of word autonomy is much higher than in other languages due to its analyticity. Besides, the paper deals with the prerequisites for shifting the emphasis in phraseological studies to the functional-parametric approach, which application contributed to broadening the view of the essence of phraseological units based on two criteria: the criterion of their reproducibility and the criterion of wordiness.

The discussion about the choice of the optimal term to designate the object of phraseology in the broad sense is summarized and it is linguistically substantiated that such a multifunctional hyperonym is the term “phraseologism” and its full semantic equivalent – the phraseme, formed by analogy with linguistic terms with an -emic component.

The evolution of the term “phraseme” in the conditions of the formation of a new cognitive-discursive phraseology, where the concept of phraseosemiosis is included in its scientific definition, is considered in detail. It is proved and demonstrated on the concrete example of the English phraseme with a quantitative component “baker’s dozen (13)” that the result of this process is a phraseme as a sign of secondary nomination, the internal form of which encodes features that concentrate in a stable form valuable and figurative meanings of the national worldview and ethno-unique features of national life and national spirit, verbalized according to the laws of the lexical-semantic and grammatical systems of each language and easily reproduced in the minds of speakers of this language in the form of ready-made compounds.

Keywords: cognitive-discursive phraseology, phraseologism, phraseme, phraseosemiosis, secondary nomination, phrasemic sign, reproducibility.

Анотація

У статті представлено історіографію питання про термінологічну сутність одиниць фразеології та дискусію навколо розроблення оптимальної їх класифікації, яка точилася в середовищі представників історико-етимологічної, системно-структурної і функційно-прагматичної / параметричної парадигм. Систематизовано результати пошуків у царині фразеології крізь призму історико-етимологічних напрацювань і зроблено висновок, що зусилля вчених були спрямовані на реконструкцію походження її одиниць. Наведено аргументи на користь універсального характеру класифікації стійких сполук, розробленої Л. Г. Скрипник у рамках уже системно-структурного синтаксису, де за основу було запропоновано їхню диференціацію за моделями словосполучень і за моделями речень різних типів. Водночас, окрему увагу зосереджено на концепції Н. М. Амосової, викладеної в праці, присвяченій вивченню основ англійської фразеології, де авторка обстоювала важливу роль контексту для граматичного поєднання слів у стійкий вислів конкретної мови, зокрема англійської, у якій ступінь автономії слова є набагато вищим за інші мови у зв’язку з

її аналітизмом. Стисло схарактеризовано передумови для зміщення акцентів у фразеологічних студіях на функційно-параметричний підхід, у результаті застосування якого був утверджений широкий погляд на сутність фразеологізмів на основі двох критеріїв: критерію їх відтворюваності й критерію багатослівності.

Зроблено підсумок у дискусії навколо вибору оптимального терміна на позначення об'єкта фразеології в широкому смислі й науково обґрунтовано, що таким поліфункційним гіперонімом є термін фразеологізм та його повний семантичний еквівалент – фразема, утворений за аналогією до лінгвістичних термінів з -емним компонентом.

Докладно розглянуто еволюцію терміна "фразема" в умовах становлення нової когнітивно-дискурсивної фразеології, де в його наукову дефініцію закладено поняття фразеосеміозису. Доведено і продемонстровано на конкретному прикладі фраземи англійської мови з квантитативним компонентом baker's dozen – "пекарева (пекарська) дюжина (13)", що результатом цього процесу є фразема як знак вторинної номінації, у внутрішній формі якої закодовані ознаки, що концентрують у стійкій формі ціннісно-образні смисли національного світосприйняття й етноунікальні особливості народного життя й народного духу, вербалізовані за законами лексико-семантичної і граматичної систем кожної мови й легко відтворювані у свідомості носіїв цієї мови у вигляді готових сполучень.

Ключові слова: когнітивно-дискурсивна фразеологія, фразеологізм, фразема, фразеосеміозис, вторинна номінація, фраземний знак, відтворюваність.

Вступ. Сучасна лінгвістика за словами О. С. Кубрякової є "поліпарадигмальною наукою, але, незважаючи на фактичні процеси інтеграції ідей різних наукових шкіл, кожна з них продовжує свій шлях розвитку в конкретній предметній сфері досліджень і становить своєрідну мініпарадигму наукового знання" (2004, с. 228).

Однією з лінгвістичних мініпарадигм є фразеологічна теорія (Б. М. Ажнюк, Ш. Баллі, В. І. Гаврись, М. В. Гамзюк, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, О. П. Левченко, О. П. Пророченко, О. О. Селіванова, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, М. О. Шутова, B. Altenberg, Y. Clark, J. P. Colson, A. P. Cowie, S. Granger, S. Th. Gries, M. Paquot, A. Langlotz, M. Levin, H. Lindquist, R. Moon, M. Stubbs, B. N. Kipfer та ін.), яка формувалася на базі досягнень "традиційних" лінгвістичних парадидигм: історико-етимологічної / порівняльно-історичної (А. П. Василенко, Б. О. Ларін, В. М. Мокієнко, О. О. Потебня, Л. П. Сміт, Я. О. Спринчак, H. Burger та ін.), системно-структурної (Н. М. Амосова, Ш. Баллі, Л. Г. Скрипник та ін.) та функційно-прагматичної (М. Ф. Алефіренко, В. М. Телія, M. Stubbs та ін.).

Становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни зазвичай пов'язують з ім'ям Ш. Баллі та його класифікацією різних сполук одиниць, в якій учений виділив вільні словосполучення, фразеологічні ряди (групи слів, де два розташовані поряд поняття зливаються майже в одне), фразеологічні єдності (де слова втратили своє значення й виражають єдине нерозкладене поняття), фразеологічні звороти (що увійшли в мовний узус і стали фактами мовної системи). Якщо в будь-якому словосполученні, на думку Ш. Баллі, кожна одиниця частково або повністю втрачає своє значення, й лише сполучення в цілому зберігає смисл, то таке поєднання є фразеологічним висловом (Балли, 2001, с. 84–85, 87, 90).

Проте, як показує попередній огляд наукової літератури, витоки фразеологічної науки слід шукати в більш ранніх роботах із цієї проблематики, а безпосередньо розроблення її теорії та методології – у контексті названих вище лінгвістичних парадигм, зокрема системно-структурної.

Мета статті – схарактеризувати процес фразеосеміозису, результатом якого є фраземи як знаки вторинної номінаціїі.

Виклад основного матеріалу. Систематизація знань про стійкі звороти мовлення розпочалася під впливом ідей історико-етимологічної парадигми, яка панувала в лінгвістичній науці в середині XIX ст. Це пояснює, чому інтерес дослідників до

вивчення цих одиниць був звернений насамперед до реконструкції джерел їхнього походження.

Роботи фразеологічного змісту в аспекті етимологічних пошуків виконувалися переважно на поч. ХХ ст. і тривали майже до його середини, коли власне в лінгвістиці почала набирати стрімких обертів і утвердилася інша наукова парадигма. Підтвердження цих припущень знаходимо в "Передмові" до збірника статей "Phraseologie / Phraseology: An International Handbook of Contemporary Research…" (by Harald Burger (Ed.), et al.), де наголошується на тому, що "хоча систематичні дослідження у фразеології сягають поч. ХХ ст., проте широкомасштабні міжнародні пошуки в цій площині розпочалися лише в 70-х роках ХХ ст." (2007, p. XII).

Історико-етимологічна фразеологія була представлена двома напрямами досліджень. Одні вчені переконували в тому, що фразеологізми як одиниці мови складаються зі слів і за своєю будовою (граматичною формою) є словосполученнями. І тому без з'ясування етимології слів, що входять до їх складу, визначити походження стійкої сполуки неможливо (див. докладніше про цю дискусію в праці: Копыленко & Попова, 2010). Інші ж, навпаки, відносили їх до нерозкладних сполук – "ідіом" (фразеологічних стереотипів) із різним ступенем злиття компонентів, яке відбувалося "як у далеку історичну добу, так і на сучасному етапі фразеотворення". Із цих спостережень стає зрозумілим, чому науковці обстоювали важливість історико-етимологічного вивчення одиниць фразеології. Походження, шляхи і закономірності утворення фразеологічних сполук можна визначити лише при ретельному опрацюванні питань історичної фразеології на матеріалі різних мов. А поки питання про їхнє походження та історичний розвиток залишається без відповіді. До того ж велике значення для становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни матиме застосування в ній зіставного і порівняльного методів, за допомогою яких вдасться встановити як загальні тенденції в історії виникнення фразеологічних сполук, так і відмінності при їх утворенні в кожній конкретній мові. Методика діахронічного аналізу, що була апробована фразеологами на широкому славістичному й індоєвропейському матеріалі, показала свою ефективність, зокрема, і для виявлення джерел мотивації фразеологічного значення. У цьому контексті задекларовані ідеї були суголосними з положеннями О. О. Потебні про внутрішню форму слів (Потебня, 1999) і стійких висловів.

Попри значні розбіжності в поглядах представників двох напрямів ранньої історико-етимологічної фразеології, основні їхні методологічні здобутки пов'язані із застосуванням порівняльно-історичного методу (а також зіставно-типологічного) для реконструкції джерел походження як форми, так і значення стійких висловів.

Починаючи з другої половини ХХ ст. і дотепер, етимологічні й діахронічні дослідження (А. О. Івченко, В. М. Мокієнко, В. Д. Ужченко, H. Burger та ін.) продовжують розпочату процедуру реконструкції 1) внутрішньої форми фразеологізмів різних мов; 2) способів розвитку конотацій у первинному значенні окремого слова як компонента фразеологізмів; 3) національно-культурної символіки й образності нерозкладних стійких сполук тощо.

Безумовно, що подальше вивчення цих питань актуалізувалося вже наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. у новій науковій лінгвістичній парадигмі, коли об'єкт фразеології, за спостереженнями Г. Бургера та його колег, розширився "від стійких сполук до шаблонних речень і текстів" (Burger, 2007, pp. XII – XVIII). На цьому докладніше зупинимося нижче.

Хронологічно наступною в лінгвістиці була *системно-структурна наукова парадигма*, охарактеризована як "ера семантики", яка значно вплинула на зміщення

акцентів у фразеології з діахронічної етимології на синхронічну етимологію й безпосередньо на вивчення системних відношень між різними видами стійких сполук з опертям на семантику. Особливо активно розроблялися питання про 1) співвідношення фразеологізму і слова, 2) визначення критеріїв фразеологічності та семантичних основ для класифікації фразеологізмів, 3) наявність системних зв'язків між одиницями фразеології (варіантність фразеологізмів, синонімію, антонімію, полісемію), розроблення власне фразеологічних методів дослідження тощо.

При цьому зазначимо, що основна дискусія, присвячена пошуку термінологічної одиниці на позначення об'єкта дослідження у фразеології та оптимальної дефініції для її визначення, перебувала під впливом загальноприйнятої на той час фразеологічної теорії В. В. Виноградова, яка на довгі роки визначила подальший її розвиток і стала так званою "доксою", загальмувавши появу альтернативної системної класифікації одиниць фразеології (Амосова, 2013). З-поміж критичних міркувань заслуговує на увагу позиція насамперед І. Є. Анічкова, який розумів фразеологію як лінгвістичну дисципліну, де вивчаються принципи сполучуваності слів, тимчасом як синтаксична теорія, на засадах якої розроблялася класифікація фразеологізмів В. В. Виноградова, є розділом граматики, де досліджуються правила сполучуваності словоформ на матеріалі конкретної мови.

На тлі десятків класифікацій, що повторювали виноградівську, можна виокремити й ті, що відрізнялися новаторством й оригінальністю. На наш погляд, одна з оптимальних структурно-граматичних класифікацій фразеологічних одиниць (зворотів), запропонована в роботах Л. Г. Скрипник, де було виділено два їхні класи: 1) фразеологізми, "організовані за моделлю словосполучення, семантико-структурною особливістю яких є співвіднесення з окремим словом і функціонування його в ролі члена речення (те, про що говорили представники першого напряму в історико-етимологічній фразеології), та 2) фрази, побудовані за моделями речень" (1973, сс. 19–23). Ще однією перевагою в теорії Л. Г. Скрипник була її перспективна думка про критерій відтворюваності фразеологічних зворотів у мовленні людини, що є ключовою властивістю цих одиниць.

Припускаємо, що класифікація Л. Г. Скрипник може претендувати на універсальну таксономію фразеологізмів з погляду їхньої структурно-системної організації, спираючись на яку можна здійснювати подальшу видову диференціацію цих одиниць з урахуванням обраних дослідницьких принципів, а також матеріалу й особливостей конкретної мови. Таке спостереження нами зроблено з попередньо розглянутих численних класифікацій фразеологізмів.

Оскільки для цього дослідження науковий інтерес становлять фразеологізми англійської мови в плані розгляду лексико-граматичних трансформацій їхнього ключового компонента, який у складі стійкого вислову набуває нових сем і в цілому генерує фразеологічне значення, то наведемо аргументи дослідників, які були сформульовані в результаті аналізу матеріалу англійської мови.

Фундаментальною теоретичною працею, виконаною в межах системно-структурної лінгвістичної парадигми, вважається монографія Н. М. Амосової "Основи англійської фразеології" (3-є вид. датоване 2013 р.), у якій авторка вперше запропонувала "контекстологічний підхід для вивчення словесних сполук" (2013, с. 2) і на його основі відмежувала їх від вільних сполучень слів. Визначення типів контекстологічної взаємодії, на її думку, дозволяє диференціювати фразеологічні явища від явищ іншого порядку та визначити принципи їхньої класифікації (там само).

Особливий акцент у роботі Н. М. Амосової зроблено на характеристиці контекстологічних умов для англійської мови. "Дослідити роль та форми контексту,

–пише Н. М. Амосова, – можна лише на матеріалі конкретної мови, утримуючись від широких узагальнень та механічного поширення одержаних висновків на інші мови. Річ у тому, що роль контексту в тій чи тій мові залежить від ступеня автономії слова, зумовленої особливостями її граматичного ладу та словникового складу" (2013, с. 25). У своїх міркуваннях дослідниця спирається на тези Ст. Ульмана, який переконував у тому, що сила контексту залежить від ступеня автономності слова в кожній мові і наводив аргументи на користь того, що, наприклад, семантична автономія французького слова не є тотожною автономії слова в німецькій мові чи навіть у старофранцузькій. З огляду на ці твердження, погоджуємося з Н. М. Амосовою в тому, що роль контексту для англійської значно вагоміша, аніж для інших мов і що цей факт пов'язаний з аналітизмом англійського граматичного ладу, який має дуже обмежений реєстр засобів для морфологічного формотворення (там само).

Граматична будова англійської мови вплинула на виникнення різних омоформ, тобто лексико-граматичних омонімів. Н. М. Амосова коментує цю особливість на прикладі слова *blind*, узятого поза контекстом. Очевидно, що без контексту лише за цією формою слова неможливо визначити його належність навіть до певного лексико-граматичного класу / розряду, оскільки в ньому не відображені його граматичні категорії, або, точніше, воно містить одночасно різні лексичні й граматичні показники. Його можна кваліфікувати як дієслово у формі теперішнього часу першої і другої особи однини або ж теперішнього часу всіх трьох осіб множини, або як інфінітив, або як форму наказового способу. Понад те, воно може бути не тільки якоюсь із зазначених дієслівних форм, а й прикметником, і іменником. Відтак, звуковий або буквений комплекс *blind* імплікує в собі не лише певні омоформи, а щонайменше містить три лексико-граматичні омоніми. Форма *blinded* може вживатися як особова дієслівна форма минулого невизначеного часу, як дієприкметник минулого часу, як субстантивований прикметник із суфіксом *-ed*. Форма *blinding* може бути дієприкметником теперішнього часу, герундієм і віддієслівним іменником. Такі форми типові для морфологічного устрою англійської мови. З ними пов'язаний і унікальний характер англійського словосполучення і речення (Амосова, 2013, сс. 25–26).

Для досягнення мети цього дослідження врахування морфологічного ладу англійської мови та роль контексту є принциповими умовами, без яких неможливо сформулювати широку дефініцію термінологічного гіпероніма як оптимальної одиниці для позначення центрального об'єкта фразеології, а також розкрити когнітивно-семіотичні механізми поєднання компонентів у всіх його гіпонімах / видових представників. У широкому смислі йдеться про когнітивний процес фразеосеміозису.

Міркуючи навколо природи одиниць, що беруть участь у процесі фразеономінації, Н. М. Амосова запропонувала враховувати два типи контексту: постійний і змінний. Перший виключає або лімітує варіації компонентів у межах того самого семантичного результату, тоді як другий допускає варіантність конкретного лексичного складу і зумовлює синтаксичні й морфологічні його комбінації (там само).

І хоча концепція контекстологічної взаємодії Н. М. Амосової розроблялася під впливом ідей структуралізму, проте в ній уже визрівав новий поворот, що став актуальним для представників *функційно-прагматичної наукової парадигми*, яка згодом об'єднала три лінгвістичні теорії (теорію номінації, теорію референції, теорію мовленнєвих актів).

У перебігу дискусій представників нової прадигми ідеї багатопрофільної системно-структурної фразеології, зокрема й В. В. Виноградова, зазнали ревізії

(Телия, 1996, с. 8) і критичної оцінки. В. М. Телія пише про те, що саме функціоналізм мав компенсувати значні недоліки іманентності в лінгвістичних студіях шляхом актуалізації "людського фактора в мові" (там само, с. 9) як ключового принципу лінгвістичної науки загалом та фразеологічної теорії зокрема.

Було сформульовано положення про те, що головними чинниками для фразеотворення слід уважати процеси сегментації світу людиною, характерні для конкретного мовного соціуму (про це вище зазначалося з посиланнями на роботу Н. М. Амосової, яка аргументувала значення контексту для конкретної мови), й виявлення ролі фразеологізмів в організації висловлювання для його представників.

Поступово у фразеології формується *функційно-параметричний підхід* для вивчення всіх її одиниць, визначальним параметром для яких обирають їх здатність до відтворення як готових стійких сполук, що зберігаються у свідомості носіїв певної мови. Цей параметр на тлі інших обґрунтувала В. М. Телія і припустила, що "відтворюваність може бути як абсолютною, так і відносною" (1996, с. 56). За такого вектора зрештою було прийнято широкий погляд на обсяг фразеології і виділено "шість базових класів її одиниць: 1) ідіоми, 2) фразеологічні сполуки, 3) прислів'я і приказки, 4) крилаті вислови, 5) штампи і 6) кліше. Усі ці типи одиниць, за словами В. М. Телії, поєднуються за двома ознаками: багатослівністю і відтворюваністю. Іншими словами, широкий обсяг фразеології включає все те, що відтворюється в готовому вигляді і не є словом" (там само, с. 58).

Відтворюваність як одна з характеристик названих одиниць забезпечує людині їх вільне вилучення фразеологізмів із пам'яті як готових одиниць із постійним (частково варіативним) складом і значенням (у термінах Н. М. Амосової, це було названо як постійний контекст, який відрізняє стійкі сполуки від вільних поєднань, що утворюються в результаті комбінацій компонентів у перебігу спілкування за законами граматики кожної мови).

За характером взаємодії компонентів постійного контексту, що відображають ядро так званої семантеми (інваріанта смислів, одиниці рівня мовної абстракції, що реалізується в її варіантах, семемах), Н. М. Амосова розмежувала дві форми термінологічно пов'язаних між собою одиниць англійської мови – фраземи й ідіоми.

Проте, сприймаючись на загальноприйнятий широкий погляд на об'єкт фразеології, який було задекларовано вище, цей поділ у сучасних фразеологічних студіях умовний. Уточнімо лише, що термін "idiom" свого часу у вузькому розумінні ввів у науковий обіг англійський дослідник Л. П. Сміт на позначення тих одиниць, які він назвав "словесними аномаліями, що порушують або правила граматики, або закони логіки" (Смит, 1959, с. 5). Для того щоб переконатися, що термін "ідіома" в англо-американській інтерпретації може кваліфікуватися як одна з одиниць фразеології, наведемо його визначення в Оксфордському словнику, де під ним розуміють "послідовну єдність пов'язаних між собою слів, загальну семантику яких важко або неможливо зрозуміти шляхом тлумачення змісту кожного слова" (Oxford English Dictionary, режим доступу URL: http://www.oed.com/). Цим терміном фразеологи активно послуговувалися в різні часи й продовжують ним оперувати в найновіших працях із фразеології різних мов.

Підсумовуючи стислий критичний огляд історії розвитку фразеологічної науки до кінця XX ст., у якій найбільш проблематичним було питання (і певною мірою залишається) про пошук оптимального терміна для позначення об'єкта фразеології, зазначимо, що таким поліфункційним гіперонімом на сьогодні є термін **фразеологізм** та його повний семантичний еквівалент – **фразема**, утворений за аналогією з лінгвістичними термінами "у стилі структуралізму" (Телия, 1996, с. 59) на основі

-емного компонента. Тривала і жвава дискусія навколо цього питання спричинила значні розбіжності в підходах і практиках до побудови науково коректної класифікації одиниць фразеології в різних мовах.

Обравши термін фразема як родовий на позначення різних одиниць фразеології, до яких належать усі гіпоніми, утворені на основі "постійного контексту" (Амосова, 2013, с. 23) для їх компонентів, зазначимо, що в основу дефініції такого розуміння покладено поняття фразеологічного значення.

Щоб зрозуміти, які сполуки слів є фраземою, треба знати їхнє значення і характер внутрішньої залежності (семантеми – інваріанта смислу, на базі якого твориться фразеологічне значення). Не маючи уявлення про фразеологічне значення, визначити фразему дуже складно, доки не будуть знайдені джерела "лінгвокультурної мотивації" її компонентного складу (Заваринська, 2022).

Фраземи демонструють не лише лексичну стабільність, а й стійкий характер своєї структури. Поєднання цих двох аспектів робить фраземи готовими відтворюваними одиницями мови, а не комбінаціями слів для називання придатних для іменування певної мовленнєвої ситуації. Той факт, що компоненти фраземи поєднуються на основі ключового слова, робить контекстний зв'язок між ними найбільш стійким (наприклад, фразема з квантитативними компонентами *kill two birds with one stone* – "убити двох зайців одним пострілом" – утворена на основі опозиції семантично і категорійно трансформованих числівників *two* й *one,* які лише в цьому постійному контексті виконують роль ключових слів і продукують фразеологічне значення й інваріантний смисл готового вислову).

Ці та інші питання почали активно обговорюватися в період домінування нової *когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми* (М. Ф. Алефіренко, О. П. Левченко, О. О. Селіванова, М. В. Гамзюк, М. О. Шутова та ін.), де термін *фразема* закріпився в практиці його вживання в значенні терміна "фразеологізм" без коментарів й обґрунтування для подібної взаємозаміни.

Когнітивно-дискурсивна фразеологія змістила вектор наукових пошуків із розроблення оптимальної класифікації фраземних знаків різної природи на реконструкцію моделі фразеологічної картини світу конкретної лінгвокультури (Алефиренко, 2008, с. 9), яка відображає процеси пізнання навколишньої дійсності і є ментально-когнітивним конструктом.

Науковий обсяг терміна "фразема" у зв'язку з новим антропоцентричним принципом у лінгвістиці зазнав якісних змін, а крім граматичних характеристик та функційно-прагматичного призначення стали розглядати як результат процесу **фразеосеміозису**. Констатуємо, що у фраземах у стійкій формі сконцентровано ціннісно-образні смисли національної самосвідомості, закодовано етноунікальні особливості народного життя і народного духу (звідси й акцент на особливостях їхньої вторинної номінації та правилах сполучуваності компонентів у конкретній мові).

Характерною рисою фразем є їхня образно-ситуативна мотивованість, що відображає світобачення народу – носія мови. Фраземи виникають у національних мовах як знаки вторинної номінації на основі асоціативно-образно-оцінного сприйняття дійсності, що відтворює історичний та духовний досвід мовного колективу, його культурні традиції, етикет, правила поведінки в різних ситуаціях тощо, оскільки суб'єкт фразеономінації – це завжди суб'єкт національної лінгвокультури (Шутова, 2016).

Мовленнєвий (асоціативно-образно-оцінний) процес, що веде до виникнення фраземних знаків вторинної номінації, розглядається як логічний акт фразеосеміозису (за М. Ф. Алефіренком), результатом якого є фразеологічне значення.

У цьому полягає лінгвосеміотична сутність фраземи, що є знаком білатеральної природи (поза єдністю змісту – десигната та форми – десигнатора фразема ані функціонувати, ані сприйматися як знак не може). Десигнат – це асоціативно-образно-оцінне відображення в мовній свідомості людини фрагмента, якості або процесу навколишньої дійсності, що позначається за допомогою десигнатора. Як ідеальна (внутрішня) сторона, десигнат є найважливішим мотивом для творення фраземопороджувального знака. Десигнатор, зі свого боку, – це акустичний образ-схема прототипного стійкого сполучення слів, що зберігається в мовній пам'яті.

Процес і акт фразеосеміозису ґрунтуються на базових положеннях когнітивно-семасіологічної теорії внутрішньої форми знаків вторинної номінації, що сягають містико-інтуїтивістської концепції внутрішньої форми мови В. фон Гумбольдта, а також внутрішньої форми слова О. О. Потебні. Остання слугує генератором лінгвокультурної мотивації (за І. Ф. Заваринською) фраземного знака, або ж його лінгвокреативної природи. Внутрішня форма безпосередньо бере участь у формуванні фразеологічного значення, передумовами для якого стає переосмислена синтаксична конструкція (це може бути як непредикативне, так і предикативне утворення). Внутрішня форма – це ядро семантеми (інваранта смислу), архетип, що зберігається в мовній свідомості й генерує новий зміст знаків вторинної номінації – зокрема і фразем. Це так званий "генотип фраземи", що зумовлює подальший розвиток та функціонування її в узусі носіїв конкретної мови.

Продемонструємо, як відбувається процес фразеосеміозису. Спираючись на концепцію О. О. Потебні, припускаємо, що в основі фразеономінації лежить поняття аперцепції, під яким учений розумів вплив пережитих людиною емоцій і відчуттів на сприйняття кожної життєвої події. "При утворенні слова, як і цілого вислову, колись вже отримане враження зазнає нових змін, наче сприймається вдруге, тобто підлягає аперцепції" (1999, с. 99).

Наведені міркування вченого розкривають специфіку фразеологічного значення, що акумулює колективний досвід етносу. Фразеологічне значення зашифроване в генетичних прототипах знаків вторинної номінації. Посередником між фразеологічним значенням і значенням прототипу фраземи є внутрішня форма, яка містить смислові елементи лексичної і граматичної семантики (семантеми) компонентів, на основі яких формується фразеологічне значення. Це ті елементи, які "передають гени" майбутній фраземі. З цього випливає припущення про те, що внутрішня форма мотивує фразеологічне значення.

Мотивованість – це лексико-граматична властивість фраземи, а внутрішня форма – компонент її формально-змістової знакової структури, яка виражає цю властивість. Функційно внутрішня форма є способом вираження лінгвокультурної мотивації фраземи, а в онтологічному плані – лексико-граматичною структурою фраземи, що відображає зв'язок її звучання і значення. Виходячи з цього, під внутрішньою формою фраземи розуміємо її обов'язкову ознаку, що виділяється мовною свідомістю на підставі попереднього колективного й індивідуального досвіду.

Прикладом може слугувати фразема англійської мови з квантитативним компонентом *baker's dozen* (Баранцев, 2005, с. 61) – "пекарева (пекарська) дюжина (13)", український відповідник – "чортова дюжина" (Білоноженко, 2003, с. 764), де на базі первинного значення іменника *dozen* – "колишньої міри поштучного рахунку однорідних предметів, що дорівнювала 12", в умовах постійного контексту (за Н. М. Амосовою) з іменником *baker's*, ужитим у значенні присвійного прикметника, виникло вторинне фразеологічне значення "пекарева (пекарська) дюжина",

внутрішня форма якого містить ознаку ‘страх перед суворою карою за недотримання стандарту ваги при випіканні буханця хліба’.

Утворення фраземи *baker’s dozen* в її фразеологічному значенні стало можливим за рахунок модуляції квантитативної архісеми в іменника *dozen* (запозиченого в англійську мову з фр. *douzaine*, утвореного від числівника *do(u) ze* – “дванадцять” та суфікса жіночого роду *-aine*, який надає значення точності кількості – 12; у французьку мову цей числівник був запозичений із латинського числівника *duodecim:* duo – “два” і decim – “десять”) під впливом контекстної сполучуваності з лексемою *baker’s* та лінгвокультурним мотивом або “числовим кодом культури, в якому ті чи інші числа наділяються значимими для культури смислами”, за Н. Ф. Венжинович (2020, с. 45), у цьому випадку для генерування у внутрішній формі готового знака диференційної семи ‘страх перед суворою карою за недотримання стандарту ваги при випіканні буханця хліба’. Лексема *dozen* у такому разі втрачає своє первинне значення “міри точної кількості 12”.

Джерелом лінгвокультурної мотивації для утворення фраземи англійської мови *baker’s dozen* стала історія Середньовічної Англії, пов’язана з системою штрафів за недотримання ваги випеченого буханця хліба, для якої було встановлено чіткий стандарт. Після випікання буханці могли зменшуватися у вазі, тому булочники змушені були додавати до дюжини буханців (12) ще одну, додаткову. Її розрізали на доважки та додавали до тих буханців, які не дотягували до стандарту. У Середньовіччі за спробу обману покупців кара була аж занадто суворою: могли навіть відтяти руку. Неймовірний страх змушував пекарів вдаватися до таких дій: торговці хлібом отримували від булочників 13 буханців замість дюжини – 12, причому 13-й буханець ішов до прибутку торговців.

Загалом витоки значення “дюжина” – міри поштучного рахунку однорідних предметів, що дорівнює 12, сягають давніх цивілізаційних держав, зокрема Шумеру в Месопотамії (Крамер, 2002), яка застосовувалася аж до введення метричної системи. Число 12 давні люди вважали більш досконалим, аніж 10, бо воно ділиться на 1, 2, 3, 4, 6, 12, а 10 – лише на 1, 2, 5, 10. Звісно, що давні шумери керувалися більш простою логікою, але мудрою (вони послуговувалися й числом 60): якщо взяти за основу 12, то будь-яку річ простіше розділити на 2, 3, 4 і 6 рівних частин. Але головним мотивом для шумерів була рука і чотири пальці, які складаються з 12 фалангів (по три на кожному), а великий палець використовувався для підрахунку. Щодо містики числа 13, то існують різні версії його конотацій, але здебільшого негативні (в європейській нумерології, астрології, прогностиці й християнській релігії).

Отже, реконструкція внутрішньої форми числа 12 у значенні “дюжина” пояснює, чому саме ця кількість була прийнята також і в Англії для комплектації поштучних предметів (до речі, вона і зараз функціонує).

Так, при сприйнятті фраземи *baker’s dozen* свідомість англійця легко відтворює ситуацію пов’язану з випіканням і торгівлею хлібом у середньовічній Англії. Відповідно, наведений приклад є фраземним знаком, адже його основною характеристикою, за В. М. Телією, є відтворюваність у готовій формі (1996, с. 58). І саме внутрішня форма як мисленнєво-мовленнєвий конструкт фокусує в собі одну з ознак етимологічного образу відповідного фраземного знака.

Внутрішня форма фраземи є як когнітивною, так і мовною категорією. Як показує наведений приклад, у процесі фразеосеміозису внутрішня форма зумовлює і план змісту фраземного знака, і його мовну форму, демонструючи білатеральну природу знака вторинної номінації. Внутрішня форма стає конструктом для асоціативно-образно-оцінного відображення у свідомості

представників лінгвокультури джерел та витоків мотивувальної ознаки для подальшого фразеосеміозису.

Спробуємо реконструювати шлях перетворення думки у вербальну форму від моменту її виникнення до відображення в семантичній структурі готових знаків вторинної номінації. Когнітивний механізм формування асоціативно-образно-оцінної семантики у фраземних знаків на основі внутрішньої форми є послідовним алгоритмом: 1) стартовим етапом у процесі фразеосеміозису є "код культури" як посередник між об'єктом пізнання (когніції) і знаком мови; 2) далі в когнітивній базі формується план змісту знака вторинної номінації, тобто ознака, що буде покладена в основу фразеономінації, або іншими словами, внутрішньої форми фраземи, яка зумовлює її стійку форму шляхом сполучення компонентів за законами лексико-граматичної системи кожної мови; 3) завершальна стадія – це когнітивна здатність представників лінгвокульутри відворити у свідомості в готовому вигляді фраземний знак. Описаний механізм формування фраземного знака свідчить про те, що внутрішня форма є посередником між когнітивною і мовною площинами, яка відображає процес пізнання світу людиною.

Внутрішня форма фразем як знаків вторинної номінації утворюється на основі знань, збережених у свідомості носіїв певної мови, та завдяки їх когнітивній здатності усвідомлювати зв'язок між звучанням і значенням утворених одиниць. Роль внутрішньої форми у процесі фразеосеміозису полягає в смислопородженні асоціативно-оцінної образності фраземного знака. Як продемонстрував наведений вище приклад, специфіка внутрішньої форми розкривається в результаті співвідношення семантики фраземотвірних компонентів із цілісним (фразеологічним) значенням готової фраземи. При цьому відзначимо, що в акті вторинного семіозису (в цьому разі – фразеосеміозису) об'єкт або предмет думки актуалізується в свідомості носія мови і стає йому зрозумілим, але водночас він корелює з первинним знаком мовної одиниці, що вже стає предметом думки в новому постійному контексті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Фраземи – це знаки вторинної номінації і водночас результат фразеосеміозису, які за своєю білатеральною природою є досить складним креативним продуктом лінгвокультурного коду етносу, способом актуалізації якого є внутрішня форма, що висвічує в мовній свідомості носія цього коду важливу, значиму для нього ознаку і є генератором номінації, тобто вербальної форми фраземи. З цього випливає, що основна роль внутрішньої форми полягає у формуванні значення фраземи, яка дозволяє носієві мови сприймати її асоціативно-образно-оцінний смисл. Тому внутрішня форма фраземи є елементом культурного коду, який дозволяє зберігати її в пам'яті носіїв мови і щоразу відтворювати за необхідності в готовому вигляді. Внутрішня форма задає вектор для акту вторинної номінації (для формування фразеологічного значення) та в цілому для процесу фразеосеміозису й тих асоціативних модуляцій (перетворень), без яких неможливе утворення фраземних знаків.

Перспективами подальших досліджень є вивчення питання про статус компонентів фраземних знаків і про напрями їх семантичної модуляції.

ЛІТЕРАТУРА

Ажнюк, Б. М. (1989). *Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні*. Наукова думка.

Алефиренко, Н. Ф. (2008). *Фразеология в свете современных лингвистических парадигм.* Элпис.

Амосова, Н. Н. (2013). *Основы английской фразеологии* (3-є вид.). URSS.

Балли, Ш. (2001). *Французская стилистика* (2-е изд.). Эдиториал УРСС.

Баранов, А. Н., & Добровольский, Д. О. (2008). *Аспекты теории фразеологии*. Знак.

Венжинович, Н. Ф. (2020). О заимствованиях в украинской фразеологии. In H. Walter, V. M. Mokienko (Hrsg.), *Die slawische Phraseologie: Entlehnungen und Kalkierungen in der slawischen Phraseologie* (s. 43–46). Universität Greifswald.

Гамзюк, М. В. (2000). *Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови)*. Видавничий центр КНЛУ.

Заваринська, І. Ф. (2022). *Фразеологізми з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: лінгвокультурологічний аспект*. Осадца Ю. В.

Івченко, А. О. (1999). *Українська народна фразеологія*: *ономасіологія, ареали, етимологія.* Фоліо.

Копыленко, М. М., & Попова, З. Д. (2010). *Очерки по общей фразеологии: Фразеосочетания в системе языка* (изд. 2). URSS.

Крамер, С. Н. (2002). *Шумеры. Первая цивилизация на Земле* (А. В. Милосердова, Пер.). ЗАО "Центрполиграф".

Краснобаєва-Чорна, Ж. (2013). Терміносистема фразеології: структура та складники термінологічної мікросистеми "фразеокласифікація". *Лінгвістичні студії, 26*, 156–163.

Кубрякова, Е. С. (2004). *Язык и знание. На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира*. Языки славянской культуры.

Левченко, О. (2005). *Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект*. ЛРІДУ НАДУ.

Мокиенко, В. М. (2010). Историческая фразеология славянских языков. В J. Grković-Mejdžor (Ured.), *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика* (с. 103–129). Српска академија наука и уметности.

Потебня, А. А. (1999). *Полное собрание трудов: Мысль и язык*. Лабиринт.

Селіванова, О. О. (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Брама.

Скрипник, Л. Г. (1973). *Фразеологія української мови.* Наукова думка.

Смит, Л. П. (1959). *Фразеология английского языка* (А. С. Игнатьева, Пер.). Учпедгиз.

Спринчак, Я. О. (1976). Этимологический анализ фразеологических выражений. *Украинский язык и литература в школе, 5*, 33–38.

Телия, В. Н. (1996). Объем фразеологии и типы ее единиц. В В. Телия, *Фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты* (с. 56–83). Школа "Языки русской культуры".

Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В. (2007). *Фразеологія сучасної української мови.* Знання.

Ужченко, В. Д. (1994). *Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології* (Дис. ... д-ра філол. наук, Дніпропетровський державний університет).

Шутова, М. О. (2016). Етнокультурні стереотипні портрети англійців і українців (когнітивно-ономасіологічна реконструкція фразеоформул). Видавничий центр КНЛУ.

Altenberg, B. (1998). On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word-Combinations. In A. P. Cowie (Ed.), *Phraseology* (p. 101–122). Clarendon Press.

Burger, H. (1998). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Erich Schmidt Verlag.

Burger, H. (Ed.). (2007). *Phraseologie / Phraseology: An International Handbook of Contemporary Research*: *Volume 2 (Handbucher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 28/2) (German and English Edition)*. Mouton de Gruyter.

Clark, Y. (2010). *How idioms work*. Garnet Publishing Ltd.

Colson, J. P. (2008). Cross-linguistic phraseological studies. In S. Granger, F. Meunier (Eds.), *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 191–207). John Benjamins Publishing Co.

Cowie, A. P. (1998). *Phraseology: Theory, Analysis and Application*. Clarendon Press.

Granger, S., & Paquot, M. (2008). Disentangling the phraseological web. In S. Granger, F. Meunier (Eds.), *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 27–51). John Benjamins Publishing Co.

Gries, S. Th. (2008). Phraseology and linguistic theory: A brief survey. In S. Granger, F. Meunier (Eds.), *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 3–27). John Benjamins Publishing Co.

Kipfer, B. N. (2008). *Phraseology. Thousands of Bizarre Origins, Unexpected Connections, and Fascinating Facts about English's best Expressions.* Sourcebooks.

Langlotz, A. (2006). *Idiomatic Creativity: A cognitive-linguistic model of idiom representation and idiom variation in English.* John Benjamins Publishing Company.

Levin, M., & Lindquist, H. (2008). Foot and Mouth: The phrasal patterns of two frequent nouns. *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 143–158). John Benjamins Publishing Co.

Moon, R. (1998). Frequencies and forms of phrasal lexemes in English. In A. P. Cowie (Ed.), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* (p. 79–100). Oxford University Press.

Stubbs, M. (2007). An example of frequent English phraseology: Distribution, structures and functions. *Corpus Linguistics 25 Years on*, 89–105.

СЛОВНИКИ

Баранцев, К. Т. (2005). *АУФС – Англо-український фразеологічний словник* (2-е вид., випр.). Знання, КОО.

Білоноженко, В. М. (Уклад.). (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Наукова думка.

Гаврись, В. І., & Пророченко, О. П. (1981). *Німецько-український фразеологічний словник. Deutsch-Ukrainisches phraseologisches Worterbuch. T.1–2*. Радянська школа.

Oxford English Dictionary. (n.d.). Retrieved November 11, 2022, from http://www.oed.com/

REFERENCES

Azhnyuk, B. M. (1989). *Anhliys'ka frazeolohiya u kul'turno-etnichnomu vysvitlenni*. Naukova dumka.

Alefirenko, N. F. (2008). *Frazeologiya v svete sovremennykh lingvisticheskikh paradigm*. Elpis.

Amosova, N. N. (2013). *Osnovy angliyskoy frazeologii* (3-ê vid.). URSS.

Balli, SH. (2001). *Frantsuzskaya stilistika* (2-ye izd.). Editorial URSS.

Baranov, A. N., & Dobrovol'skiy, D. O. (2008). *Aspekty teorii frazeologii*. Znak.

Venzhinovich, N. F. (2020). O zaimstvovaniyakh v ukrainskoy frazeologii. In H. Walter, V. M. Mokienko (Hrsg.), *Die slawische Phraseologie: Entlehnungen und Kalkierungen in der slawischen Phraseologie* (s. 43–46). Universität Greifswald.

Gamzyuk, M. V. (2000). *The emotional component of meaning in the process of creating phraseological units (on the material of the German language).* KNLU Publishing Center.

Zavaryns'ka, I. F. (2022). *Frazeolohizmy z onimnym komponentom v anhliys'kiy, pol's'kiy ta ukrayins'kiy movakh: linhvokul'turolohichnyy aspekt*. Osadtsa YU. V.

Ivchenko, A. O. (1999). *Ukrayins'ka narodna frazeolohiya: onomasiolohiya, arealy, etymolohiya.* Folio.

Kopylenko, M. M., & Popova, Z. D. (2010). *Ocherki po obshchey frazeologii: Frazeosochetaniya v sisteme yazyka* (izd. 2). URSS.

Kramer, S. N. (2002). *Shumery. Pervaya tsivilizatsiya na Zemle* (A. V. Miloserdova, Per.). ZAO "Tsentrpoligraf".

Krasnobayeva-Chorna, ZH. (2013). Terminosystema frazeolohiyi: struktura ta skladnyky terminolohichnoyi mikrosystemy "frazeoklasyfikatsiya". *Linhvistychni studiyi, 26*, 156–163.

Kubryakova, Ye. S. (2004). *Yazyk i znaniye. Na puti polucheniya znaniy o yazyke. Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira*. Yazyki slavyanskoy kul'tury.

Levchenko, O. (2005). *Frazeologíchna simvolíka: Língvokul'turologíchniy aspekt*. LRÍDU NADU.

Mokiyenko, V. M. (2010). Istoricheskaya frazeologiya slavyanskikh yazykov. V J. Grković-Mejdžor (Ured.), *Teoriǰa diǰakhronijske lingvistike i prouchavańe slovenskikh ǰezika* (s. 103–129). Srpska akademiǰa nauka i umetnosti.

Potebnya, A. A. (1999). *Polnoye sobraniye trudov: Mysl' i yazyk*. Labirint.

Selivanova, O. O. (2004). *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty)* . Brama.

Skrypnyk, L. H. (1973). *Frazeolohiya ukrayins'koyi movy*. Naukova dumka.

Smit, L. P. (1959). *Frazeologiya angliyskogo yazyka* (A. S. Ignat'yeva, Per.). Uchpedgiz.

Sprinchak, YA. O. (1976). Etimologicheskiy analiz frazeologicheskikh vyrazheniy. *Ukrainskiy yazyk i literatura v shkole, 5,* 33–38.

Teliya, V. N. (1996). Obyom frazeologii i tipy yeye yedinits. V V. Teliya, *Frazeologiya. Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty* (s. 56–83). Shkola "Yazyki russkoy kul'tury".

Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V. (2007). *Phraseology of the modern Ukrainian language*. Knowledge.

Uzhchenko, V. D. (1994). *Historical-linguistic aspect of the formation of Ukrainian phraseology* (Diss. ... Doctor of Philology, Dnipropetrovsk State University).

Shutova, M. O. (2016). *Ethnocultural stereotypical portraits of Englishmen and Ukrainians (cognitive and onomasiological reconstruction of phraseological forms).* KNLU Publishing Center.

Altenberg, B. (1998). On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word-Combinations. In A. P. Cowie (Ed.), *Phraseology* (p. 101–122). Clarendon Press.

Burger, H. (1998). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Erich Schmidt Verlag.

Burger, H. (Ed.). (2007). *Phraseologie / Phraseology: An International Handbook of Contemporary Research*: *Volume 2 (Handbucher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 28/2) (German and English Edition)*. Mouton de Gruyter.

Clark, Y. (2010). *How idioms work*. Garnet Publishing Ltd.

Colson, J. P. (2008). Cross-linguistic phraseological studies. In S. Granger, F. Meunier (Eds.), *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 191–207). John Benjamins Publishing Co.

Cowie, A. P. (1998). *Phraseology: Theory, Analysis and Application*. Clarendon Press.
Granger, S., & Paquot, M. (2008). Disentangling the phraseological web. In S. Granger, F. Meunier (Eds.), *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 27–51). John Benjamins Publishing Co.
Gries, S. Th. (2008). Phraseology and linguistic theory: A brief survey. In S. Granger, F. Meunier (Eds.), *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 3–27). John Benjamins Publishing Co.
Kipfer, B. N. (2008). *Phraseology. Thousands of Bizarre Origins, Unexpected Connections, and Fascinating Facts about English's best Expressions.* Sourcebooks.
Langlotz, A. (2006). *Idiomatic Creativity: A cognitive-linguistic model of idiom representation and idiom variation in English.* John Benjamins Publishing Company.
Levin, M., & Lindquist, H. (2008). Foot and Mouth: The phrasal patterns of two frequent nouns. *Phraseology: an interdisciplinary perspective* (p. 143–158). John Benjamins Publishing Co.
Moon, R. (1998). Frequencies and forms of phrasal lexemes in English. In A. P. Cowie (Ed.), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* (p. 79–100). Oxford University Press.
Stubbs, M. (2007). An example of frequent English phraseology: Distribution, structures and functions. *Corpus Linguistics 25 Years on*, 89–105.

DICTIONARIES

Barantsev, K. T. (2005). *AUFS – Anhlo-ukrayins'kyy frazeolohichnyy slovnyk* (2-e vyd., vypr.). Znannya, KOO.
Bilonozhenko, V. M. (Uklad.). (2003). *Slovnyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy*. Naukova dumka.
Havrys', V. I., & Prorochenko, O. P. (1981). *Nimets'ko-ukrayins'kyy frazeolohichnyy slovnyk. Deutsch-Ukrainisches phraseologisches Worterbuch. T.1–2*. Radyans'ka shkola.
Oxford English Dictionary. (n.d.). Retrieved November 11, 2022, from http://www.oed.com/

Дата надходження до редакції 03.12.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

Васько Сергій Романович, аспірант, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: serhii.vasko@knlu.edu.ua		**Сфера наукових інтересів:** Когнітивна фразеологія, фразеосеміозис, вторинна номінація фразем, внутрішня форма фраземних знаків

УДК 811.161.2
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274925

В. П. Заскалета
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: v_zaskaleta@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1294-0329

Л. В. Гмиря
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: lyudagm@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8562-2746

Г. Б. Мінчак
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: minchakgb@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1673-475X

СУВЕРЕНОНІМИ ЯК НОВІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА В УКРАЇНСЬКІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Abstract

The article examines the sovereignonyms of Russia as an aggressor state waging a brutal, but unprovoked, war against Ukraine recorded in modern online publications and social networks. The article substantiates the emergence of neosovereignonyms by the need of Internet communicators to name the state that conducts aggressive actions against Ukraine as accurately as possible, and to convey in these names the emotions caused by such actions. It is proved that the analyzed neosovereignonyms explain the defining characteristics of the Russian Federation today: formation of neo-totalitarianism; inconsistency of economic and military power with ambitions for world hegemony; absurdity, from the point of view of Ukrainians, of domestic and foreign policy; underdevelopment of civil society; lack of critical thinking even among the educated population; cult of cruelty, atrophy of empathy for Ukrainians among ordinary Russians; slavish obedience, inability of Russian society for mass anti-war protests. Most of the analyzed sovereignonyms have a clear negative evaluative color, thanks to which the emotions of the nominees, such as anger and contempt, are expressed explicitly or implicitly, which serves as an indicator of the attitude of the Ukrainian society towards the aggressor state.

According to the structure, the studied onyms can be simple one-word, complex one-word and multi-component ones. From the point of view of derivation, one-word sovereignonyms for the designation of the Russian Federation as an aggressor state were formed by a lexical-semantic method (onymization and transonymization), i.e., they are neosemants, and by morphological methods – compounding, affixation and abbreviation. From the point of view of structure, compound sovereignonyms are subjunctive noun-type phrases.

Keywords: sovereignonym, neosovereignonym, motivation, connotation, derivative, derivation, Internet communication.

Анотація

У статті досліджено зафіксовані в сучасних інтернет-виданнях та соціальних мережах сувереноніми Росії як держави-агресора, що веде жорстоку, проте нічим не спровоковану війну проти України; обґрунтовано появу неосувереномів потребою інтернет-комунікантів якнайвлучніше назвати державу, яка веде агресивні дії проти України, та передати в цих назвах емоції, викликані такими діями. Доведено, що аналізовані неосувереноніми експлікують визначальні на сьогодні характеристики Російської Федерації: становлення неототалітаризму; невідповідність економічної

і військової потуги амбіціям на світову гегемонію; абсурдність, з погляду українців, внутрішньої і зовнішньої політики; нерозвинутість громадянського суспільства; брак критичного мислення навіть в освічених верств населення; культ жорстокості, атрофія емпатії до українців у пересічних росіян; рабська покірність, нездатність російського суспільства на масовий антивоєнний протест. Більшість проаналізованих суверенонімів має виразне негативне оцінне забарвлення, завдяки якому експліцитно чи імпліцитно виявляються переважно такі емоції номінантів, як гнів і зневага, що слугує індикатором ставлення українського соціуму до держави-агресора.

За будовою досліджені оніми є простими однослівними, складними однослівними та складеними. З погляду деривації однослівні суверенонімі на позначення Російської Федерації як держави-агресора утворено лексико-семантичним способом (онімізацією та трансонімізацією), тобто це неосеманти, і морфологічними способами – складанням, афіксацією та абревіацією. Складені суверенонімі структурно являють собою підрядні словосполучення іменникового типу.

Ключові слова: суверенонім, неосуверенонім, мотивація, конотація, дериват, деривація, інтернет-комунікація.

Вступ. Відомо, що окупація Криму, воєнні дії на Донбасі, повномасштабне воєнне вторгнення до України Російської Федерації 24 лютого 2022 року активізували в інтернет-комунікації відповідну лексику та зумовили виникнення нової, зокрема неосуверенонімів. Суверенонімами називають назви суверенних держав (Торчинський, 2008, с. 79). Неосуверенонімами на позначення Російської Федерації (далі РФ) кваліфікуємо суверенонімі, що з'явилися протягом 2014–2022 років в інтернет-комунікації як номінації держави-агресора.

Інтернет-комунікація – це складне гетерогенне явище, на яке впливають соціальні, комунікативні і технічні параметри онлайн-середовища, жанру і мовної особистості користувача. Інтернет-видання й соціальні мережі – два види "мультижанрових платформ із різними принципами передавання інформації, де виявляються суперрізноманіття і мультимодальність мови комп'ютерно опосередкованого спілкування" (Костюк, 2021, с. 3), у якому активно творяться і вживаються суверенонімі – одна з тематичних підгруп суспільно-політичної лексики, яка потребує перманентного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексико-семантична система мови дуже динамічна: деякі слова переходять на периферію мовного вжитку, частина застарілих слів реактуалізується, водночас безперервно запозичаються слова з інших мов, виникають нові слова і з'являються нові значення в наявних лексемах, тобто словниковий склад мови перманентно оновлюється, зокрема завдяки оказіональній деривації. Це оновлення перебуває у фокусі постійного зацікавлення лінгвістів.

На матеріалі вебкоментарів виокремлено тематичні групи неолексики, виникнення якої зумовлене анексією Криму Російською Федерацією та воєнними подіями на сході України (Заскалета, 2017). Умотивовано необхідність аналізу суспільно-політичного неолексикону в період гібридної війни; увиразнено роль інтернет-комунікації як майданчика для апробації новотворів, неосемантів і неозапозичень; виконано інтегральний аналіз семантичних, формальних і соціонормативних аспектів нових суспільно-політичних номінацій (2014 – 2019 рр.), з'ясовано особливості їхнього функціювання в мові інтернет-видань і соціальних мереж (Костюк, 2021).

Проаналізовано частоту вжитку деяких варіантів назви країни-агресора в соцмережах і ЗМІ (Жиленко & Серобян, 2022) та мовний образ Росії як ворога на матеріалі ЗМІ періоду російсько-української війни (Булик-Верхола, 2022). Установлено, що на репрезентацію емоцій впливає культура (Петренко, 2018).

Незважаючи на значний інтерес до проблем омовлення різних суспільно-політичних явищ, вербалізація образу держави-агресора неосуверенонімами, зокрема

номінативний, конотативний та деривaційний аспекти, не була предметом окремого дослідження в україністиці.

Мета статті полягає в з'ясуванні мотивації виникнення неосуверенонімів на позначення Російської федерації як держави-агресора, їхньої конотації та деривaційних особливостей. Для реалізації цієї мети виконано такі завдання: визначено основні неосувереноніми на позначення РФ; виявлено мотивацію цих онімів; проаналізовано конотативне забарвлення неосуверенонімів; з'ясовано їхню будову та спосіб творення.

Матеріалом для дослідження стала відповідна лексика, ужита в інтернет-комунікації (здебільшого в соціальних мережах) за останні вісім років.

Методи та методологія проведеного дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, завдяки чому вдалося узагальнити теоретичні засади вивчення нових онімів, та власне лінгвістичні методи, а саме: описовий як основний із застосуванням прийомів зовнішньої і внутрішньої інтерпретації, структурний метод (методику аналізу за безпосередніми складниками) та метод компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Події повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в Україну, окупація нею частини території України, давно, можливо ніколи, не бачені й нечувані світом звірства (катування полонених, ґвалтування дітей і дорослих, застосування тактики вогняних валів до густонаселених міст, використання заборонених видів зброї, руйнування цивільної інфраструктури), мародерство та інші злочини російських вояків помітно відбилися на лексичному і фразеологічному складі, орфографії та граматичних особливостях мовних реакцій українців на дії російських загарбників.

Безперечно, вербальне вираження цих реакцій передає емоції та емоційні стани людей – жертв російської агресії. Такими жертвами в Україні є всі її громадяни, адже путінська Росія поставила собі за мету денацифікувати українців і демілітаризувати Україну, тобто знечолити суверенну державу, знищити ЗСУ – законне мілітарне утворення Української держави й українців як націю. Абсолютна більшість громадян України стала на захист незалежності своєї Батьківщини: боротьба з ворогом триває на всіх фронтах – військовому, політичному, дипломатичному, інформаційному, культурному, спортивному тощо. Для багатьох єдиною, проте надійною і переважно високоточною зброєю стало слово. Саме ним журналісти, політики, актори, спортсмени, письменники, пересічні громадяни запевняють у неодмінній перемозі України у війні, надають психологічну допомогу, підтримують тих, хто потрапив до окупації, переконують у життєвій необхідності допомагати власній армії і, між іншим, кепкують із ворога – послідовно, аргументовано, саркастично розвінчують міф про велич Росії і непереможність "другої армії у світі".

Українські інтернетні комуніканти (користувачі соціальних мереж, блогери) чітко окреслили таке явище, як сучасна РФ й утілили своє ставлення до нього у відповідних суверенонімах, перейменувавши РФ чи реактуалізувавши (повернувши до активного ужитку) її старі назви. Так інтернет-комунікація стала майданчиком для апробації неосуверенонімів на позначення держави-агресора – новотворів, неосемантів і неозапозичень. У статті суверенонімами написано з великої літери відповідно до правил написання власних назв чинного правопису. В ілюстраціях до викладу теоретичного матеріалу здебільшого збережено авторську орфографію. Побіжно зауважимо, що в інтернет-комунікації випадки дотримання норм уживання великої літери в іменуваннях осіб, пов'язаних з агресивною політикою РФ, у найменуванні самої Росії кількісно істотно поступаються написанням із малої літери.

Основною функцією іменників та іменникових словосполучень є називання предметів, явищ, понять, опредмечених дій. Інтернет-комуніканти, творячи сувереніми на позначення РФ, намагаються виявити в таких позначеннях конкретну ознаку, певний факт, пов'язані з цією державою. Функція називання, однак, не єдина. У неологізмах-суверенонімах цілком очевидною для носіїв української мови є функція передання ставлення до держави-агресора, що реалізується за допомогою емоційного забарвлення відповідних номенів.

До частовживаних належить суверенонім ***Болота*** (*"На болотах оголосили додаткову могилізацію"*) – натяк на заболочену місцевість, на якій згодом постала столиця Росії – м. Москва. Слово *болото*, за СУМ (т. 1, с. 215), має три значення: два прямі, а третє – переносне, причому вживане лише в однині. Натомість стосовно РФ, схоже, воно вжито у двох (першому і третьому (тут уже у формі множини) значеннях одночасно: 1 – 'грузьке місце з надмірно зволоженим ґрунтом, часто зі стоячою водою та вологолюбною рослинністю; багно (в 1 знач.), трясовина' (натяк на те, що столиця РФ м. Москва постала на болотах і значно пізніше від столиці України – м. Києва) та 2 – 'тільки одн., перен. усе те, що характеризується брудом, застоєм, відсутністю живої діяльності, ініціативи'). Отже, у цьому найменуванні констатація того, що в РФ, на відміну від України, немає розвинутого, активного, свідомого громадянського суспільства, здатного на масштабний протест проти насправді злочинної влади. Суверенонім *Болота* виник унаслідок метафоричного переосмислення лексичного значення загальновживаного слова *болото* та його онімізації. Цей номен має негативну конотацію і передає зневажливе ставлення мовців до РФ.

Активізація найменування РФ як ***Московії*** (*"Херсон, Миколаїв, Одеса – це Україна, це споконвічні українські землі, до яких московія не має жодного відношення..."*), з одного боку, акцентує на історичній назві Росії та її державних утворень: Московського князівства, царства, імперії, а з другого – спростовує / заперечує її "законне право" на спадщину Київської Русі. З цією ж метою використовують давню назву ***Залісся*** (*"Нікого більше не чути – тільки їх. Ні поляків, ні литовців, ні чехів, ні угорців, ані німців. Тільки громадян дрімучого Залісся")* – історичну ділянку в межиріччі Москви та Оки в Середньовіччі, емоційно увиразнюючи віддаленість Росії від цивілізованого світу.

До реактуалізованих належить також суверенонім ***Кацапія*** (*"З кацапії йде до нас біда"*), утворений за аналогією до назв інших держав, наприклад, *Франція* – країна французів, *Італія* – країна італійців тощо, проте номен *Кацапія* має виразне негативне емоційне маркування, оскільки це дериват від застарілої зневажливої розмовної назви росіян – *кацапи* (СУМ, т. 4, с. 123). За ЕСУМ, лексема кацап, "очевидно, утворена від *цап* за допомогою специфічного компонента *ка-* як жартівливе позначення людей, що носять довгі бороди" (ЕСУМ, т. 2, с. 408). Мотиваційний зв'язок з арабським словом *ḳaṣṣāb* зі значенням "м'ясник" автори цього словника вважають недостатньо обґрунтованим (ЕСУМ, т. 2, с. 408), однак непоясненна, невиправдана жорстокість сучасних російських загарбників на території України стосовно інших людей, щодо тварин говорить на користь другої версії. Зафіксований також спотворений фонетичний варіант цього суверенонім – ***Кацабія*** (*"Гарно засинати під палання мзс Кацабії"*). Кваліфікуємо його саме як фонетичний варіант, оскільки етнонім *кацап* нерідко трапляється у варіанті *кацаб*, і наголошуємо на посиленні зневажливого забарвлення, зумовленому заміною останньої літери.

Сучасна РФ претендує у своїх прагненнях на статус імперії – великої імперіалістичної держави, що переважно має колонії, проте українці цей статус бачать,

м'яко кажучи, дещо інакше, увиразнюючи своє розуміння за допомогою префікса **недо-**. В апелятивах – прикметниках, дієсловах та іменниках – цей префікс означає дію, стан або якість, що виявляються в процесах, ознаках і предметах неповною мірою. Цікаво, що безпрефіксна частина іменників – загальних назв літературної мови не становить самостійного слова (пор. *недоук*, *недотепа*, *недокрів'я*, *недостача* тощо) або ж семантично віддалена від префіксального слова (пор. *недорід – рід*), натомість безпрефіксна частина суверенонімів цілком самодостатня.

На позначення РФ зафіксовано такі деривати з префіксом *недо-*: ***Недоімперія***, ***Недокраїна***, ***Нededержава***, ***Недорейх***, ***Недоросія***. В аналізованих суверенонімах префікс *недо-* також виражає семантику неповної міри вияву стану або якості і, крім неї, – емоційне маркування. Саме завдяки цьому префіксу кваліфікація РФ як ***недоімперії*** має яскраве саркастичне забарвлення (*"Ескалація вже обійшлася РФ у трильйон доларів. Тупін, не зупиняйся, маєш цього року добити недоімперію"*). Дещо менший градус комічного в назвах ***недокраїна*** і ***нededержава***, оскільки лексеми *держава* і *країна* не містять у своєму значенні семи *велика*, проте іронічний відтінок тут беззаперечний, наприклад: *"Росія – це пустота. Просто недокраїна, яка намагається прикидатися цивілізацією". / "Закарпатський суддя назвав росію нededержавою..."*. Натяк на фашистську Німеччину періоду Другої світової війни з відтінком зневаги виявляється в суверенонімі ***недорейх*** (*"... Росія – Недоімперія. Недорейх. У неї все – "недо". Недофюрер. Недогестапо. Недоконцтабори"*): розпочинаючи агресивні дії проти України, РФ копіювала нацистську Німеччину згаданого періоду.

Слід зауважити, що словами *недокраїна* та *нededержава* активно оперували російські політики та пропагандисти, називаючи ними Україну, схиляючи міжнародну спільноту на свій бік у протистоянні із сусідньою миролюбною державою. Українці скористалися готовим, негативно маркованим номеном і симетрично позначили ним державу-агресора, у якій, на відміну від європейських країн, права громадян весь час утискаються й постійно обмежуються.

За допомогою неологізмів із префіксом ***недо-***, один з яких також кваліфікує Росію як нededержаву, співачка Руслана жорстко заперечила претензії Росії на "руське" походження: *"Недоросія недопутіна не має жодного стосунку до слова "Русь" та "руський""*. Саркастична конотація суверенонімa ***Недоросія*** посилена номеном *недопутін*. Якщо до повномасштабного вторгнення чимало українців уважали росіян ментально близькими, "братами", за словами росіян, то після нього ілюзії зникли: російські ЗМІ, розповіді визволених з-під окупації рашистським військом жителів, інтерв'ю з російськими полоненими засвідчили, що, на відміну від більшості українців, основна маса росіян малоосвічені, неамбітні, аполітичні, безпринципні, покірні, жорстокі. За ставленням до цінності людського життя українці і росіяни як народи – антиподи.

Ще одним із суверенонімів є слово ***Раша*** (*"Раша – це злоякісна пухлина на тілі Землі"*). Транскрибована кирилицею англійська назва Росії (Russia) як Раша замість офіційної назви вживається з метою передання зневаги до ворожої держави з амбіціями на світову велич. Відтінок зневаги в цій лексемі добре відчувають не тільки українці, а й росіяни, завдяки тому що чи не більшість із них знає зміст слова *параша* – 'велике відро у тюремній камері для екскрементів і помиїв'(СУМ, т. 6, с. 67) і, відповідно, залюбки чи неохоче асоціюють РФ із цим словом. Прихована асоціація легко стає явною, як-от у пісні *"Путін – х**ло, раша – параша о-о-о-о"*, автори якої відкрито назвали державу-агресора *парашею*.

Конотацію презирства посилено в дериваті ***Рашка*** за рахунок додавання до твірної основи *раша* суфікса *-к-*, що надає зневажливого значення суфіксальному деривату:

“Рашка (московія) ще була в памперсах, коли цей край вже давно був українським”. / “Як тільки Рашка прийме закон про другу державну мову, українську, бо там українців дуже багато, Україна в той же день прийме також другу державну мову – російську”.

Суверенонім ***Задзеркалля*** (*“Новини із задзеркалля. Студентів у РФ змусять вивчати предмет про “велике майбутнє” росії”*), афіксальний дериват, має прозору мотивацію: дивлячись у дзеркало, ми бачимо своє реальне зображення, натомість поза ним – уявне, ґрунтоване на власній, не завжди об’єктивній думці чи на думці інших. У значної частини українців, яким відомий зміст казки В. Симоненка “Подорож у країну Навпаки”, сучасна Росія невільно асоціюється з поетонімом – *країною Навпаки*, де “оком чують, вухом бачать, догори ногами скачуть”. У Росії сьогодні свій “новояз”, нерідко слова вживають у протилежному значенні: правда – це неправда, війна – мир, відступ або втеча – жест доброї волі тощо. Сказане легко проілюструвати висловлюваннями російських високопосадовців на кшталт *“Російські війська здійснили контрвідступ”* і *“Флагман “Москва” здійснив негативне сплиття”*, випадками притягнення росіян до кримінальної відповідальності за плакати з написами “Нет войне” чи без написів узагалі тощо. Громадянам демократичних країн, особливо волелюбним, миролюбним, кмітливим, самоіронійним, переважно добре освіченим українцям, що мають доступ до різних джерел інформації, цього не зрозуміти, як і не зрозуміти пасивності, покірності росіян навіть тоді, коли тим загрожує смерть.

Цікавою з погляду словотворення є лексема ***Ерефія*** (*“Уся внутрішньополітична атмосфера ерефії істерична. Це традиція. Їхній виборець має глибоку потребу ображатися, ненавидіти, зневажати, плюватися на сусідів, на європейців, на всіх, окрім Китаю”)*. Це утворення – результат словотвірної контамінації – способу деривації, який “полягає в утворенні номена внаслідок накладання твірних основ незалежно від місця накладання й характеру накладених елементів” (Редько, 2016, сс. 210–211) – буквеної абревіатури *РФ* та неофіційної назви *Росія* (ереф + [Рос] ія). Скорочене найменування великої держави, що стало твірною основою, зумовило зневажливу конотацію. Ця назва має і такий графічний варіант – *рф-ія*. Написання з малої літери відабревіатурного суверенонiма – назви держави, що претендує на світове лідерство, – посилює зневажливий відтінок цього номена.

Значення братовбивства, зрадництва, злочинства виразно вербалізоване в суверенонімі ***Каїн*** (*“Якщо, за словами Путіна, Україна і Росія – брати, то РФ – Каїн”*), утвореному трансонімізацією від поетоніма-антропоніма – біблійного персонажа Каїна, що, за Святим Письмом, через заздрість убив рідного брата Авеля: причому здається, що зневажливе ставлення в суверенонімі менш виразне, ніж в антропонімі, оскільки семантика слова Каїн сама по собі вкрай негативна: держава-агресор фактично повторює вчинок Каїна, проте більш жорстоко і масштабно.

Неосуверенонім ***Мордор*** на позначення Росії (*“Визначивши Мордор як замінник рф, люди дуже органічно сприймають ототожнення росіян з орками”*) утворений трансонімізацією поетоніма-суверенонiма *Мордор* – вигаданої англійським письменником-фантастом Дж. Р. Р. Толкіном чорної країни. Негативна семантика цього номена сильніша за його емоційне забарвлення. Ті, хто не читав “Володаря перснів”, інтуїтивно відчувають негативну сутність номена Мордор завдяки звуковому враженню, створюваному твердими вибуховими приголосними [м] і [д], повторенням твердого вібранта [р]. Крім цього, згідно з народною етимологією, суверенонім Мордор українці кваліфікують як дериват від дієслова *мордувати* ‘завдавати комусь фізичного болю або моральних страждань: мучити, катувати’

(СУМ, т. 4, с. 801) чи асоціюють з іменником морда ‘вульг. Про обличчя. // Уживається як лайливе слово’ (там само).

Суверенонім ***Росіюшка*** (*“Заможна і багата росіюшка намагається нести нам “руській мір” та денацифікувати, щоб ми стали жити так само, як і “братський народ”*) – суфіксальний дериват від офіційного номена Росія. В українській мові народно-поетичний відтінок російського суфікса *-ушк-* повністю нейтралізовано глузливим забарвленням, що увиразнюють означення *заможня* і *багата*, ужиті в протилежному значенні, тобто енантіосеми, у дописі про те, що росіяни беруть кредити навіть на їжу.

З-поміж неосуверенонімів зафіксовано також складні однослівні. У номенах **Кацапстан**, **Оркостан** і **Зомбостан** (*“У кожен будинок, у кожну оселю, у кожну родину в Оркостані те, що вони роблять з Україною” / “Цей Зомбостан краде навіть історичні постаті, переписує історію, чомусь назвав себе старшим братом. Злидота свого не має, то чуже краде”*) поєднано нелітературні, образливі нині найменування росіян – застаріле зневажливе слово кацапи й нові, проте не менш зневажливі номени орки (англ. Orcs, або orks, – велетень, демон) вигадані Дж. Толкіном істоти, схожі на людей, варвари, що мали низький рівень інтелекту, не звикли жити в комфорті, підкоряли не силою, а кількістю (Булик-Верхола, 2022, с. 32) та зомбі (люди, які перебувають під сильним впливом чогось чи сліпо й фанатично вірять у що-небудь), а також другу частину назв деяких азійських держав, колишніх республік Радянського Союзу, очевидно, передусім Узбекистану та Туркменістану, що за громадянськими свободами, політичними правами й економічними правами посідають останні місця у світі. Засвідчено також інше потрактування другої частини суверенонiма *Кацапстан*: *“Не раз можна почути такі синоніми назв Росії, як “Кацапляндія” або “Кацапстан” (на зразок Татарстану чи Башкортостану, з урахуванням переважно монгольського походження росіян)”* (narodna.pravda.com.ua).

Лексема ***Лаптєстан*** (*“Як було на Лаптєстані 100 років назад, так і на сьогодні все залишилось. Брехня, підлість, агресія, невігластво, нікчемність, дурість, пияцтво, пофігізм тощо!”*) утворена аналогійно, з тією лише відмінністю, що перша її частина актуалізує глузливу назву самих громадян Росії, мотивовану назвою взуття предків багатьох сучасних росіян – лапті, що виникла на основі метонімійного перенесення. Насправді, таке взуття носили й давні українці, проте, за фото родин росіян і українців, зробленими на початку минулого століття й активно поширюваними в соціальних мережах сьогодні, можна зробити висновок, що предки українців почали носити чоботи – дороге якісне взуття раніше, ніж предки росіян. Очевидно, цим неосуверенонімом мовці стверджують культурну (економічну?) відсталість росіян від українців.

Дериват ***Рашастан*** (*“Рашастан – це не лише геополітичний стан напівперетравленого шматка території та соціуму, це стан колективної психіки…” / “Розвал РФ! Путін втратив усе: губернії Рашастану”*) утворено від простого однослівного суверенонiма *Раша*, що сам по собі має глузливе маркування, та потрактованого вище компонента *стан* (із перської – країна). Зневажлива конотація першого складника посилюється другим компонентом, що прозоро натякає на відсутність демократії, недотримання прав людини в кількох середньоазійських країнах – колишніх соціалістичних республіках СРСР – Туркменістані та Узбекистані чи на неслов’янське походження росіян. У номені ***Мокшастан*** неслов’янське походження росіян експліковано двічі.

В офіційному інформпросторі РФ частовживане словосполучення *духовные скрепы*, яким російські нацистські ідеологи позначають нібито наявність тісних культурних,

історичних та релігійних зв'язків між росіянами та українцями. Насправді ж, принаймні як виявилося в ході подій останніх восьми років, між цими двома народами прірва – інтелектуальна, ментальна, ціннісна. Іронічний натяк на брехливу офіційну ідеологію Росії, передусім релігійну, властивий найменуванню ***Скрепостан*** (*"Скрепостан поцілує нашого Порошенка в погон!"*), утвореному від російського слова *скрепа* (українське – скріпка 'пристрій, що скріплює окремі предмети, частини механізмів, споруд і т. ін.' (СУМ, т. 9, с. 322)) та згаданого вище – *стан*.

Кілька зневажливих складних іменувань РФ – ***Путінляндія***, ***Путіностан*** (наприклад: *"Підтримую Стерненка! Україна – не Лукашостан і не Путінляндія. Предизент – не бог і не святиня"*. / *"Ми тут в Україні дивимося на Путінляндію і розуміємо, що проблема не в дзеркалі (карикатуристах), а в писку (Путіні)"* / *"Не подобається тобі Україна – забирайся в путіностан"*) – пов'язані з прізвищем російського диктатора – президента В. Путіна. Друга частина деривата *Путінляндія* англійське слово *land* має значення 'країна', 'земля' в назвах кількох європейських країн, а друга частина номена *Путіностан* перського походження теж зі значенням 'країна'. Поєднання з прізвищем конкретної людини, а не народу спричиняє іронічний відтінок, оскільки є частиною суверенонім тоталітарної держави. Саме ця невідповідність – країна, у якій проживає певний народ, і країна однієї людини – зумовлює додаткову негативну конотацію – конотацію насмішки.

Не менш іронійним є неосуверенонім ***Великокацапія*** (*"…подумав, що Великокацапія зупинить гумконвої в Донецьк"*). У цьому номені поєднано слова з різною конотацією – лексема *великий* (поза контекстом емоційно нейтральна, проте є компонентом назв потужних державних утворень – Велике Князівство Литовське, Великобританія та сформованих, за І. Огієнком (2001), у церковних канцеляріях вселенського патріарха термінів *Великоросія, Велика Русь* насправді зі значенням 'Русь пізніша, похідна, новостворена') і зневажливе найменування *Кацапія*.

Помітний саркастичний відтінок має складний суверенонім ***Бидлостан*** (*"Бидлостан прийшов сюди, адже без України він немає історії"*), першим компонетом якого є розмовне слово *бидло*, одне зі значень якого – лайливе 'скотина, хам' (СУМ, т. 1, с. 165). В основі сарказму "лежить гострий дошкульний глум, сповнений зневаги" (Гром'як, Ковалів, & Теремко, 2007, с. 611). "Сарказм заснований не лише на посиленому контрасті між тим, що розуміється і тим, що висловлюється, але і на безпосередньому навмисному оголенні того, що розуміється" (там само). У цьому суверенонімі акцент зроблено на тому, що росіяни подібно до безсловесної скотини покірно виконують волю диктатора В. Путіна, а російські військові – злочинні накази вищого командування тощо.

В абревіатурних дериватах ***Терораша*** (*"А що ж рашисти будуть їсти, коли Фінляндія поверне собі Карелію, а вся терораша розпадеться на незалежні республіки?"*), ***Тероросія*** (*"*ТЕРОросія*. Єдина мова, яку вони розуміють, – це мова сили… Тож вони її отримають… Де б вони не були"*) *за допомогою компонента* теро- – усічення слів *терор* ('жорстока, масова розправа ворожої армії над мирним населенням на окупованій нею території' (СУМ, т. 10, с. 93)), *тероризм* ('здійснювання, застосовування терору; діяльність і тактика терористів' (СУМ, т. 10, с. 94)), *терорист, терористична* – закцентовано на грубих порушеннях РФ статті IV Конвенції "Про закони і звичаї війни на суходолі" та Додатку до неї: "Положення про закони і звичаї війни на суходолі" (1907 р.) й утілено емоцію гніву.

Найбільш емоційно насиченими, безперечно, є однослівні, саркастичні, на нашу думку, складні найменування ****уйляндія*** (*"*уйляндія попередила Японію, що в разі розширення масштабу військово-морських навчань США та Японії будуть*

*вжиті відповідні заходи – МЗС *уйляндії"*), ****уйлопія*** (*"Єдине цінне, що втратила *уйлопія, так це мізки свого населення"*), ****уйлорейх*** та ****уйлостан*** (*"*Уйлостан чи *уйлостан? … тепер – це взагалі не країна, а саме *уйлостан, тобто територія, на якій невідомо пощо проживає зазомбована кагебістською машиною біомаса"*). Відверто глузливої емоційної конотації надає аналізованим неосуверенонімам сленговий неологізм-обсценізм – лексема **уйло,* що походить з російської лайки – відоме, очевидно, в усьому світі прізвисько президента РФ В. Путіна. Очевидно, ця лайка – цілком закономірна вербальна реакція на "стресогенний подразник" (Баган, Навальна, Істоміна, 2022).

Крім простих, зафіксовано також складені оніми на кшталт ***країна 404*** (буквально – країна-помилка, оскільки через неї потерпає майже весь світ), ***палата № 6*** (натяк на хвору психіку росіян, яких понад вісім років зомбували засоби масової дезінформації Росії; самогубчу, руйнівну для РФ політику владних органів країни; енантіосемічні повідомлення, заяви вищого керівництва російської держави, які суперечать здоровому глузду), ***Рабські Вимірати *Уйляндії*** (натяк на підневільне становище росіян, нездатність їх до протесту, небажання щось змінювати у своїй країні; констатація стрімкого скорочення кількості населення; ствердження справжньої сутності президента Росії В. Путіна і РФ як країни та вияв відповідного ставлення до них українців), ***недоімперія зла*** (*експлікація негативу, що пов'язаний із країною, громадяни якої заражені* "*вірусом імперськості*"), ***рашівська пітьма*** (констатація безвиході, безперспективності проживання в Росії, домінування колективного ідіотизму), ***рашистська держава*** (держава з рашистською (рашизм – російський фашизм) панівною ідеологією), ***Скажена Бензоколонка*** (позначення країни, що є сировинним придатком для світової економіки і хворіє на психічний розлад). З погляду структури складені суверенонімами – це підрядні словосполучення іменникового типу. З погляду емоційного забарвлення – усі марковані негативно, оскільки вміщують лексику на позначення негативних явищ: з*ло, пітьма, рашистський, рабський, вимірати* (абревіація зі слів *вимирати* й *еміграти*) чи асоціюються з уже відомими негативно забарвленими номенами.

Проаналізовані суверенонімами є своєрідним засобом психічної саморегуляції українців (помститися загарбникам хоча б словом), а також певною сатисфакцією за намагання РФ присвоїти історію України, заперечити її право на незалежність, за намагання якщо не підкорити, то знищити волелюбний український народ тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Агресивні дії РФ щодо України викликали словотворчу активність мовців, зокрема інтернет-комунікантів, яка виявилася в намаганні якнайточніше назвати державу-ворога. *За допомогою нео- та реактуалізованих суверенонімів* – найменувань РФ українці експлікують визначальні на сьогодні характеристики держави-агресора: становлення неототалітаризму; невідповідність економічної і військової потуги амбіціям на світову гегемонію; абсурдність внутрішньої і зовнішньої політики; нерозвинутість громадянського суспільства; брак критичного мислення навіть в освічених верств населення; культ жорстокості, атрофія емпатії до українців в пересічних росіян; рабська покірність, нездатність російського суспільства на масовий протест.

Більшість проаналізованих суверенонімів має виразне негативне оцінне забарвлення, завдяки якому експліцитно чи імпліцитно виявляються переважно такі емоції номінантів, як гнів і зневага, що слугує індикатором ставлення українського соціуму до держави-агресора.

За будовою досліджені оніми є простими однослівними, складними однослівними та складеними. З погляду деривації однослівні суверенонімами на позначення РФ

як держави-агресора утворено лексико-семантичним способом (онімізацією та трансонімізацією) і морфологічними способами – складанням, афіксацією та абревіацією. Складені суверенонімі структурно – це підрядні словосполучення іменникового типу.

Причиною появи проаналізованих суверенонімів є вербалізація психічної реакції українців на загарбницьку політику РФ щодо України та потреба певної сатисфакції.

Перспективним уважаємо дослідження лексем-новотворів на позначення президента Росії В. Путіна та росіян, зокрема мотивації, емоційного забарвлення та словотвірної структури цих лексем.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СУМ – *Словник української мови: В 11 т.*
ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови: У 7 т.*

ЛІТЕРАТУРА

Баган, М., Навальна, М., & Істоміна, А. (2022). Індивідуальні вербальні коди спонтанної емоційної психорегуляції сучасної української молоді. *Psycholinguistics, 31*(2), 6–32.

Булик-Верхола, С. З. (2022). Мовний образ Росії як ворога (на матеріалі ЗМІ періоду російсько-української війни). *Закарпатські філологічні студії*, *23*(1), 29–33.

Жиленко, І., & Серобян, А. (2022). Варіанти назви країни-агресора у соцмережах і ЗМІ з аналізом частоти їх вжитку. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців*. Суми: Сумський державний університет, 59–63.

Заскалета, В. П. (2017). Події новітньої історії України в дзеркалі мови веб-коментарів (на матеріалі коментувань публікацій у соціальній мережі Facebook). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ, 35*, 188–195.

Костюк, Ю. М. (2021). *Суспільно-політичний неолексикон української інтернет-комунікації у формально-семантичному та соціонормативному аспектах* [Дис. докт. філос. в галузі гуманітарних наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка].

Огієнко, І. (2001). "Русь", "Росія", "Великоросія", "Малоросія"? *Історія української літературної мови. Вінніпег, 1949. Узято з* http://litopys.org.ua/pivtorak/pivt09.htm

Петренко, Є. М. (2018). До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, 37*(4), 81–84.

Редько, Є. (2016). Словотвірна контамінація в сучасних інноваційних процесах. *XX-XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові і літературі: колективна монографія* / Гол. ред. А. Архангельська. Olomous: VUP, 205–229.

Торчинський, М. М. (2008). *Структура онімного простору української мови: монографія.* Хмельницький: Авіст.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1981). *Словник української мови: В 11 т.* Київ: Наук. думка, т. 1, 1970; т. 4, 1973, т. 6, 1975, т. 9, 1978, т. 10, 1980.

Гром'як, Р. Т., Ковалів, Ю. І, & Теремко, В. І. (Ред.). (2007). Літературознавчий словник-довідник. *Київ: ВЦ* "*Академія*", 752 с.

Мельничук, О. С. (Гол. ред.). (1985). *Етимологічний словник української мови: У 7 т.* – Т. 2: *Д-Копці [АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні]*. Київ: Наук. думка.

REFERENCES

Bahan, M., Naval'na, M., & Istomina, A. (2022). Indyvidual'ni verbal'ni kody spontannoi emotsijnoi psykhorehuliatsii suchasnoi ukrains'koi molodi. *Psycholinguistics, 31*(2), 6–32.

Bulyk-Verkhola, S. Z. (2022). Movnyj obraz Rosii iak voroha (na materiali ZMI periodu rosijs'ko-ukrains'koi vijny). *Zakarpats'ki filolohichni studii, 23*(1), 29–33.

Zhylenko, I., & Serobian, A. (2022). Varianty nazvy krainy-ahresora u sotsmerezhakh i ZMI z analizom chastoty ikh vzhytku. *Suchasnyj masovokomunikatsijnyj prostir: istoriia, realii, perspektyvy: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv.* Sumy: Sums'kyj derzhavnyj universytet, 59–63.

Zaskaleta, V. P. (2017). Podii novitn'oi istorii Ukrainy v dzerkali movy veb-komentariv (na materiali komentuvan' publikatsij u sotsial'nij merezhi Facebook). *Naukovyj visnyk kafedry YuNESKO KNLU, 35*, 188–195.

Kostiuk, Yu. M. (2021). *Suspil'no-politychnyj neoleksykon ukrains'koi internet-komunikatsii u formal'no-semantychnomu ta sotsionormatyvnomu aspektakh* [Dys. dokt. filos. v haluzi humanitarnykh nauk, Ternopil's'kyj natsional'nyj pedahohichnyj universytet imeni Volodymyra Hnatiuka].

Ohiienko, I. (2001). "Rus' ", "Rosiia", "Velykorosiia", "Malorosiia"? *Istoriia ukrains'koi literaturnoi movy.* Vinnipeh, 1949. Uziato z http://litopys.org.ua/pivtorak/pivt09.htm

Petrenko, Ye. M. (2018). Do problemy verbalizatsii emotsij. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia, 37*(4), 81–84.

Red'ko, Ye. (2016). Slovotvirna kontaminatsiia v suchasnykh innovatsijnykh protsesakh. U kn.: XX-XXI *stolittia: zhanrovo-styl'ovi j linhvistychni metamorfozy v ukrains'kij movi i literaturi: kolektyvna monohrafiia* / Hol. red. A. Arkhanhel's'ka. Olomous: VUP, 205-229.

Torchyns'kyj, M. M. (2008). *Struktura onimnoho prostoru ukrains'koi movy: monohrafiia*. Khmel'nyts'kyj: Avist.

LEKSYKOHRAFICHNI DZHERELA

Bilodid, I. K. (Red.). (1970–1981). *Slovnyk ukrains'koi movy: V 11 t.* Kyiv: Nauk. dumka, t. 1, 1970; t. 4, 1973, t. 6, 1975, t. 9, 1978, t. 10, 1980.

Hrom'iak, R. T., Kovaliv, Yu. I, & Teremko, V. I. (Red.). (2007). *Literaturoznavchyj slovnyk-dovidnyk.* Kyiv: VTs "Akademiia", 752 s.

Mel'nychuk, O. S. (Hol. red.). (1985). *Etymolohichnyj slovnyk ukrains'koi movy: U 7 t. – T. 2: D-Koptsi [AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni]*. Kyiv: Nauk. dumka.

Дата надходження до редакції 05.12.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про авторів

Заскалета Валентина Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: v_zaskaleta@ukr.net		**Сфера наукових інтересів:** історичний гіпотаксис, методика викладання мови, дериватологія, лексична семантика, діалектологія
Гмиря Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: lyudagm@gmail.com		**Сфера наукових інтересів:** актуальні проблеми синтаксичної семантики, проблеми культури української мови, методика викладання української мови як іноземної у вищій педагогічній школі
Мінчак Галина Богданівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: minchakgb@gmail.com		**Сфера наукових інтересів:** лексична семантика, політичний дискурс, комунікативна девіатологія

УДК 811.581.11
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274926

К. О. Поздняков
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: kyrylo.pozdniakov@knlu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6196-9809

АКЦЕНТНІ ТИПИ ДАВНЬОПЕРСЬКИХ ІМЕННИХ СЛОВОФОРМ

Abstract

The article deals with the problems of accentuation types of noun word forms in Old Persian. The materials from Old Persian glossaries were used to form the register with 202 noun word forms in volume. Using traditional methodology that is accepted in Iranian comparative linguistics the author distributed available lexicon to seven accentuation types, each of them consisting of noun word forms with a stressed syllable of the same quality. In addition, some word forms that show unusual accentuation patterns because of the etymological uncertainty, sporadic appearance or possible orthographical mistakes in original cuneiform texts were referred to a separate accentuation type. According to the position of the stressed syllable in a noun word form every accentuation type was divided into accentuation models, the total number of which is 20 units. The author gives a special linguistic commentary within each accentuation type that explains the conditions of the functioning and diachronic evolution of its type.

In addition, this paper shows accentuation influence on morphology and morphophonology of Old Persian nouns. Besides Old Persian lexicon, the article deals with Avestan and Pahlavi noun word forms, which are closely related to Old Persian. The use of lexicon of related languages assists in more accurate diachronic analysis of accentuation processes and better demonstrates Indo-European lingual universals within the Old Persian lexicon.

Keywords: accentuation types, historical accentology, historical phonology, Old Persian, diachronic interpretation, Indo-European studies.

Анотація

Статтю присвячено проблемі акцентуації іменних словоформ у давньоперській мові. На матеріалі глосаріїв давньоперської мови сформовано реєстр, що містить 202 іменні словоформи. За допомогою методичних прийомів, популярних в іранському порівняльно-історичному мовознавстві, вдалося розподілити наявну в реєстрі лексику на сім акцентних типів, до складу яких входять словоформи з якісно однаковим наголошеним складом. Також певні словоформи з виявами неприродньої акцентуації через нечітку етимологію, спорадичну представленість у текстах або можливі орфографічні помилки в першоджерелі були віднесені до окремого акцентного типу. Відповідно до позиції наголошеного складу в словоформі кожен акцентний тип поділено на акцентні моделі, загальна кількість яких становить 20 одиниць. Разом із класифікацією лексики у статі наведено інформацію щодо кількісної наповненості кожного акцентного типу, що представлена у відносних та абсолютних показниках.

У межах кожного акцентного типу подано коментар, який пояснює умови функціювання та діахронічний розвиток цього акцентного типу, а також вплив акцентуації на морфологію та морфонологію зареєстрованої лексики. Окрім давньоперської лексики, у статті також трапляються словоформи з генетично споріднених мов, зокрема із середньоперської та авестійської. Використання лексики споріднених мов сприяє точнішому діахронічному аналізу акцентуації та краще демонструє загальноіндоєвропейські мовні універсалії на значному лексичному ілюстративному матеріалі давньоперської мови.

Ключові слова: акцентні типи, історична акцентологія, історична фонологія, давньоперська мова, діахронічна інтерпретація, індоєвропеїстика.

Вступ. Історична акцентологія є одним з етапів загального процесу наукових розвідок, які сукупно дають змогу досягнути кінцевої мети для кожного порівняльно-історичного дослідження, зокрема реконструкції певної мертвої мови на всіх

етапах її розвитку та на всіх мовних рівнях. На шляху дослідження давньоперської акцентуації дослідник зустрічається з двома основними складнощами. По-перше, це невеликий обсяг корпусу давньоперської лексики, здебільшого обмеженої стилістичними рамками життєпису декількох царів Ахеменідської династії. По-друге, труднощі в системі давньоперської писемності, тобто в клинописі, який через свої структурні особливості не мав графічних засобів для позначення наголошеності, а також несистемно відображав довготу голосних – основний орієнтир у визначенні словесного наголосу в давніх індоєвропейських мовах.

Водночас сучасний стан наукових доробок у сфері іранського порівняльно-історичного мовознавства дозволяє певним чином уникнути вказаних складнощів. Так, брак давньоперського лексичного матеріалу та графічна обмеженість клинопису компенсується значним масивом лексики давньо- та середньоіранських мов, який було накопичено за останні десятиріччя. Цей лексичний масив дозволяє зробити діахронічні узагальнення і виявити системні співвідношення, що з певністю можуть бути інтерпретовані як вияви наголошеності на фонологічному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення щодо акцентуаційної системи давньоперської мови були висунуті Е. Бенвеністом (Benveniste, 1968). Позиція наголошеного складу, на думку вченого, визначалася за тим же правилом, що і в санскриті, тобто наголошеним був другий склад із кінця, якщо такий склад був довгим. Якщо ж такий склад був коротким, наголос падав на третій склад із кінця, незалежно від його довготи. Згодом теорію Бенвеніста було доведено В. Расторгуєвою та Дж. Едельман, які звернули увагу на те, що у всіх середньоперських словоформах, які виводяться безпосередньо з давньоперських відповідників, відсутнім є кінцевий голосний (Расторгуева & Эдельман, 1975). Загальна редукція кінцевого голосного незалежно від парадигматичних особливостей словоформи може свідчити про його ненаголошеність у давньоперській мові і як наслідок – елімінацію при переході морфологічного типу мови від давньоперського синтетичного до середньоперського аналітичного.

Опису акцентуаційної системи давньоперської мови також були присвячені роботи Р. Кента (Kent, 1950), П. О. Шарво (Skjarvo, 2007), В. Хінца (Hintz, 1973), В. Брандштейна та М. Меєрхофера (Brandstein & Mayrhofer, 1964).

Мета статті полягає у визначенні структурних особливостей і кількості можливих класів словоформ, об'єднаних за позиційними ознаками їхнього наголошеного складу та фонологічними характеристиками звуків, що входять до такого складу. Для досягнення поставленої мети слід розв'язати низку завдань: 1) зібрати мовний матеріал, здійснивши механічну вибірку лексики; 2) класифікувати вибрану лексику на групи за типом наголошеного складу; 3) у межах кожної групи розподілити лексику на підгрупи відповідно до позиції наголошеного складу; 4) здійснити діахронічний і структурний опис отриманих груп словоформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акцентними типами іменних словоформ (далі АТ) у нашому дослідженні ми будемо називати групи іменників, до складу яких входять словоформи з якісно однаковим наголошеним складом. Відповідно до позиції наголошеного складу в словоформі акцентні типи поділяються на акцентні моделі (далі М), тобто кожна наявна в реєстрі іменна словоформа належить до певного акцентного типу та акцентної моделі.

Для формування реєстру давньоперської лексики в рамках дослідження за допомогою механічної вибірки з глосаріїв Р. Кента (Kent, 1950), В. Хінца (Hintz, 1973), А. Баченхеймера (Bachenheimer, 2019) та Етимологічного словника іранських мов (Расторгуева & Эдельман, 2000; 2003; 2007) було виділено 202

іменні словоформи. З огляду на необхідність отримання релевантних результатів та зменшення випадків аномальної акцентуації словоформ до реєстру не додавалася лексика, запозичена з неіндоєвропейських мов, а також власні назви, окрім випадків, коли такі назви мали чітку етимологію і виводилися із загальновідомих індоєвропейських коренів.

Нижче ми докладно розглянемо і опишемо акцентні типи давньоперських іменних словоформ.

До **AT1** із наголошеним прикритим відкритим складом CV входять 62 словоформи (32,67% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), **AT1** складається з п'яти акцентних моделей:

1) **AT1M1** – реалізує словоформи з наголошеним складом CV в ініціальній позиції. Ця модель містить у собі 24 словоформи (11,88% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Усі словоформи, що реалізуються цією моделлю, мають наголос на корені, наприклад: *dídā (фортеця)* – CV́/CṼ, ном. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 165; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, p. 191); *hádiš (резеденція)* – CV́/CVC, ном. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 165; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 175); *máhayā (місяця)* – CV́/CV/CṼ, ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 190; Hintz, 1973, s. 143; Kent, 1950, p. 203); *θíkā (гравій)* – CV́/CṼ, ном. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 225; Hintz, 1973, s. 154; Kent, 1950, p. 188), *píça (батька)* – CV́/CV, ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 211–212; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, p. 197). Наголошеність кореня, як це буде показано далі, узагалі характерна для більшості зареєстрованих давньоперських словоформ;

2) до групи **AT1M2** зібрані іменні словоформи з наголошеним складом CV другим від початку; ця акцентна модель є найбільш представленою серед словоформ **AT1** та нараховує 32 словоформи (15,84% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Зазначеною моделлю реалізовані словоформи з наголошеним коренем, наприклад: *dahyúšuvā (у країнах, у провінціях)* – CVC/CV́/CV/CṼ, лок. мн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 286; Bachenheimer, 2019, p. 162; Hintz, 1973, s. 131; Kent, 1950, p. 190); *drayáhayā (у морі)* – CCV/CV́/CV/CṼ, лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 167; Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, p. 192); *hamíçiya (бунтівник)* – CV/CV́/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 351; Bachenheimer, 2019, p. 177; Hintz, 1973, s. 136; Kent, 1950, p. 213). Окрім наголошеного кореня в **AT1M2** реалізовані ще дві словоформи з наголошеним префіксом, а саме *patíkarā (статуї, фігури)* – CV/CV́/CV/CVC, акк. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 209; Hintz, 1973, s. 148; Kent, 1950, p. 195) та *patíkaram (статую, фігуру)* – CV/CV́/CV/CVC, акк. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 209; Hintz, 1973, s. 148; Kent, 1950, p. 195). Зазначимо, що префікс *pati-* зі значенням напрямку дії в середньоперській мові зазнав фонетичних змін, давньоперський зімкнений /t/ перейшов у фрикативний */h/*, який уже в сучасній перській зазнав редукції. Також мали місце і морфологічні зміни, *pati-* втратив своє значення префікса та зрісся з коренем, ДП *patikarā*> СП *pahikar* (Mackenzie, 1986, p. 63) > П *peikar*, крім цього, відбулася лексикалізація, унаслідок якої давньоперський префікс *pati-* в сучасній перській мові перетворився на прийменник *pey* також зі значенням напрямку дії;

3) модель **AT1M3** з наголошеним складом CV, третім від початку, представлена лише двома словоформами (0,99% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), а саме *duvaráyāmaiy (біля моїх дверей)* – CV/CV/CV́/CṼ/CVC лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 168–169; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, p. 192); *martiyáhayā (чоловіка, людини)* – CVC/CV/CV́/CV/CV лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 193; Hintz, 1973, s. 144; Kent, 1950, p. 203). В обох словоформах наголошений корінь;

4) словоформи з наголошеним складом CV, четвертим від початку, представлені у **AT1M4** та становлять сім одиниць (3,46% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр. *dāraniyákara (ювелір)* – CṼ/CV/CV/CV́/CV/CV ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 162–163; Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, p. 189); *hamaranákara (воїн)* – CV/CV/CV/CV́/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 176; Hinz, 1973, s. 136; Kent, 1950, p. 213); *huθanuvániya (хороший лучник)* – CV/CV/CV/CV́/CV/CV, ном. одн. ч.р. (Bachenheimer, 2019, p. 231; Hintz, 1973, s. 138; Kent, 1950, p. 187); *Haxāmaníšiya (Ахеменід)* – CV/CṼ/CV/CV́/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 179; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212). Усі наголошені склади цієї моделі є кореневими;

5) **A1M5** із п'ятим від початку наголошеним складом CV реалізовано в найдовшій серед зареєстрованих словоформ *Haxāmanišáhayā (Ахеменіда)* – CV/CṼ/CV/CV/CV́/CV/CV, ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 180; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212), що становить 0,5% від усіх зареєстрованих іменних словоформ. У цій словоформі наголошений голосний входить до суфікса *-ahayā*, показника генітиву однини іменних основ із закінченням на *-š*. Зазначимо, що в середньоперській мові цей суфікс перетворився на суфікс *-ē*, також із посесивним значенням, але вже не для генітиву, а як показник генералізованого непрямого відмінка. Стягнення, у результаті якого з *-ahayā* виник *-ē*, демонструє вплив редукції давньоперських післянаголошених складів на подальше оформлення граматичних морфем середньоперської мови.

AT2 реалізує словоформи з наголошеним прикритим відкритим складом CṼ. Цей акцентний тип є найпоширенішим – 79 словоформ (35,64% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). **AT2** складається з 5 акцентних моделей:

1) **AT2M1** представляє наголошений склад CṼ в ініціальній позиції, до цієї моделі входять 25 словоформ (12,38% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наприклад: *bā́jim (данину)* – CṼ/CVC, акк. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2000, с. 55; Bachenheimer, 2019, p. 155; Hintz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199); *bū́miyā (на землі, у країні)* – CṼ/CV/CṼ, лок. одн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 134; Bachenheimer, 2019, p. 158; Hintz, 1973, s. 130; Kent, 1950, p. 200); *dā́ta (закон)* – CṼ/CV, ном. одн. с. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 423; Bachenheimer, 2019, pp. 164–165; Hintz, 1973, s. 131; Kent, 1950, p. 189); *gā́θavā (на троні)* – CṼ/CV/CṼ, лок. одн. ч.р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 269; Bachenheimer, 2019, p. 173; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 183); *kāra (армія, народ)* – CṼ/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 185; Hintz, 1973, s. 141; Kent, 1950, p. 180). В усіх словоформах **AT2M1** наголос падає на корінь;

2) **AT2M2** представлено 25 словоформами з наголошеним складом CṼ у другій від початку позиції (12,38% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наприклад: *ātā́tā (шляхта, аристократія)* – Ṽ/CṼ/CṼ, ном. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 132–133; Hintz, 1973, s. 123; Kent, 1950, p. 169); *šiyā́tiš(щастя)* – CV/CṼ/CVC, ном. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 217; Hintz, 1973, s. 152; Kent, 1950, p. 211). Ця акцентна модель яскраво демонструє, як супрасегментний рівень мови може впливати на формування морфологічної системи. Так, давньоперська словоформа *hainā́yā (з ворожої армії)* – CṼ/CṼ/CṼ, абл. одн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 401; Bachenheimer, 2019, p. 175; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212) у середньоперській перейшла в *hēnih (атака, агресія)* (Mackenzie, 1986, p. 43), тобто наголошене закінчення аблативу *-āyā* перейшло в середньоперський суфікс *-ih*, що надавав іменнику значення абстрактності, тоді як давньоперська форма номінатива *haínā (ворожа армія)* – CṼ/CṼ/CṼ, ном. одн. ж. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 401; Bachenheimer, 2019, p. 175; Hintz, 1973, s. 135; Kent, 1950, p. 212) у результаті

редукції післянаголошеного голосного перетворилася на середньоперське *hēn (армія)* (Mackenzie, 1986, p. 43). Також зазначимо характерний для **AT2M2** процес, при якому відкритий склад у фінальній позиції основи іменника поєднується з початковим голосним відмінкового закінчення, у результаті чого виникає дифтонг, який обважнює склад на морфемному стику. Відповідно, такий склад стає наголошеним у випадку, якщо він є передостаннім або стоїть перед передостаннім коротким складом. В **AT2M2** цей процес характерний для іменників з основою на *-a* в поєднанні із закінченням інструменталісу чоловічого роду *-ibiŝ*, наприклад: *bagaíbiš (богами)* – CV/CṼ/CVC, інстр. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 155; Hinz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199); *pādaíbiyā (обома ногами)* – CṼ/CṼ/CV/CṼ, лок. дв. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 201; Hintz, 1973, s. 146; Kent, 1950, p. 195);

3) **AT2M3** із третім від початку наголошеним складом CṼ представлено 17 словоформами (8,5% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наприклад: *apadā́na (палац)* – V/CV/CṼ/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 136; Hintz, 1973, s. 124; Kent, 1950, p. 168); *asabā́ra (кінотник)* – V/CV/CṼ/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 143; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 173); *uvādā́tam (житло)* – V/CṼ/CṼ/CVC, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 195; Hintz, 1973, s. 144; Kent, 1950, p. 202). Для цієї акцентної моделі також характерна поява наголошеного дифтонгу на морфемному стику словоформи в інструменталісі чоловічого роду, наприклад: *martiyaíbiš (чоловіками*, *людьми)* – CVC/CV/CṼ/CVC, інстр. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 193; Hintz, 1973, s. 144; Kent, 1950, p. 203). В інструменталісі жіночого роду довгота наголошеного складу з голосним */ā/* як вокального ядра виникла внаслідок поєднання фінального голосного основи іменника */a/* з відповідним відмінковим закінченням *-aya*, наприклад: *aruvā́ya (дією)* – V/CV/CṼ/CV, інстр. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 142; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 170); *hanatā́yā (давниною)* – CV/CV/CṼ/CṼ, інст. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 177; Hintz, 1973, s. 136; Kent, 1950, p. 213);

4) у **AT2M4** із четвертим від початку наголошеним складом CṼ реалізовано в чотирьох словоформах (1,98% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). У двох словоформах наголос падає на корінь – *apanayā́kama* (прадід) – V/CV/CV/CṼ/CV/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 136; Hintz, 1973, s. 124; Kent, 1950, p. 168); *xšāyaθiyā́nām (цар)* – CCṼ/CV/CV/CṼ/CVC, ген. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 245; Hintz, 1973, s. 139; Kent, 1950, p. 181). У двох інших словоформах наголос падає на морфемний стик – *asabāraíbiš (кінотниками)* – V/CV/CṼ/CṼ/CVC, інст. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 143; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 173); *hamiçiyaíbiš (бунтівниками*, *заколотниками)* – CV/CV/CV/CṼ/CVC, інст. мн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 351; Bachenheimer, 2019, p. 177; Hintz, 1973, s. 136; Kent, 1950, p. 213);

5) **AT2M5** із п'ятим від початку наголошеним складом CṼ реалізує лише одну словоформу (0,5% від усіх зареєстрованих іменних словоформ) із наголосом на корені, зокрема *Ahuramazdā́ha (Ахурамазди)* – V/CV/CV/CVC/CṼ/CV ген. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 147; Hintz, 1973, s. 121; Kent, 1950, p. 165).

AT3 представлено словоформами з наголошеним прикритим відкритим складом CCV. У результаті аналізу виділено шість словоформ (2,97% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), що належать до цього акцентного типу. **AT3** містить дві акцентні моделі:

1) **AT3M1** із наголошеним першим складом CCV демонструє три словоформи (1,48% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *xrа́tum (мудрість)* – CCV́/CVC, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 242; Hintz, 1973, s. 139; Kent, 1950, p. 180). Усі словоформи мають наголос на корені;

2) **AT3M2** із наголошеним складом CCV у другій від початку позиції реалізує три словоформи (1,48% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *ustácanām (ступені)* – V/CCV/CV/CVC, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 230; Hintz, 1973, s. 140; Kent, 1950, p. 177). Усі наголошені склади словоформ цієї акцентної моделі є також кореневими.

AT4 представлено словоформами з наголошеним прикритим відкритим складом CCṼ. У результаті аналізу виділено шість словоформ (2,97% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Цей акцентний тип реалізовано лише акцентною моделлю **AT4M1** з ініціальним наголошеним складом, напр.: *draúga (омана, зло)* – CCṼ/CV, ном. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 466; Bachenheimer, 2019, p. 166; Hintz, 1973, s. 132; Kent, 1950, p. 191).

До **AT5** належать словоформи з наголошеним неприкритим відкритим складом V, кількість таких словоформ становить 13 одиниць (6,43% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). **AT5** також має лише одну акцентну модель **AT5M1** із наголошеними першим складом, напр:. *á́rdatam (срібло)* – V́/CCV/CVC, акк. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2000, с. 231; Bachenheimer, 2019, pp. 138–139; Hintz, 1973, s. 150; Kent, 1950, p. 171). Зазначимо, що в **AT5** трапляється найбільша концентрація словоформи з наголошеним складовим сонантом */ṛ/*, зафіксовано три такі словформи, напр.: *ṛ́štām (правдою)* – V́/CCVC, акк. одн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 141; Hintz, 1973, s. 150; Kent, 1950, p. 171). Представленість складового сонанта */ṛ/* і відповідно його наголошеність у давньоперських текстах є доволі низькою. Вірогідно, що диференційна ознака складовості для цього сонанта на момент появи перших клинописних текстів уже була архаїчною і частково розмитою.

AT6 реалізує словоформи з наголошеним прикритим закритим складом CVC. До цього акцентного типу належать 32 словоформи (15,84% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). **AT6** складається з чотирьох акцентних моделей:

1) **AT6M1** представляє наголошений склад CVC в ініціальній позиції, до цієї моделі входять 25 словоформ (12,38% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *cа́rmā (на шкірі)* – CV́C/CṼ, лок. одн. с. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 231; Bachenheimer, 2019, p. 158; Hintz, 1973, s. 130; Kent, 1950, p. 184). Усі словоформи представлені цією моделлю мають наголошений корінь;

2) до **AT6M2** із другим від початку наголошеним складом CVC належать чотири словоформи (3,46% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). У всіх словоформах наголошеним є корінь, напр.: *asа́m (коня)* – V/CV́C, акк. одн. ч. р. (Hintz, 1973, s. 126; Kent, 1950, p. 173). У словоформі *xšaçа́mšim (його царство)* – CCV/CV́C/CVC, акк. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, pp. 242–243; Hintz, 1973, s. 138; Kent, 1950, p. 181) наголос падає на голосну, що належить до кореня, але склад, у якому ця наголошена голосна є вокальним ядром, сформовано з додаванням відмінкового закінчення акузатива *-m*;

3) **AT6M3** із третім від початку наголошеним складом CVC реалізує лише одну словоформу (0,49% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), наголос якої падає на корінь – *aruvа́stam (міць, могутність)* – V/CV/CV́C/CVC, акк. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 142; Hintz, 1973, s. 125; Kent, 1950, p. 170);

4) **AT6M4** із четвертим від початку наголошеним складом CVC містить дві словоформи (0,98% від усіх зареєстрованих іменних словоформ), напр.: *Ahuramа́zdā (Ахурамазда)* – V/CV/CV/CV́C/CṼ, ном. одн. ч. р . (Bachenheimer, 2019, p. 147; Hintz, 1973, s. 121; Kent, 1950, p. 165).

AT7 реалізує словоформи з наголошеним прикритим закритим складом CCVC. До цього акцентного типу належать дві словоформи (0,99% від усіх зареєстрованих

іменних словоформ). **AT7** представлено моделлю **AT7M1** з першим наголошеним складом, напр.: *xvárštika (хороший списоносець)* – CCV́C/CCV/CV, ном. одн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 232; Hintz, 1973, s. 140; Kent, 1950, p. 177); *xvа́spam (хороших коней)* – CCVC/CVC, ном. мн. ч. р. (Bachenheimer, 2019, p. 233; Hintz, 1973, s. 140; Kent, 1950, p. 177). В обох словоформах наголошеним є перший голосний кореня, який входить до прикритого складу, в обох випадках наголошеність цього складу пов'язана з його обтяженням завдяки приєднанню до кореня префікса *-hu (хороший)* (Hintz, 1973, s. 140).

До **AT0** належать словоформи з аномальним місцем наголосу, усього зареєстровано п'ять таких словоформ (2,47% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). Словоформи цього акцентного типу представлені однією акцентною моделлю. Усі словоформи цього типу мають відповідники в середньоперській та в сучасній перській мові. Власне наявність таких відповідників надає змогу констатувати в цих словоформах зміни не характерні для акцентного типу, до якого ці словоформи мали б належати. Докладно розглянемо акцентні моделі **AT0** та належні до них словоформи:

1) у **AT0M1** із другим від початку наголошеним складом CV реалізовано в п'яти словоформах (2,47% від усіх зареєстрованих іменних словоформ). У словоформах *bandа́ka (слуга, раб)* – CVC/CV́/CV ном. одн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2003, с. 74; Bachenheimer, 2019, p. 154; Hintz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199) та *bandа́kā (слуга, раб)* – CVC/CV́/CṼ ном. мн. ж. р. (Bachenheimer, 2019, p. 154; Hintz, 1973, s. 129; Kent, 1950, p. 199) наголошеним є передостанній відкритий склад, хоча за правилами наголошеним повинен бути перший закритий. На правильність обраної нами позиції наголосу вказують середньоперська форма *bandа́g (слуга)* (Mackenzie, 1986, p. 17) та сучасна перська *bandé (слуга)*, обидві з наголошеним останнім складом.

У словоформі *aθа́gam* – V/CV́/CVC *(камінь)*, інст. дв. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 14; Hintz, 1973, s. 126; Kent, 1950, p. 166) наголос падає на другий відкритий склад замість першого відкритого. Існує велика вірогідність, що в давньоперських текстах ця словоформа була записана орфографічно неправильно і замість *aθagam* повинно було б бути *aθa(n)gam*. На такий орфографічний дефект указує те, що в Бегістунському написі в еламському варіанті давньоперського речення, у якому трапляється словоформа *aθagam*, використовується корінь *asanga-* (Hintz, 1975, s. 44). Також в авестійській мові зафіксовано композит *asəngogau (кам'янорукий)* (Bartholomae, 1979, s. 210). Окрім того, середньоперська форма *sа́ng (камінь)* (Mackenzie, 1986, p. 74) та ідентична їй сучасна перська підтверджують правильність саме форми *aθa(n)gam*. У випадку, якщо ми вважаємо варіант *aθa(n)gam* правильним, то наголошеність другого від кінця тепер уже закритого складу повністю відповідає правилу постановки давньоперського наголосу.

У словоформі *hūnа́rā (мистецтва, навички)* – CṼ/CV́/CṼ ном. мн. ч. р. (Расторгуева & Эдельман, 2007, с. 416; Bachenheimer, 2019, p. 228; Hintz, 1973, s. 138; Kent, 1950, p. 177) наголошеним є другий від початку відкритий наголос, хоча наголошеним мав би бути перший відкритий склад. На наголошеність другого складу вказує середньоперський відповідник *hunа́r (мистецтво)* (Mackenzie, 1986, p. 44).

У словоформі *drayа́ (море)* – CCV/CV́, ном. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 167; Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, p. 192) наголос замість першого складу падає на останній, таке положення наголосу верифікується середньоперським *drayā́* (Mackenzie, 1986, p. 27). Подовження кінцевого голосного в середньоперському відповіднику може бути пов'язано з тим, що вихідною формою для нього був не номінатив *drayа́*, а генітив *drayа́hayā (у морі)* – CCV/CV́/CV/CṼ, лок. одн. с. р. (Bachenheimer, 2019, p. 167;

Hintz, 1973, s. 133; Kent, 1950, p. 192), у якому з часом унаслідок часткової редукції післянаголошених складів виникло подовження наголошеного кореневого */a/*.

Висновки і перспективи дослідження. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що словоформи, наявні в корпусі давньоперської лексики, дозволяють виділити мінімум сім акцентних типів для іменних словоформ. Найбільш представлений акцентний тип із наголошеним довгим складом CṼ, до якого входить 35,6% зареєстрованої лексики. Наступним за поширеністю виступає акцентний тип із наголошеним складом CV, що містить 32,6% зареєстрованих іменних словоформ. Третім за представленістю є акцентний тип із наголошеним складом CVC із 15,8% зареєстрованої лексики. Наступним за кількістю лексичного наповнення йде акцентний тип із наголошеним складом V (6,4% зареєстрованих іменних словоформ). Акцентні типи з наголошеними складами CCV та CCṼ займають п'яте місце за поширеністю, до кожного з них входить по 2,9% зареєстрованих іменних словоформ. Найменш представленим є акцентний тип із наголошеним складом CCVC, до якого належить лише 0,97% зареєстрованих іменних словоформ. Окремо відзначимо акцентний тип з аномально наголошеними словоформами, до якого входить 2,47% зареєстрованої лексики.

Позиційна обумовленість наголосу в зареєстрованій лексиці вказує на те, що давньоперський наголос був моровим і зв'язаним обмеженим, тяжів до виділення в словоформі певної групи морфем під впливом кількісної ознаки їхньої складової структури, що загалом збігається з акцентуаційними системами багатьох давніх індоєвропейських мов на зразок латини, давньогрецької мови, санскриту.

У подальшому перспективним уважаємо уточнення отриманих результатів на матеріалі не тільки середньоперської та сучасної перської мов, але й лексики бахтіярських і лурських діалектів, які також є нащадками давньоперської мови. Роботу над формування лексичного корпусу цих діалектів веде іранська Академія перської мови. Ця робота наразі перебуває на стадії польових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (1975). Опыт историко-типологического исследования иранских языков. Москва: Наука.

Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (2000). Этимологический словарь иранских языков, т. 1. Москва: Восточная литература.

Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (2003). Этимологический словарь иранских языков, т. *2*. Москва: Восточная литература.

Расторгуева, В. С., & Эдельман, Д. И. (2007). Этимологический словарь иранских языков, т. *3*. Москва: Восточная литература.

Bachenheimer, A. (2019). *Old Persian: Dictionary, Glossary, Concordance*. Great Britain: Amazon.

Bartholomae, Chr. (1979). *Altiranisches Werterbuch*. Strassburg.

Benveniste, E. (1968). *Le systeme phonologique de l`iranien ancien*. Paris: BSL.

Brandstein, W., & Mayrhofer, M. (1964). *Handbuch des Altpersischen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz.

Hintz, W. (1973). *Altiranisches Spruchgut der Neben*überlieferungen. Weisbaden: Otto Harrassowitz.

Kent, R. (1950). *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*. New Eaven: American Oriental Society.

Mackenzie, D. N. (1986). *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford University Press.

Skjarvo, P. O. (2007). Avestan and Old Persian Morphology. *Morphologies of Asia and Africa*. Winona Lake: Eisenbrauns.

REFFERENCES

Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (1975). *Opyt istoriko-tipologicheskogo issledovaniya iranskih yazykov*. Moskva: Nauka.

Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (2000). *Etimologicheskiy slovar` iranskih yazykov, t. 1*. Moskva: Vostochnaya literatura.

Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (2003). *Etimologicheskiy slovar` iranskih yazykov, t. 2*. Moskva: Vostochnaya literature.

Rastorgueva, V. S., & Edelman, D. I. (2007). *Etimologicheskiy slovar` iranskih yazykov, t. 3*. Moskva: Vostochnaya literature.

Bachenheimer, A. (2019). *Old Persian: Dictionary, Glossary, Concordance*. Great Britain: Amazon.

Bartholomae, Chr. (1979). *Altiranisches Werterbuch*. Strassburg.

Benveniste, E. (1968). *Le systeme phonologique de l`iranien ancien*. Paris: BSL.

Brandstein, W., & Mayrhofer, M. (1964). *Handbuch des Altpersischen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz.

Hintz, W. (1973). *Altiranisches Spruchgut der Neben*überlieferungen. Weisbaden: Otto Harrassowitz.

Kent, R. (1950). *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*. New Eaven: American Oriental Society.

Mackenzie, D. N. (1986). *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford University Press.

Skjarvo, P. O. (2007). Avestan and Old Persian Morphology. *Morphologies of Asia and Africa*. Winona Lake: Eisenbrauns.

Дата надходження до редакції 05.11.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

Поздняков Кирило Олександрович, викладач кафедри східної і слов'янської філології, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: kyrylo.pozdniakov@knlu.edu.ua		**Сфера наукових інтересів:** іранські мови, порівняльно-історичне мовознавство, історична фонетика.

УДК 811.581.11
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274927

О. Є. Федічев
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: oleksandr.fedichev@knlu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1053-9504

СЕМІОТИЗАЦІЯ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Abstract

The article attempts to apply the methods of critical discourse research proposed by T. A. van Dijk to analyze the position of the Chinese side regarding the aggression of the Russian Federation against Ukraine, declared by senior officials of the People's Republic of China in the period from the beginning of the large-scale invasion on February 24, 2022 to the end of August, 2022. The structural, lexical-semantic and pragmatic aspects of the texts of the relevant documents posted on the official Internet resources of the state authorities of the People's Republic of China are analyzed, taking into account the current international political context, the actual interests of China in the global and regional dimensions, through the prism of which it is considered appropriate to see, in particular, official Beijing's rhetoric regarding possible ways to achieve peace. The author conducted a detailed analysis of the texts of the official statements of the President of the People's Republic of China Xi Jinping, the Minister of Foreign Affairs of China Wang Yi, the Chairman of the Committee on Foreign Affairs of the Central Committee of the Communist Party of China Yang Jiechi, as well as messages on the official Internet resources of the state authorities of the People's Republic of China about their negotiations with foreign partners, where the issue of the war in Ukraine was raised.

Based on the results of the analysis of fragments of the discourse, taking into account the current geopolitical context, the key discursive goals that the Chinese side is most likely trying to achieve are determined, namely: positive self-presentation of China as a peace-loving state, which, moreover, steadfastly adheres to the norms and principles of international law against the background of creating a negative the image of Western countries, first of all, its key geopolitical competitor – the USA – as states that contribute to the escalation of war for the sake of achieving their own geopolitical goals, an attempt to neutralize the negative image of the Russian Federation by promoting theses about the "historical causes" of the conflict as a justification for the fact of aggression.

Key words: discourse, diplomatic discourse, critical discourse analysis, discursive strategies, modern Chinese.

Анотація

У статті здійснено спробу застосування запропонованих Т. ван Дейком методик критичних дискурсивних досліджень для здійснення аналізу декларованої вищими посадовими особами Китайської Народної Республіки позиції китайської сторони щодо агресії Російської Федерації проти України в період від початку широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. до кінця серпня 2022 р. Проаналізовано структурні, лексико-семантичні та прагматичні аспекти текстів відповідних документів, розміщених на офіційних інтернет-ресурсах органів державної влади КНР з урахуванням поточного міжнародно-політичного контексту, фактичних інтересів Китаю в глобальному та регіональному вимірах, крізь призму яких доцільно розглядати, зокрема, й риторику офіційного Пекіна щодо можливих шляхів досягнення миру. Здійснено детальний аналіз текстів офіційних заяв голови КНР Сі Цзіньпіна, міністра закордонних справ Китаю Ван Ї, голови Комітету із закордонних справ Центрального комітету Комуністичної партії Китаю Ян Цзечи, а також повідомлень на офіційних інтернет-ресурсах органів державної влади КНР про їхні переговори з іноземними партнерами, де порушувалося питання війни в Україні.

За результатами проведеного аналізу фрагментів дискурсу з урахуванням поточного геополітичного контексту визначено ключові дискурсивні цілі, які, найімовірніше, прагне досягти

китайська сторона, а саме: позитивна самопрезентація Китаю як миролюбної держави, що до того ж неухильно дотримується норм і принципів міжнародного права на тлі створення негативного образу західних країн, зокрема свого ключового геополітичного конкурента – США, як держав, що сприяють ескалації війни заради досягнення власних геополітичних цілей, спроба нейтралізації негативного образу РФ шляхом просування тез про "історичні причини" конфлікту як виправдання факту агресії.

Ключові слова: дискурс, дипломатичний дискурс, критичний дискурс-аналіз, дискурсивні стратегії, сучасна китайська мова.

Вступ. Становлення когнітивно-дискурсивної парадигми в сучасній науці зробило дискурс об'єктом уваги не лише лінгвістів, а й філософів, психологів, літературознавців, етнографів, фахівців зі штучного інтелекту. Поняття "дискурс" сьогодні належить до найуживаніших термінів, однак наразі лінгвісти не дійшли остаточної згоди щодо його трактування, також наявні різні підходи щодо класифікації дискурсу (Ван Дейк, 2000; Фуко, 1996; Бацевич, 2004; Карасик, 2002; Schiffrin, 1994).

При характеристиці того чи того типу інституційного дискурсу доцільно говорити не про можливість чи неможливість його виділення, а про доцільність дослідження конкретного типу дискурсу з огляду на актуальність відповідного соціального явища / суспільної інституції для певного соціуму (чи для людства взагалі) в конкретний історичний період. Враховуючи важливу роль дипломатії та міжнародної політики в житті держави і суспільства, а також зумовлене розвитком сучасних інформаційних технологій зростання частки і ролі публічних форматів дипломатії виокремлення дипломатичного дискурсу як окремого типу є логічним. Особливо це стосується дипломатичних дискурсів мовами держав, які відіграють помітну роль на міжнародній арені. Таким чином, дослідження китайськомовного дипломатичного дискурсу важливе для глибшого розуміння завдань, принципів і методів китайської дипломатії, що допоможе ефективнішому захисту інтересів держави у відносинах із Китаєм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремлення дипломатичного дискурсу як окремого типу можливе на основі соціолінгвістичної класифікації дискурсу, запропонованої В. І. Карасиком (2002, с. 199). На сучасному етапі досліджень не вироблено загальноприйнятого визначення терміна "дипломатичний дискурс". Погоджуємось із визначенням О. В. Пономаренко (2014), яка розуміє дипломатичний дискурс як комплексне комунікативне явище, що має статус окремого виду дискурсу й охоплює всю палітру мовленнєвих інтеракцій (актів) дипломатів, реалізується в усній і письмовій формах, регламентується жорсткими рамками як загальних (міжнародних), так і етноспецифічних правил, наявних історичних традицій, риторико-стилістичних норм, а також має власні характерні риси.

В останні десятиліття з подальшою інтенсифікацією міжнародних контактів не лише на офіційному рівні, підвищенням суспільно-політичної значущості міжнародних відносин зацікавленість і потреба у вивчення діяльності дипломатів дедалі частіше виявляється не лише у вузькопрофесійній площині, але й у лінгвістиці. Це спричинилося до активізації досліджень у сфері мови та мовлення дипломатії та міжнародних відносин як в Україні, так і за кордоном.

Н. Поліщук аналізує наявну лексику, джерела формування й шляхи поповнення лексики тільки дипломатичних документів УНР і ЗУНР (Пономаренко, 2014). Досить докладний опис мовних формул у текстах дипломатичної тематики сучасної української мови викладено в дисертації О. М. Мацько (2001). Автор реферує до досліджуваного явища як до "дипломатичного підстилю" офіційного-

ділового стилю, "дипломатичного мовлення", "дипломатичного спілкування", "дипломатичного дискурсу", остаточно надавши перевагу першому визначенню (там само). Натомість В. О. Соболь (2007), вивчаючи праці Пилипа Орлика та надаючи власне тлумачення поняттю "дискурс" у його історичному розвитку та в ширшому розумінні, вживає термін "дипломатичний дискурс". Цієї ж думки дотримується і Р. В. Поворознюк (2014), аналізуючи особливості перекладу протокольних промов як жанру дипломатичного дискурсу. Н. Є. Кащишин (2016) вважає, що дипломатичний дискурс "є окремим типом дискурсу, проте він інтегрує ознаки інших дискурсів і, запозичуючи у них ефективні засоби, формує власну систему характерних ознак". На думку дослідниці, з огляду на певні ознаки дипломатичний дискурс має багато спільного із суспільно-політичним та юридичним дискурсами: за ознакою прескриптивності та термінологічності дипломатичний дискурс співвідноситься з юридичним, за ознакою аргументативності – з політичними концептами, за комунікативною метою – із суспільно-політичним.

На сьогодні в Україні найбільш активно розвиваються дослідження українськомовного та англійськомовного дипломатичного дискурсу. Так, Н. Є. Кащишин (2014, 2019) досліджує різні аспекти сучасного англійськомовного дипломатичного дискурсу як особливості проявів тих чи інших дискурсивних категорій, наприклад, таких на перший погляд непритаманних дипломатичній комунікації, як емотивність та експресивність, так і специфіку функціонування окремих жанрів сучасного англійськомовного дипломатичного дискурсу та дипломатичної термінології. В. Б. Скрябіна (2018) досліджує лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі. Ю. В. Судус (2018) висвітлює шляхи реалізації стратегії дискредитації опонента в сучасному англійськомовному дипломатичному дискурсі.

Дослідження китайськомовного дипломатичного дискурсу найактивніше розвиваються в Китаї, у пострадянському просторі, а також у країнах Заходу. При Чженчжоуському університеті функціонує Китайська академія досліджень дипломатичного дискурсу, яка спеціалізується на аналізі дипломатичних документів різних жанрів та промов китайських високопосадовців із міжнародної тематики. Натомість ґрунтовні дослідження сучасного китайськомовного дипломатичного дискурсу в українській науці наразі перебувають на початковому етапі свого розвитку.

Наше дослідження покликане за допомогою методики критичного дискурс-аналізу дослідити висловлювання та заяви офіційних осіб КНР щодо російської агресії в Україні, виявити ключові дискурсивні стратегії, які застосовуються в цих заявах, а також, з урахуванням широкого контексту, зробити аргументовані припущення щодо основних цілей і завдань, які при цьому прагне реалізувати китайська дипломатія.

Мета статті – дискурс-аналіз висловлювань та заяв офіційних осіб КНР щодо російської агресії в Україні.

Завдання статті: 1) охарактеризувати критичний дискурс-аналіз як методику дискурсивних досліджень; 2) проаналізувати зміст заяв офіційних осіб КНР щодо російської агресії в Україні після 24 лютого 2022 р.; 3) виявити ключові дискурсивні стратегії, які реалізуються в цих заявах.

Методи дослідження полягають у комплексному поєднанні синтаксичного, лексичного, морфологічного, семантико-прагматичного аналізу вербального аспекту дискурсу з аналізом широкого геополітичного контексту, а також, виходячи із специфіки методу критичного дискурс-аналізу, висловлення власної позиції щодо окремих проблем.

Виклад основного матеріалу. Запропонована Т. А. ван Дейком методика критичного дискурс-аналізу являє собою комплексне міждисциплінарне дослідження, метою якого є характеристика політичного, масмедійного, дипломатичного та інших публічних типів та жанрів дискурсу не лише як вербального об'єкта, а і як форми контекстуальної взаємодії. Дискурс розглядається як соціальна практика, тип комунікації у відповідному соціальному, культурному, історичному чи політичному контексті. Із цієї причини важливими є не лише лінгвістичні аспекти досліджуваного фрагмента дискурсу, його вербальний вияв, а й контекст: статусно-рольові, індивідуально-психологічні та ментальні характеристики учасників, їхні погляди та цілі; час, місце та обставини, за яких відбувається відповідна дискурсивна подія.

Критичні дискурсивні дослідження насамперед фокусуються на таких системах і структурах дискурсу, які можуть змінюватися залежно від соціальних умов вживання мови, наприклад, вживання тих чи інших лексичних одиниць варіюється залежно від контексту та цілей адресанта, можуть бути спрямовані на досягнення певних соціальних наслідків дискурсу, зокрема, впливати на переконання реципієнтів та їхні дії. Ці аспекти можуть включати вибір авторами дискурсу лексичних одиниць, синтаксичних структур, риторичних фігур, мовленнєвих актів, ввічливих зворотів, в усному дискурсі також інтонації, темпу і гучності мовлення, жестів та міміки, у письмовому дискурсі – особливості кольору, шрифту, розміру, розташування тексту, наявність та особливості візуальних символів, які супроводжують текстову інформацію (фото, малюнки, відео, посилання), у мультимедійному дискурсі – специфіка комбінування перелічених характеристик.

Ще однією властивістю критичних дискурсивних досліджень є наявність у дослідника особистої позиції щодо соціально-політичних аспектів предмета дослідження та в обов'язковості її експліцитного вираження, при чому ця позиція зазвичай не може полягати в цілковитій згоді з домінантними в досліджуваному дискурсі наративами.

Від початку повномасштабної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року Україна та відновлення миру в Україні стало одним із найактуальніших питань глобального порядку денного, особливо в країнах Заходу. Натомість, навіть без застосування спеціальних методик наукового дослідження очевидно, що домінантні в китайськомовному дипломатичному та масмедійному дискурсі наративи свідчать про значну відмінність точки зору офіційного Пекіна від позиції переважної більшості найпотужніших країн світу. Частина експертів у сфері міжнародних відносин уважають, що керівництво КНР було впевнене (або навіть отримало відповідні запевнення від російської сторони), що протистояння триватиме недовго, оскільки Україна швидко здасться. Не маючи надійної інформації, яка б могла чітко підтвердити чи спростувати це припущення, констатуємо наявність контекстних дискурсивних фактів, які можуть трактуватися як непряме його підтвердження: на відміну від більшості дипломатичних представництв західних держав в Україні, які ще до початку повномасштабної агресії закликали своїх громадян залишити територію України та евакуювалися самі, Посольство Китаю в Україні та МЗС КНР 24 лютого вперше оприлюднило офіційну заяву, якою закликало громадян КНР, які перебували в Україні, "уважно стежити за розвитком ситуації на місцях, посилити пильність, вжити заходів для гарантування власної безпеки", оскільки 乌克兰局势发生重大变化，安全形势复杂严峻 "у ситуації в Україні відбулися значні зміни, безпекова ситуація складна". Очевидно, це свідчить про те, що масштаб бойових дій став для китайської сторони несподіванкою, незважаючи не лише на відкриті та відверті прогнози західних спецслужб, а й на практичні кроки, здійснені

дипломатами західних держав. Утім, завданням цього дослідження є вивчення втілення цих подій у китайськомовному дипломатичному дискурсі, а не з'ясування ступеня достовірності припущення про завчасну поінформованість Китаю щодо конкретних планів російської сторони.

На другий день вторгнення, 25 лютого, китайська сторона сформулювала свою офіційну позицію, яка була озвучена міністром закордонних справ КНР Ван Ї під час його телефонних розмов з Високим представником Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки, міністром закордонних справ Великої Британії та Радником Президента Франції. Як зазначається у відповідному повідомленні на офіційному сайті МЗС КНР, ці телефонні розмови відбулися "应约" – "за домовленістю; на запрошення". Ця дискурсивна формула в китайськомовному дипломатичному дискурсі вказує, що певна подія відбулася за ініціативою іншої сторони, тобто в цьому випадку ініціаторами переговорів були саме європейські високопосадовці. На нашу думку, це може свідчити про прагнення ЄС та ключових європейських держав залучити Китай, який є важливим світовим геополітичним гравцем і має значний вплив на РФ, до спільного пошуку шляхів припинення російської агресії проти України, їхню готовність вести переговори з Китаєм для досягнення цієї мети та впевненість у здатності КНР здійснити ефективний вплив на позицію та дії Росії.

Відповідно до розміщеної на офіційному сайті МЗС КНР інформації, позиція Китаю стосовно російської агресії проти України на момент її початку містила п'ять пунктів. Спробуємо за допомогою методик критичного аналізу дискурсу розглянути їхній вербальний вияв, з'ясувати явний та прихований зміст.

Загалом увесь текст заяви справляє враження такого, що має подвійний сенс, причому ці обидва сенси, майже ніколи не збігаючись, а нерідко прямо суперечачи один одному, існують паралельно і реально відображають позицію китайської сторони в усій її складності, багатогранності та неоднозначності.

1. 中方主张尊重和保障各国的主权和领土完整, 切实遵守联合国宪章宗旨和原则。这一立场是一贯的，也是明确的，在乌克兰问题上同样适用. "Китай виступає за повагу та гарантування суверенітету і територіальної цілісності всіх держав, неухильно дотримується цілей та принципів Статуту ООН. Ця позиція є послідовною і чіткою, застосовується так само й щодо українського питання".

У цій фразі виявляється дискурсивна стратегія позитивної самопрезентації: Китай позиціонує себе як держава, що поважає міжнародне право та ключові принципи міжнародних відносин. Наголошується, що ця позиція не змінна та стосується всіх інших держав, зокрема України. У наведеній на перший погляд стандартній протокольній фразі насправді також міститься низка дискурсивних натяків, змістових нашарувань, які помітні фахівцям, обізнаних із контекстом та специфікою дипломатичної мови: вислів 这一立场是一贯的 "Ця позиція є послідовною (незмінною)" містить дискурсивний натяк на те, що окремі держави, на переконання КНР, недостатньо послідовні в дотриманні принципу поваги до суверенітету і територіальної цілісності Китаю, що виявляється насамперед у наявності контактів між цими державами і Тайванем, визнання суверенітету КНР, що є вкрай чутливе для Пекіна питання. У такий спосіб китайська сторона не лише зайвий раз акцентує увагу на цьому важливому для себе питанні, але й готує для себе ґрунт для відкидання можливих докорів у недостатньо дієвій підтримці України. У подальшому, як можна буде побачити, офіційний Пекін чіткіше артикулюватиме цю позицію. Вживання у фразі 在乌克兰问题上同样适用 " [Ця позиція] застосовується так само й щодо українського питання", яка демонструє визнання Китаєм суверенітету та

територіальної цілісності України, лексеми 同样 “так само” дискурсивно деакцентує увагу з проблеми російської агресії проти України, вказуючи, що Китай не бачить це питання як щось виняткове, ставлячи Україну, яка потерпає від збройної агресії, в один ряд з усіма іншими державами. Можна припустити, що таким чином офіційний Пекін намагається додатково дистанціюватися від українського питання, ускладнюючи партнерам шлях до залучення КНР до вирішення кризи.

2. 中方倡导共同、综合、合作、可持续的安全观。认为一国的安全不能以损害他国安全为代价，地区安全更不能以强化甚至扩张军事集团来保障。冷战思维应当彻底摒弃。各国的合理安全关切应予尊重。在北约连续五轮东扩情况下，俄罗斯在安全方面的正当诉求理应得到重视和妥善解决. “Китай відстоює спільну, комплексну, кооперативну й сталу концепцію безпеки”.

Вживанням на початку фрази лексичних одиниць із чіткою позитивною конотацією 共同 “спільний”, 综合 “комплексний”, 合作 “співпраця, кооперативний, заснований на співпраці” та 可持续 “сталий” (англ. “sustainable”) МЗС КНР прагне досягти дискурсивної мети позитивної самопрезентації Китаю як держави, метою якої є досягнення стабільного і довготривалого миру та безпеки. Водночас, якщо враховувати актуальний контекст, то 共同 “спільний” можна розуміти як “такий, що не виключає жодну державу, зокрема, КНР та РФ”, 综合 “комплексний” як “такий, що враховує інтереси всіх держав, включаючи КНР та РФ”, 合作 “співпраця, кооперативний, заснований на співпраці” як “такий, де не конфліктують, а співпрацюють з РФ”, а可持续 “сталий” як “розрахований на тривалий час, а не залежний від ситуації в цей момент”. Іншими словами, враховуючи контекст міжнародно-політичної ситуації та позиції ключових акторів міжнародних відносин, цю фразу можна трактувати так: “Китай виступає за таку концепцію глобальної безпеки, у розбудові якої брали б участь усі держави, яка б враховувала інтереси всіх держав і яка б працювала на забезпечення глобальної стабільності протягом тривалого часу без огляду на тимчасові ситуації”. Так Китай прагне продемонструвати необхідність залучення до розв’язання питання всіх зацікавлених сторін, намагаючись перевести дискусію на “вищий” рівень, де обговорюється комплексна концепція сталої безпеки, а не конкретний конфлікт.

认为一国的安全不能以损害他国安全为代价，地区安全更不能以强化甚至扩张军事集团来保障. “Уважаємо, що безпека однієї держави не може бути гарантована за рахунок завдання шкоди інтересам інших держав, а регіональна безпека тим більше не може бути забезпечена посиленням, а тим більше розширенням військових блоків”.

Якщо спершу початкову частину фрази можна трактувати на користь українських інтересів: “Росія не має права гарантувати власну безпеку, завдаючи шкоду безпеці України”, то друга частина, у якій згадується “посилення і розширення військових блоків”, чітко вказує, що саме має на увазі китайська сторона: “Безпеці Росії було завдано шкоди розширенням НАТО на схід, що, на думку Китаю, неприпустимо і не сприяє безпеці в Європі”. У такий спосіб офіційний Пекін дискурсивними засобами виправдовує збройну агресію Росії проти України, використовуючи наративи, запозичені з офіційної російської риторики та користується нагодою для звинувачення НАТО на чолі із США, що є головним геополітичним суперником КНР, у провокації російської агресії. Водночас у своїй заяві МЗС КНР уникає прямого називання учасників міжнародних відносин, уживаючи замість назви РФ 他国 “інші держави”, 地区安全 “регіональна безпека” замість “європейська безпека”, 军事集团 “військові блоки” замість “НАТО”. Саме вживання дискурсивної формули 军事集团 “військові блоки”, яка в китайськомовному дипломатичному дискурсі постійно має

чітко виражену негативну конотацію і використовується майже завжди на позначення НАТО, є ключовим дискурсивним маркером, який дає ключ до розуміння основного змісту, головного сигналу, користуючись поширеним у сучасному медійному дискурсі висловом "ключового меседжу" цього фрагмента заяви.

Далі МЗС КНР конкретизує свою позицію: 冷战思维应当彻底摒弃. 各国的合理安全关切应予尊重 "Логіка холодної війни має бути повністю відкинута. Розумні безпекові занепокоєння всіх держав необхідно поважати".

Як і в попередньому фрагменті, перша фраза може трактуватися і як "Росія має відкинути мислення холодної війни та не сприймати євроатлантичні прагнення України як загрозу власній безпеці", і як "США та їхні західні союзники повинні відкинути логіку холодної війни, а відтак не лише не прагнути розширити сфери свого впливу в Європі, а й не розглядати інші держави насамперед РФ та КНР як своїх геополітичних суперників". Так само, як і в попередньому фрагменті, друга фраза конкретизує, визначає геополітичну спрямованість першої, прозоро натякаючи на російський наратив про загрозу розширення НАТО безпеці РФ, хоча тут знову вживаються евфемізми 各国 "різні держави/усі держави" замість "РФ", а агресивна позиція Росії називається 合理安全关切 "розумні безпекові занепокоєння".

Якщо всі попередні фрагменти заяви не містять прямих вказівок на конкретні країни, а відтак, запропонована інтерпретація може бути піддана сумніву, то наступна фраза є максимально чіткою: 在北约连续五轮东扩情况下，俄罗斯在安全方面的正当诉求理应得到重视和妥善解决 "Після п'яти поспіль раундів розширення НАТО на схід справедливі вимоги Росії у сфері безпеки мають поважатися та бути належним чином вирішені". Як уже було зазначено, ця фраза настільки чітко визначає позицію китайської сторони, що її додатковий детальний аналіз не вбачається необхідним. Лише зазначимо, що "безпекові вимоги" Росії, зокрема, "демілітаризація і денацифікація України", тобто юридичне обмеження потужності збройних сил та зміна керівництва України, юридичне визнання Україною (а відтак і іншими державами) суверенітету РФ над Кримом, визнання Україною "незалежності ЛНР і ДНР" у кордонах Донецької і Луганської областей, а також "повернення НАТО на кордон 1997 року" характеризуються офіційним Пекіном як "справедливі вимоги". Окремо звертаємо увагу, що в другому пункті заяви МЗС КНР з українського питання жодного разу не згадується назва держави Україна, що, на нашу думку, може трактуватися щонайменше як додаткове підтвердження того, що Китай намагається перевести дискусію на "вищий" рівень, дискурсивно виводячи Україну та російську агресію проти неї з контексту обговорення глобальної безпеки між ключовими геополітичними гравцями: США, КНР, ЄС та РФ.

3. 中方一直关注乌克兰问题的演变，目前的局势是我们不愿看到的。当务之急是各方保持必要克制，避免乌克兰现地事态继续恶化甚至走向失控。平民的生命财产安全应当得到有效保障，尤其要防止出现大规模人道主义危机。"Китайська сторона на постійній основі відстежує розвиток українського питання. Станом на зараз ситуація є такою, якою ми б не хотіли її бачити".

Як держава, що позиціонує себе як така, що "виступає за повагу та гарантування суверенітету і територіальної цілісності всіх держав, неухильно дотримується цілей та принципів Статуту ООН" (пряма цитата пункту 1 цієї заяви), КНР, очевидно, не має іншої опції, як засудити збройний конфлікт, проте знову ж таки намагається максимально пом'якшити формулювання, уникаючи як прямо називати те, що відбувається в Україні, війною (战争), агресією (侵略), чи хоча б конфліктом （冲突）, так і вказувати на винуватця цих подій, вживаючи натомість евфемізми 演变 "перебіг, розвиток [ситуації]" та 局势 "ситуація, обстановка", а для характеристики

свого ставлення до російської агресії вживає одну з найм'якших дипломатичних дискурсивних формул висловлення невдоволення 不愿看到 "не хотіла б бачити", незрівнянно м'якшу, ніж навіть славнозвісне "глибоке занепокоєння".

当务之急是各方保持必要克制，避免乌克兰现地事态继续恶化甚至走向失控。"Невідкладним завданням є зберігання всіма сторонами необхідної стриманості, уникнення подальшого погіршення ситуації в Україні та навіть виходу її з-під контролю". Знову можемо констатувати незмінну тенденцію: якщо початкові фрази і попередніх, і цього фрагмента заяви мають позитивно-нейтральний характер, переслідуючи мету позитивної презентації Китаю як конструктивного, миролюбного та справедливого учасника міжнародних відносин, то подальше розгортання дискурсу спрямоване на більш чи менш завуальовану підтримку російської сторони, спроби виправдання її агресивних дій. Так, у представленому фрагменті зазначено, що 各方 "усі сторони" мають 保持克制 "зберігати стриманість". Дискурсивним об'єднанням 各方 "усі сторони", на нашу думку, китайська сторона дискурсивними засобами урівнює агресора (РФ) і жертву агресії (Україна), а заклик 保持必要克制 "зберігати необхідну стриманість" можна розцінювати як заклик до західних партнерів України не застосовувати заходів протидії російській агресії і навіть як заклик до України не чинити спротив, щоб 避免乌克兰现地事态继续恶化甚至走向失控 "уникнути подальшого погіршення ситуації в Україні та навіть виходу її з-під контролю". Зміст останнього фрагмента навіть дозволяє зробити припущення, що станом на 25 лютого, коли розгорталося повномасштабне вторгнення російських військ на територію України, російські війська здійснювали численні ракетні удари по цивільній інфраструктурі нашої держави, Китай не вважав ситуацію в Україні такою, що вийшла з-під контролю.

平民的生命财产安全应当得到有效保障，尤其要防止出现大规模人道主义危机。"Безпека життя та майна цивільних громадян має отримати ефективний захист, абсолютно необхідно не допустити великомасштабної гуманітарної катастрофи". Акцент на захисті цінностей гуманізму має на меті як дискурсивно підкреслити позитивний імідж Китаю як держави, що насамперед турбується про "звичайних людей" в усьому світі, так і умисно зміщує акцент із необхідності захистити суверенітет незалежної держави, через порушення якого і з'явилася загроза життю і майну цивільних. Також у заяві МЗС КНР не зазначено, що цивільні громадяни саме України і саме через незаконні агресивні дії військових РФ опинилися в стані небезпеки та перед загрозою гуманітарної кризи.

Таким чином, у третьому пункті своєї заяви МЗС КНР знову прагне досягти дискурсивними засобами двох основних цілей: підкреслити свій позитивний імідж як учасника міжнародних відносин, максимально намагаючись при цьому якщо не прямо виправдати дії Росії, то уникаючи прямої не те, що критики, а навіть констатації факту агресивних дій РФ.

4. 中方支持和鼓励一切有利于和平解决乌克兰危机的外交努力。"Китайська сторона підтримує та заохочує всі дипломатичні зусилля, які сприятимуть мирному розв'язанню української кризи".

Зазначена фраза, безсумнівно, має на меті позитивну презентацію КНР як конструктивного учасника міжнародних відносин, який завжди виступає за мирне розв'язання конфлікту. Застосовуються стандартні для дипломатії дискурсивні формули: 和平解决危机 "дипломатичне розв'язання кризи", 外交努力 "дипломатичні зусилля", дієслова з позитивною конотацією 支持 "підтримувати" і 鼓励 "заохочувати". Водночас той факт, що збройна агресія РФ проти України названа 乌克兰危机 "українською кризою", на нашу думку, може свідчити також

про реалізацію китайською стороною дискурсивної мети деакцентуації агресивних дій російської сторони, а вживання іменника 危机 “криза” – про намагання дискурсивними засобами применшити ступінь напруженості ситуації.

中方欢迎俄罗斯和乌克兰尽快举行直接对话谈判。 “Китайська сторона вітатиме якнайскоріше проведення прямого діалогу та переговорів між Росією та Україною”. Ця фраза конкретизує зміст попередньої, позиція Китаю висловлена чітко й однозначно. Разом з тим, як і в деяких попередніх фрагментах заяви, дискурсивно деакцентується відмінність ролі кожної із сторін-учасників конфлікту.

乌克兰问题的演变有着复杂历史经纬。“Українське питання має складну історію розвитку”. Не вказуючи на це прямим текстом, китайська сторона наведеною фразою фактично визнає наявність певних поважних та об’єктивних причин агресивних дій Росії, створюючи підґрунтя для їх виправдання, ставлячи під сумнів беззастережність принципу непорушності кордонів держав у цьому конкретному випадку.

乌克兰应当成为东西方沟通的桥梁，而不应沦为大国对抗的前沿。“Україна має стати мостом між Заходом і Сходом, а не перетворитися в передову протистояння між великими державами”. У цій тезі досить відкрито висловлені ключові складові позицій, з яких виходить Китай при формуванні своєї позиції та плануванні дій стосовно російсько-української війни. По-перше, чітко артикульоване бачення Китаєм ролі та місця України: “місток між Заходом і Сходом”, що прямо суперечить європейським та євроатлантичним прагненням України. По-друге, знаходить лінгвальний вияв бачення Китаєм учасників конфлікту: Україна виставляється не жертвою агресії однієї з великих держав (традиційно в китайському дипломатичному дискурсі статус “великих держав” мають США, РФ і сам Китай), а як “передній край” протистояння між США та РФ, Україна дискурсивно десуб’єктивізується. Для дискурсивного посилення позитивних аспектів бачення МЗС КНР ролі та місця України вживаються лексичні одиниці з позитивною конотацією 桥梁 “міст; зв’язувальна ланка”, 沟通 “контакт; контактувати”, 成为 “ставати”, натомість у другій частині фрази вжито дієслово 沦为 “перетворитися на”, яке позначає лише негативні перетворення.

中方也支持欧方与俄罗斯就欧洲安全问题进行平等对话，秉持安全不可分割理念，最终形成平衡、有效、可持续的欧洲安全机制。“Китай також підтримує проведення рівноправного діалогу між Європою і Росією на основі ідеї неподільності безпеки, щоб у кінцевому підсумку сформувати збалансований, ефективний і сталий механізм європейської безпеки”.

Метою цього висловлювання є дискурсивне виключення США як конструктивного учасника можливого шляху розв’язання проблеми, натомість європейським країнам пропонується виробити механізм європейської безпеки спільно з РФ як рівноправним партнером, причому цей механізм має бути “збалансований”, що в цьому контексті означає врахування інтересів Росії. Натомість про інтереси України в контексті європейської безпеки не згадується взагалі.

5. 中方认为联合国安理会应当为解决乌克兰问题发挥建设性作用，要以地区和平稳定为重，以各国普遍安全为重。“Китайська сторона вважає, що Рада Безпеки ООН має відіграти конструктивну роль у розв’язанні українського питання, [причому] необхідно виходити з інтересів миру і стабільності в регіоні та безпеки всіх держав”.

Як і в попередніх фрагментах, початкова теза є позитивно-нейтральною, досягається дискурсивна мета позитивної самопрезентації як конструктивного члена Ради Безпеки ООН, який турбується про глобальний та регіональний мир.

安理会采取的行动应当给紧张局势降温而不是火上浇油，应当有利于推动外交解决而不是使局势进一步升级。“Дії Ради Безпеки ООН повинні сприяти деескалації

ситуації, а не доливати олії до вогню, сприяти дипломатичному розв'язанню [конфлікту], а не призвести до подальшої ескалації". Наступна фраза конкретизує, що саме має на увазі китайська сторона під діями, що "підливають олії до вогню": 鉴此，中方历来不赞成安理会决议动辄引用授权动武和制裁的第七章. "З огляду на це, китайська сторона ніколи не схвалювала використання з будь-якого приводу Глави 7, що передбачає застосування зброї та санкцій". Остання фраза містить низку дипломатичних термінів, що потребують додаткового роз'яснення. Зокрема, під 第七章 "Глава 7" мається на увазі Глава VII Статуту ООН "Дії щодо загроз миру, порушень миру та актів агресії", яка регламентує, зокрема, у яких випадках і яким чином ООН може 动武和制裁 "вдатися до військових і санкційних заходів" для запобігання і/або припинення збройної агресії. На початку фрази вжито характерну для текстів дипломатичної тематики дискурсивну формулу 鉴此 "з огляду на це", яка походить із давньокитайської писемної мови веньянь, рідко вживається в текстах інших стилів та тематики. Вживання дискурсивної формули 历来 "здавна; ніколи не" має на меті з одного боку, наголосити на історично миролюбній позиції Китаю, який справді завжди виступає за розв'язання всіх міжнародних конфліктів шляхом переговорів, з іншого боку, виправдати цим протидію китайської сторони застосуванню міжнародним співтовариством жорстких дій проти Росії. Вживання дискурсивної формули 动辄 "з усілякого приводу", яка має виражену негативну конотацію і демонструє впевненість мовця в тому, що насправді для певних дій немає достатнього приводу, також, на нашу думку, переслідує дві цілі: по-перше, завуальовано звинуватити західні держави в надмірній схильності до застосування силових та санкційних методів у розв'язанні міжнародних конфліктів; по-друге, дискурсивно применшити серйозність ситуації, щоб, зрештою, і максимально захистити Росію на рівні ООН, і продемонструвати свою конструктивну й миролюбну позицію.

Під час телефонної розмов із міністром закордонних України Д. Кулебою очільник китайського зовнішньополітичного відомства Ван Ї, з одного боку, визнає, що Китай 始终主张尊重各国的主权和领土完整 "завжди незмінно дотримується принципу поваги до суверенітету і територіальної цілісності усіх держав". Водночас він наголошує, що 中方始终认为，一国安全不能以损害他国安全为代价，地区安全不能以扩张军事集团来实现 "Китай завжди вважав, що безпека однієї країни не може гарантуватися шляхом нанесення шкоди безпеці інших держав, регіональна безпека не може реалізовуватися шляхом розширення військових альянсів".

Таким чином, з одного боку, реалізується дискурсивна стратегія позитивної самопрезентації Китаю як країни, що неухильно виконує всі свої міжнародні зобов'язання, з іншого боку, вербальними засобами здійснюється зміщення акцентів із російської агресії проти України як конкретної серйозної проблеми, що потребує негайних і рішучих заходів для розв'язання, на загальний глобальний контекст. До того ж китайський дипломат намагається реалізувати одразу кілька цілей: по-перше, виставити США і НАТО винуватцями конфлікту; по-друге, виправдати російську агресію, змальовуючи Росію як сторону, що захищається від "військового альянсу", який "шкодить її безпековим інтересам".

Усі зазначені дискурсивні цілі поєднує пропозиція, висловлена Ван Ї: 中方呼吁乌俄通过谈判找到解决问题的办法，支持国际上一切有利于政治解决的建设性努力 "Китайська сторона закликає Україну та Росію шляхом переговорів знайти спосіб розв'язання проблеми, підтримує всі конструктивні зусилля міжнародної спільноти, що сприяють політичному розв'язанню конфлікту". Таким чином, Китай фактично закликає Україну, яка на момент початку війни мала надзвичайно слабкі переговорні

позиції, погодитися на вимоги Росії, а міжнародну спільноту – не чинити спротив агресивним діям Росії проти України та дочекатися юридичного закріплення капітуляції України. Крім того, реалізується дискурсивна стратегія прирівнення жертви до агресора, відповідальність за розв'язання конфлікту пропонується покласти на обох його учасників однаковою мірою.

У подальших своїх заявах офіційні особи КНР продовжують відстоювати зазначені позиції, неодноразово вдаючись до нових, нерідко – більш різких і прямих дискурсивних форм аргументації. Зокрема, 7 березня 2022 р. міністр закордонних справ КНР охарактеризував позицію Китаю як 客观公正 "об'єктивну та справедливу" і наголосив, що Китай 根据事情本身的是非曲直独立自主地作出判断、表明主张 "робить висновки та висловлює позицію незалежно і самостійно відповідно до реального стану речей". Отже, дипломат намагається одночасно досягти таких цілей: позитивно презентувати Китай як справедливу і самодостатню державу; виставити протилежну позицію інших країн як політично заангажовану або ж як таку, що прийнята під тиском; непрямо виправдати російську агресію, оскільки позиція країн, які її рішуче засуджують, не справедлива та заангажована.

Далі Ван Ї розкриває, чому саме Китай займає таку позицію, зазначаючи, що 乌克兰局势发展到今天，原因错综复杂 "причини того, чому українська ситуація сьогодні стала саме такою, складні і заплутані", а тому 解决复杂问题，需要的是冷静和理性，而不是火上浇油、激化矛盾 "при розв'язанні складних проблем необхідні холоднокровність і розум, а не підливання олії до вогню". На нашу думку, метою цієї фрази є реалізація дискурсивних стратегій позитивної самопрезентації: Китай виступає за розумне розв'язання проблеми, а не її ескалацію; позитивної презентації союзника: причини конфлікту складні, тому звинувачувати лише Росію є занадто спрощеним підходом; негативної презентації опонентів: ті, хто має інший погляд, не бачать проблему в усій її складності, не виявляють стриманості, сприяють ескалації конфлікту.

Під час розмови з радником Президента США з безпекових питань Дж. Салліваном найбільш високопоставлений китайський дипломат, член Політбюро ЦК КПК, голова Комітету із закордонних справ ЦК КПК Ян Цзєчи в черговий раз підтвердив згадані позиції офіційного Пекіна, при цьому вперше публічно висловив невдоволення китайської сторони розвитком подій: 乌克兰局势走到今天这一步, 是中方不愿看到的 "Те, що ситуація в Україні дійшла до сьогоднішнього стану, Китай не хотів би бачити". Таким чином, китайський високопосадовець у максимально м'якій формі висловив невдоволення китайської сторони загостренням конфлікту та неможливістю швидкого відновлення миру. Утім, окремі дипломати також припускають, що невдоволення Китаю стосується не того, що конфлікт взагалі має місце, а того, що РФ припустилася помилок у попередніх розрахунках і їй не вдалося швидко досягти своїх цілей в Україні.

У черговий раз повторивши майже дослівно наведені вище тези міністра закордонних справ про конструктивну та відповідальну позицію КНР, Ян Цзєчи окремо наголосив, що 中方致力于劝和促谈 "Китайська сторона докладає зусиль до відновлення миру та сприяння переговорам", зазначив, що 国际社会应共同支持俄乌和谈尽快取得实质性成果 "міжнародна спільнота повинна докласти зусиль, щоб мирні переговори між РФ та Україною якомога скоріше досягли реальних результатів". Дипломат також акцентував увагу на необхідності 保护平民，防止出现大规模人道主义危机 "захистити мирне населення, запобігти гуманітарній кризі великого масштабу". Звернення до цих аргументів актуалізує ті самі дискурсивні стратегії, зокрема позитивну презентацію себе як держави, яка виступає за мир,

справедливість та гуманізм. Водночас, якщо брати до уваги контекст висловлювань, стає очевидним, що тут насамперед реалізується стратегія деакцентуації негативної ролі Росії як агресора, з вини якого і виникла "ситуація, якої Китай не волів би бачити", дії якого становлять загрозу миру та стабільності, створили загрозу життю мирного населення та спричинили масштабну гуманітарну кризу, а відтак було б логічно саме агресора спонукати до відновлення порушеного ним миру та припинення дій, що створюють небезпеку в усіх аспектах – від загрози життю мирним громадянам до регіонального та глобального виміру, а саме цього китайські офіційні особи в своїх заявах послідовно уникають.

При цьому, реагуючи на побоювання американської сторони щодо можливої надання Китаєм Росії військової допомоги чи підтримки з уникненням впливу санкцій, Ян Цзєчи не намагався підшукувати максимально м'які та дипломатичні формулювання: 中方坚决反对任何散布不实信息、歪曲抹黑中方立场的言行 "Китай рішуче виступає проти розповсюдження будь-якої неправдивої інформації та висловлювань, що викривлюють та очорняють позицію китайської сторони". Ужита дискурсивна формула 坚决反对 "рішуче виступати проти; рішуче протестувати" в дипломатичному дискурсі є маркером найвищого ступеня незгоди та незадоволення. Крім того, висловлювання, проти яких виступає китайська сторона, прямо характеризуються як 不实 "неправдиві". Натомість щодо самої агресії Росії проти України, внаслідок якої на момент зустрічі (14 березня) загинуло багато мирних українців, китайською стороною вжито дуже м'яку дискурсивну формулу 不愿看到 "не хотіла б бачити".

31 березня очільник МЗС КНР Ван Ї загалом підтвердив попередньо озвучені китайською стороною позиції. Водночас окремі його висловлювання вбачаємо за доцільне розглянути докладніше. Так, головний китайський дипломат назвав переговори "єдиним виходом": 对话谈判是唯一出路, відкидаючи, таким чином, будь-які інші засоби розв'язання конфлікту, включаючи санкційний та інший тиск на Росію. Розвиваючи раніше озвучені думки про причини конфлікту та позиції інших країн, Ван Ї виступив проти 冷战思维回潮 "повернення мислення в категоріях часів холодної війни", 阵营对立 "блокового протистояння" та 将中小国家推上地缘博弈前线 "виставлення малих і середніх держав на передній край геополітичного протистояння". Очевидним є посилення антиамериканської та антинатівської риторики, у межах якої Китай намагається виставити винуватцями конфлікту не Росію, а США і НАТО, які використовують Україну як засіб у своїй геополітичній боротьбі. У такий спосіб реалізується дискурсивна стратегія негативної презентації США й інших держав-учасниць НАТО як винуватців конфлікту, як тих, хто використовує інші країни як засіб задоволення власних інтересів та намагається повернутися до минулого, замість того, щоб спільно будувати мирне майбутнє без блокового протистояння, як це пропонує Китай. Також реалізується дискурсивна стратегія деакцентуації негативної ролі Росії, відвернення уваги від її агресивних дій, виправдання таких дій намірами захиститися від посягань агресивних "військових блоків" на свої 正当合理关切 "обґрунтовані та справедливі занепокоєння", які Китай прямо закликає поважати.

Крім того, Ван Ї закликав 维护各国正当权益 "захищати справедливі інтереси всіх держав", наголосивши, що Китай 反对没有国际法依据的单边制裁 "виступає проти застосування санкцій в односторонньому порядку та не маючи на те міжнародно-правових підстав". Далі керівник китайського зовнішньополітичного відомства пояснює цю позицію необхідністю 维护国际产业链供应链 "захистити міжнародні виробничі та логістичні ланцюжки", щоб 避免损害各国正常经贸往来和人民生活

“уникнути нанесення шкоди міжнародним торговельним зв’язкам та життю людей”. Фактично цю позицію китайської сторони можна розглядати як заклик заради збереження добробуту інших держав, не в останню чергу самого Китаю, який є найбільшим учасником “виробничих ланцюжків” і найбільшим користувачем “ланцюжків постачання” (КНР посідає перше місце у світі за обсягом виробництва товарів та за обсягом експорту товарів), пожертвувати суверенітетом, територіальною цілісністю та життями людей України.

Після того, як переговорний процес між Росією та Україною був поставлений на паузу, китайські високопосадовці та дипломати значно рідше коментують перебіг конфлікту, утім основні позиції та меседжі залишилися незмінними, риторика навіть стала більш прямолінійною, що загалом є дискурсивним маркером негативного ставлення китайської сторони до розвитку подій. Наприклад, під час зустрічі міністрів закордонних справ країн БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР), Ван Ї зазначив, що 输送武器换不来乌克兰的和平，制裁施压解不开欧洲安全困境 “постачання зброї не повернуть мир в Україну, а санкційний тиск не розв’яже проблему безпеки в Європі”. Цією тезою китайська сторона намагається протиставити інтереси європейських держав та США, переконуючи європейців не постачати Україні зброю.

7 липня 2022 року під час засідання міністрів закордонних справ країн G 20 Ван Ї, у черговий раз наголосивши на неприпустимості “риторики холодної війни й блокового протистояння”, звинуватив 一些国家 “окремі держави”, зрозуміло, маючи на увазі, передусім США, у 搞双重标准 “застосуванні подвійних стандартів”, що виявляється в тому, що вони 在乌克兰问题上强调主权原则，但在台湾问题上却不断挑战中国的主权和一个中国原则 “наголошують на [необхідності дотримання] принципу [непорушення] суверенітету щодо України, проте щодо тайванського питання постійно кидають виклик суверенітету Китаю та принципу єдиного Китаю” (Принцип єдиного Китаю полягає у визнанні іноземними державами суверенітету КНР над островом Тайвань як необхідної передумови для встановлення дипломатичних відносин з КНР). Цією заявою офіційний Пекін уперше прямо поєднав питання України й Тайваню, намагаючись відкинути звинувачення західних держав у недостатніх зусиллях щодо протидії російській агресії в Україні шляхом висунення звинувачень у відповідь, дискурсивно ставлячи таким чином під сумнів моральне право країн Заходу дорікати Китаю за занадто проросійські позиції. Останнім часом, із загостренням Тайванського питання, особливо під час та після візиту спікера Палати представників Конгресу США на Тайвань, Китай активно експлуатує риторику ув’язування тайванського й українського питання, наголошуючи при цьому на їхній принциповій відмінності, оскільки Тайвань є невіддільною частиною КНР.

Крім того, Ван Ї активізував антисанкційну риторику, прямо звинувативши “окремі держави” у використанні 以乌克兰危机为借口 “українського питання як приводу” для 对中国等其他国家滥施单边制裁 “зловживання односторонніми санкціями проти Китаю та інших держав”. Вжито лексичну одиницю з вкрай негативною конотацією 滥施” зловживати” замість нейтрального 实施 “застосовувати”, яке зазвичай вживається з іменником 制裁 “санкції”, для риторичного посилення негативної конотації вжито прикметник 单边 “односторонні”. Далі прямо зазначається, що такі дії є 既不正当，也不合法 “як несправедливими, так і незаконними”, вживання звороту既不…，也不… І” не… , і не…” здійснено для посилання емоційного ефекту. Також зазначається, що такі дії 导致了乌克兰危机的复杂化和扩大化 “призвели до ускладнення та розширення української кризи”. Отже, реалізується маніпулятивна дискурсивна стратегія: дискурсивними засобами провина за затягування війни та негативні економічні наслідки від санкцій, спрямованих на протидію агресору

покладається не на агресора, який розпочав агресивну війну, після чого як вимушений захід були застосовані санкції, а на тих, хто застосував санкції.

Здійснений аналіз низки наведених та інших документів дає підстави припустити, що загалом для тих, хто не повною мірою обізнаний із контекстом, позиція Китаю має максимально конструктивний вигляд: дискурсивно акцентуються такі її позитивні аспекти, як неухильне дотримання принципів міжнародних відносин і норм міжнародного права, традиційна миролюбність, конструктивність, прагнення розв'язувати конфлікти лише шляхом переговорів, справедливість. Водночас, з огляду на контекст, очевидним стає також прагнення Китаю використати конфлікт РФ з Україною для щонайменше додаткової критики, а як максимум – по-перше, для послаблення позицій свого головного геополітичного суперника – США, а по-друге, не даючи явного приводу для прямих звинувачень у підігруванні Росії, максимально завадити реалізації намірів західних держав, насамперед США та Великої Британії, використати механізм Ради Безпеки ООН для протидії російській агресії та допомоги Україні.

Підсумовуючи викладене, вбачається за доцільне виокремити ключові позиції, які, на нашу думку, прагне донести до широкого загалу китайська сторона, оприлюднюючи зазначені заяви:

– Китай неухильно дотримується ключових норм та принципів міжнародного права, відтак Китай є відповідальним учасником міжнародних відносин;

– Китай виступає за розв'язання конфлікту між РФ та Україною шляхом переговорів, що ідентично позиції КНР щодо розв'язання інших міжнародних конфліктів, відтак Китай є миролюбною державою та демонструє послідовність у своїй політиці;

– конфлікт між РФ та Україною має складну історію, тому: по-перше, провина РФ не є очевидною, по-друге, інтереси РФ мають бути враховані;

– інтереси РФ були порушені США та НАТО, коли НАТО розширювалося на схід, тому провина за російську агресію лежить на США та НАТО щонайменше так само, як і на РФ;

– Китай заперечує проти застосування санкцій щодо РФ, оскільки це, по-перше, шкодить інтересам інших держав, по-друге, не сприяє мирному врегулюванню питання;

– постачання західними країнами Україні зброї не сприяє мирному розв'язанню конфлікту;

– Китай розглядає антиросійські санкції як такі, що шкодять інтересам Китаю і не сприяють мирному розв'язанню конфлікту;

– Китай розглядає Україну не як частину західного світу.

На нашу думку, саме остання теза, безпосередньо озвучена міністром закордонних справ КНР у перший день війни, є визначальною при формуванні позиції Китаю щодо України взагалі, зокрема й щодо війни РФ проти України. Досвід практичної роботи свідчить, що Китай до останнього часу не був готовий розглядати Україну як частину західного світу, що виявлялося у всіх аспектах побудови Китаєм відносин із нашою державою. Окремо вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що в жодній своїй заяві Китай не коментує ані позицію, ані інтереси України як безпосереднього учасника конфлікту. На нашу думку, у такий спосіб офіційний Пекін прагне не лише виставити агресію РФ проти України як конфлікт Росії із країнами Заходу на чолі зі США, де територія та народ України виступають лише як засіб та плацдарм, а й дискурсивними засобами деакцентувати статус України як жертви агресії, яка відповідно до норм міжнародного права має право на захист суверенітету й територіальної цілісності будь-якими методами, включаючи збройний спротив. Крім

того, можна припустити, що шляхом замовчування у своїх заявах Китай намагається відвернути увагу від того факту, що Україна теж є незалежною державою, членом ООН, суверенітет і територіальну цілісність якої КНР не лише офіційно визнав, а й зобов'язався гарантувати як ядерна держава, але з певних причин, продиктованих геополітичним протистоянням зі США, Китай вбачає за можливе "не помічати" суб'єктності України, говорячи в контексті війни в Україні лише про "необхідність врахування інтересів Росії", які були порушені "постійним розширенням на схід військових блоків" та неприпустимість "одностороннього застосування санкцій у порушення норм міжнародного права".

Водночас, не зважаючи на очевидно антизахідний характер саме риторики офіційного Пекіна щодо російської агресії проти України, важливо брати до уваги, що дипломатичний дискурс і дипломатична діяльність загалом абсолютно не обмежуються виключно публічними заявами китайських посадовців. Значна частина дипломатичної взаємодії Китаю з Україною, РФ, США та іншими зацікавленими сторонами щодо російської агресії в Україні, по-перше, не є публічною, а по-друге, містить не лише вербальні, а й військові, військово-технічні, економічні, фінансові, юридичні та інші дії. Тому для повного й об'єктивного дослідження ролі КНР у розв'язанні питання відновлення миру в Україні необхідні ґрунтовні дослідження не тільки лінгвістів, а й політологів-міжнародників, економістів, фахівців із військово-політичних питань тощо, які охоплюватимуть не лише публічну інформацію і не лише аналіз вербальної риторики. На нашу думку, такий аналіз можна буде зробити після завершення щонайменше гарячої фази протистояння.

Висновки і перспективи подальших досліджень**.** За результатами проведеного критичного дискурсивного дослідження було систематизовано основні дискурсивні засоби та стратегії, які китайські дипломати застосовують для відстоювання власної позиції щодо агресії РФ проти України, з урахуванням поточного геополітичного контексту зроблено аргументовані припущення про ключові позиції Китаю стосовно причин та шляхів розв'язання конфлікту, а також цілі, які Китай прагне при цьому реалізувати. Перспектива наших подальших розробок полягає в продовженні досліджень китайськомовного дипломатичного дискурсу для більш системного та докладного опису зовнішньополітичних цілей КНР та вербальних засобів їхньої реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики.* К.: Академія, 344 с.

Ван Дейк, Т. А. (2013). *Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации.* М.: Либроком, 340 с.

Ван Дейк, Т. А. (2000). *Язык. Познание. Коммуникация.* Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 300 с.

Загнітко, А. П.(2008). *Основи дискурсології.* Донецьк: ДонНУ, 194 с.

Карасик, В. И. (2002). *Языковой круг: личность, концепты, дискурс.* Волгоград: Перемена, 331 с.

Кащишин, Н. Є. (2014). Експресивність термінів англомовного дипломатичного дискурсу. *Наукові записки Ніжин. держ. ун- ту ім. М. Гоголя. Сер.: Філологічні науки, 2*, 93–98.

Кащишин, Н. Є. (2016). До проблеми виокремлення дипломатичного дискурсу. *Science and Education a New Dimension. Philology, IV*(21), 72–75.

Мацько, О. М. (2001). Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 "Українська мова". Київ, 19 с.

Пазинич О. М. (2001). Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.15 “Загальне мовознавство”. Київ, 16 с.

Поворознюк, Р. В. (2004). Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів): дис. канд. філол. наук: 10.02.16 “Перекладознавство”. Київ, 229 с.

Пономаренко, О. (2014). Інтердискурсивність як провідна риса дипломатичного дискурсу (на матеріалі виступів екс-міністра закордонних справ Італії Дж. Терці ді Сант-Агата на IX конференції послів у Римі). *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія, 1*, 30–35.

Скрябіна, В. Б. (2018). Лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти: збірник наукових праць, 2,* 265 – 274.

Судус, Ю. В. (2018). Мовленнєві тактики реалізації стратегії дискредитації в англомовному дипломатичному дискурсі: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови”; Запоріжжя, 21 с.

Фуко, М. (1996). *Археология знания: Пер. с фр. / Общ. ред. Б. Левченко.* Киев, 208 с.

Шевченко, І. С. (2005). *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен.* Харків: Константа.

Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse.* Oxford; Cambridge, MA, 470 s.

钟含春，范武邱. (2018). 习近平外交话语风格特点及传译研究．上海翻译*, 3*, 46–51.

REFFERENCES

Batsevych, F. S. (2004). *Osnony komunikatyvnoyi lingvistyky*. Kyiv: Academia, 344.

Van Dijk, T. A. (2013). *Diskurs i vlast: Representatsia dominirovania v yazykie I kommunikatsii.* Moskva.: Librocom, 340.

Van Dijk, T. A. (2000). *Iazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya.* Blagovieschensk: BGK im. I. A. Boduena de Kurtene, 300.

Zagnitko, A. P. (2008). *Osnovy diskursologii*. Donetsk: DonNU, 194.

Karasik, V. I. (2002). *Iazykovoi krug: lichnost, kontsepty, diskurs.* Volgograd: Peremena, 331.

Kaschyshyn, N. Ye. (2014). Ekpresivnist terminiv anglomovnogo diplomaticnogo diskursu. Експресивність термінів англомовного дипломатичного дискурсу. *Naukovi zapysky Nizhyn. Derzh. Un-tu im. M. Gogolia. Ser.: Filologichni nauki, 2*, 93–98.

Kaschyshyn, N. Ye. (2016). Do problemy viokremlennia diplomatichnogo diskursu. *Science and Education a New Dimension. Philology, IV*(21), 72–75.

Matsko, O. M. (2001). Movni formuly u diplomatichnyh tekstah suchasnoi ukrayinskoyi movy (funktsionalno-stylistychnyi analiz): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: 10.02.01 “Українська мова”; Kyiv, 19.

Pazynych O. M. (2001). Funktsionalno-strukturni osoblivosti tekstiv diplomatichnogo listuvannia: Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: 10.02.15 “Zagalne movoznavstvo “; Kyiv, 16.

Povorozniuk, R. V. (2004). Ligvokulturologichni osoblivosti protokolnih promov u originali ta perekladi (na materiali ukrayinskyh ta amerikanskyh tekstiv): dys. kand. filol. nauk: 10.02.16 “Perekladoznavstvo”; Kyiv, 229.

Ponomarenko, O. (2014). Interdiskursivnist yak providna risa diplomatichnogo discursu (na materiali vystupiv eks-Ministra zakordonnyh sprav Italii Dzh. Tertsi di Sant-Agata na IX Konferencii Posliv u Rimi). *Visnik Kyiv nats. Un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna Filologiya, 1*, 30–35.

Skriabina, V. B. (2018). Lingvistichni aspekty persuazivnosti v diplomatichnomu diskursi. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty: zbirnyk naukovyh prats, 2,* 265 – 274.

Sudus, Yu. V. (2018). Movlennievi taktyky realizatsii strategii diskreditatsii v anglomovnomu diplomatichnomu diskursi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: 10.02.04 "Germanski movy"; Zaporizhzhia, 21.

Fuko, M. (1996). *Arheologiya znania*: Per. S fr. / Obsch. red. B. Levchenko. Kyiv, 208.

Shevchenko, I. S. (2005). *Discurs yak kognitivno-komunikativnyi fenomen*. Kharkiv: Konstanta.

Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford; Cambridge, MA, 470.

Zhong Hanchun, Fan Wuqu. (2018). Xi Jinping waijiao huayu fengge tedian ji chuanyi yanjiu. *Shanghai Fanyi, 3*, 46-51.

Дата надходження до редакції 05.11.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

Федічев Олександр Євгенійович, викладач кафедри китайської філології, аспірант кафедри східної філології, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: oleksandr.fedichev@knlu.edu.ua		**Сфера наукових інтересів:** китайська філологія, дискурс, дипломатія, міжнародні відносини, зовнішня політика Китаю, сучасний китайськомовний дипломатичний дискурс, мовна картина світу китайців

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81’33
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274929

Я. В. Капранов
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: yan.kapranov@knlu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2915-038X

Т. В. Тронь
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: tetiana.tron@knlu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0266-8461

Б. О. Івановська
Економіко-гуманітарний університет у Варшаві, Республіка Польща
e-mail: b.iwanowska@vizja.pl
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1331-2866

КОРПУСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ OPUS ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ
(на прикладі текстів L1 і L2 англійсько-українського кінодискурсу)

Abstract
The article explains the concept of “translation memory” and defines it as a computer database where segments of texts of different L1 discourses are represented, as well as equivalents of these segments in L2. Computer-Aided Translation, Machine Translation and Parallel corpus toolkit are outlined as the main types of translation memory. In particular, Computer-Aided Translation is considered as the process of translating L1 text to obtain L2 by using specialized computer software. In this way, the human factor plays one of the most important missions in the process of performing Computer-Aided Translation, because the L1 text is subjected to three types of processing: pre-, inter- and post-editing. Machine Translation is viewed in a narrow sense as the process of translating a text from L1 to L2, that is performed by a computer in whole and/or in part, and in a broad sense as a branch of scientific research, that is in the focus of Linguistics, Mathematics and Cybernetics, and aims to build a system that implements Machine Translation in the narrow sense of this concept. Parallel corpus toolkit is a database with a set of L1 and L2 texts, that contains a large number of texts of different discourses, issues and topics. In addition, the attention is paid to the OPUS corpus toolkit as one of the translation memory types, which ensures the efficiency of the process of intelligent translation and is currently a free corpus system in the public domain, which contains corpora of texts from L1 and L2 to L3...Ln from numerous Internet resources and is constantly updated. The tested resource capabilities of the OPUS corpus tool have proved their effectiveness in the process of verification of one-, two-, and three-component L2 lexical constructs on the example of L1 and L2 text fragments belonging to film discourse.

Keywords: translation memory, Computer-Aided Translation, Machine Translation, Parallel corpus toolkit, Corpus Linguistics, OPUS.

Анотація

У статті розтлумачено термінопоняття "перекладацька пам'ять" і визначено як комп'ютерні бази даних, де представлено як сегменти текстів різних дискурсів L1, так і еквіваленти цих сегментів L2. Окреслено основні види перекладацької пам'яті: автоматизований переклад, машинний переклад, паралельний корпусний інструментарій. Автоматизований переклад – це процес виконання перекладу тексту L1 для отримання L2 шляхом використання спеціалізованого комп'ютерного забезпечення. У такий спосіб людський фактор відіграє одну з важливих місій у процесі виконання автоматизованого перекладу, адже текст L1 піддається трьом видам обробки – до, інтер- і післяредагуванню. Машинний переклад розглянуто вузько як процес перекладу тексту з L1 на L2, що відбувається за допомогою комп'ютера повністю і / або частково, а також у широкому значенні – як галузь наукових досліджень лінгвістики, математики і кібернетики, яка має на меті побудувати систему, що реалізує машинний переклад у вузькому значенні цього поняття. Паралельний корпусний інструментарій – база даних із набором текстів L1 і L2, де міститься значна кількість текстів різних дискурсів, проблематики, тематики. Окрім цього, увагу звернено на корпусний інструментарій OPUS як один із видів перекладацької пам'яті, що забезпечує ефективність процесу інтелектуального перекладу і на сьогодні є безкоштовною корпусною системою у відкритому доступі, яка містить корпуси текстів від L1 і L2 до L3… Ln із різних інтернет-ресурсів і постійно поповнюється. Апробовані ресурсні можливості корпусного інструмента OPUS засвідчили свою ефективність у процесі верифікації одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів L2 на прикладі фрагментів тексту L1 і L2, що належить до кінодискурсу.

Ключові слова: перекладацька пам'ять, автоматизований переклад, машинний переклад, паралельний корпусний інструментарій, корпусна лінгвістика, OPUS.

Вступ. Лінгвістика, здійснивши інтеграцію методології корпусної лінгвістики (Alsop et al., 2020; Stefanowitsch, 2020), перекладознавства (Pylypiuk, 2022), сприяла появі студій із *корпусно-базованого перекладознавства* (англ. *Corpus-Based Translation Studies*) (Попович та ін., 2020; Neumann et al., 2022), основна діяльність якого полягає в дослідженні тексту мови перекладу (далі – L2) на основі аналізу корпусів текстів мови оригіналу (далі – L1) за допомогою комп'ютерного програмного забезпечення (Chitez & Pungă, 2020; Kruger, 2002 та ін.). Сьогодні цей підхід можна розцінювати не просто як додаткову базу даних зі знаннями для прийняття адекватного перекладацького рішення й / або верифікації тексту L2 як різновиду мовної поведінки на основі паралельних (перекладацьких) корпусів текстів (перелік різних корпусів текстів також подано тут: https://www.clarin.eu/resource-families/parallel-corpora), а й підвищення ефективності ***процесу інтелектуального перекладу*** (далі – ПІП), основна сутність якого полягає в залученні різних технологій ***перекладацької пам'яті*** (далі – ПП).

Відкритим і дотепер залишаються два питання: 1) ступінь статистичної презентації бази даних зі знаннями, які містяться в тій чи іншій системі ПП (наприклад, *Déjà Vu*, *memoQ*, *Memsource*, *OmegaT*, *SDLX*, *SmartCAT*, *STAR Transit*, *Trados*, *Wordfast*, *XTM Cloud* та ін.) (від простого слова до цілих текстових фрагментів), які вона запам'ятовує, тобто зберігає, накопичує і т. ін.; 2) вичерпність цих баз даних для забезпечення ефективності ПІП. Спробуємо дати відповідь на ці питання для корпусного ресурсу OPUS як однієї з технологій ПП, яка на сьогодні вже підтвердила свою ефективність у забезпеченні ПІП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про застосування ***корпусного підходу*** (Tognini-Bonelli, 2001, p. 85), основна мета якого полягає в залученні різних корпусів текстів, а в межах статті – паралельного корпусу текстів OPUS, зокрема всіх його підкорпусів, який допоможе перевірити збіг / незбіг компонентів у межах одно-, дво- і трикомпонентних конструктів L2 із урахуванням особливостей L1, а

відтак і зафіксувати один із методів їхнього відтворення: або (повної / часткової) еквівалентності, або диференціації значень.

Мета статті – охарактеризувати корпусний інструментарій OPUS й апробувати його ресурсні можливості для забезпечення інтелектуального перекладу тексту L2.

Завдання статті:

– розтлумачити термінопоняття "перекладацька пам'ять" як ключового інструмента процесу інтелектуального перекладу в сучасному цифровому перекладознавстві;

– окреслити види перекладацької пам'яті, які можуть забезпечити процес інтелектуального перекладу в діяльності перекладача-практика;

– надати загальну характеристику корпусного інструментарію OPUS як одного з видів ПП, що забезпечує ефективність процесу інтелектуального перекладу;

– апробувати ресурсні можливості корпусного інструмента OPUS для верифікації одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів L2.

Матеріал дослідження – фрагменти тексту кінодискурсу L1 і L2 із фіксацією одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів.

Методи та методологія проведення дослідження.

Методологія дослідження фрагментів тексту кінодискурсу L1 і L2 передбачає дотримання й реалізацію трьох послідовних етапів.

На *першому етапі* необхідно виконати перекладацький аналіз фрагментів тексту кінодискурсу L1 і L2, зокрема його лексико-семантичного рівня, для виокремлення одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів. На цьому етапі необхідно визначити не просто набір компонентів для певного лексичного конструкта в L1, їхню послідовність (A + B + C), а переконатися в його (лексичному конструкті) кількісній відповідності L2 (наприклад, однокомпонентному лексичному конструкту в L1 може відповідати одно-, а в окремих випадках дво- і навіть багатокомпонентний лексичний конструкт у L2 і т. ін.), а з'ясувати їхнє семантичне навантаження у вигляді фіксації архі- й диференційних сем.

Другий етап спрямовано на безпосереднє залучення корпусного підходу, що відповідає процедурі корпусної верифікації зафіксованого набору компонентів для певного лексичного конструкта в L1 і L2 (зокрема одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів L1 і L2) в OPUS з метою фіксації збігів / незбігів у методах перекладу тощо.

Третій етап – це проведення авторської перекладацької експертизи щодо одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів L1 і L2 і представленні резолюції щодо забезпечення інтелектуального перекладу.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження.

Перекладацька пам'ять і її характеристика.

Перекладацька пам'ять (англ. *Translation Memory*, TM, або *Translation Memory Manager*, TMM) – комп'ютерні бази даних, де представлено сегменти текстів різних дискурсів L1, а також еквіваленти цих сегментів L2. У такий спосіб машина зберігає сегменти речень L1 і L2 та повторно використовує їх. Появи цих комп'ютерних баз даних у студіях цифрового перекладознавства (див. працю: Yifan He, 2011) є закономірним. Це пов'язано з тим, що багато фахівців у галузі перекладу почали зауважувати брак можливостей *машинного перекладу* (далі – МП), пов'язаних переважно з проблемою зберігання великого масиву бази даних L2. Окремі аспекти проблеми представлено в статті "The proper place of men and machines in language translation" (Kay, 1980, pp. 1–21), у якій М. Кей намагається описати гіпотетичні дві позиції щодо браку можливостей МП. Перша лінгвістична позиція використовує приклад займенникового посилання (анафора розділення) у

перекладі, щоб проілюструвати труднощі прийняття перекладацьких рішень, що призводить до того, що велика кількість таких проблем ускладнює для машин на той час отримання високоякісного перекладу без втручання людини. Друга позиція – позиція інформатики: коли дослідник зіставляє складність словникового пошуку та перекладу й припускає, що в той час навряд чи буде досить ефективний алгоритм для МП (там само).

На сьогодні ПП має більше переваг, аніж недоліків, серед яких можна виокремити такі:

а) використання застарілих матеріалів. Завдяки ПП перекладачам не потрібно буде працювати над матеріалами, які вже були перекладені раніше. Зі свого боку компаніям і клієнтам не потрібно платити за ці матеріали. Це значно знижує витрати;

б) оцінка вартості. Оцінка нечіткого збігу вимірює схожість вихідної сторони, тому її можна обчислити до фактичного початку перекладу. Це допомагає компаніям ефективно оцінити вартість, перш ніж приступити до роботи;

в) зручне середовище автоматизованого перекладу (CAT). Нечітко узгоджені фрагменти в сегменті можна виділити в середовищі CAT, що допомагає перекладачам знайти місце для подальшого редагування (Yifan He, 2011, pp. 8–9);

г) більшість систем програмного забезпечення, що використовує ПП, оплачується і розробляється лише для Windows (DejaVuX, MetaTexis, MultiTrans, SDLX, Similis, Star Transit, Trados Workbench), але зростає кількість програм Java, які дозволяють добре працювати з Mac OS X, ніж Linux (Heartsome, OmegaT, Open Language тощо). Нарешті, деякі нові системи (Wordbee, XTM-Cloud) можна використовувати з веббраузера без будь-якого завантаження й установки.

Види перекладацької пам'яті.

Коли йдеться про перекладацьку пам'ять (далі – ПП), перекладачі-теоретики і перекладачі-практики зазвичай згадують два види технологій штучного інтелекту, які забезпечують процес інтелектуального перекладу, про який мова нижче.

До технологій ***автоматизованого перекладу*** (англ. *Computer-Aided Translation*) належать *Déjà Vu*, *memoQ*, *Memsource*, *OmegaT*, *SDLX*, *SmartCAT*, *STAR Transit*, *Trados*, *Wordfast*, *XTM Cloud* та ін., основна мета яких зводиться до виконання процесу перекладу на комп'ютері за допомогою людських ресурсів – здебільшого перекладачів, тобто людина забезпечує традиційне використання комп'ютера.

На сьогодні АП – це процес виконання перекладу тексту L1 для отримання L2 шляхом використання спеціалізованого комп'ютерного забезпечення. У такий спосіб людський фактор відіграє одну з важливих місій, адже текст L1 піддається трьом видам обробки – до, інтер- і післяредагуванню.

Найбільш поширеними технологіями машинного перекладу (англ. *Machine Translation*) є Bing Microsoft Translator, Collins Dictionary Translator, DeepL Translate, Google Translate, Internet Slang Translator, M-translate, Translatedict, SYSTRAN Translate.

На сьогодні МП (Ємельянова та ін., 2018) розглядають одночасно з позиції двох значень. У вузькому значенні МП – процес перекладу тексту з L1 на L2, що відбувається за допомогою комп'ютера повністю і / або частково. У процесі МП на вході машини видається текст, словесна частина якого не супроводжується жодними додатковими вказівками, а на виході комп'ютер видає текст L2, що є перекладом тексту L1, причому перетворення тексту L1 у текст L2 виконується без втручання людини. У широкому значенні МП є цілою галуззю наукових досліджень, що перебувають у центрі уваги лінгвістики, математики і кібернетики, і має на меті побудувати систему, що реалізує МП у вузькому значенні цього поняття.

Китайські вчені в галузі комп'ютерної лінгвістики (Cheng et al., 2019) розглядають нейронний МП, заснований на методі глибокого засвоєння інформації (англ. *Deep Learning*), як глибоке структурне навчання або ієрархічне навчання. Воно є частиною більш широкої групи методів машинного навчання, що базуються на інтерпретації результатів навчання, на вибірці алгоритмів конкретних завдань. Навчання може бути як контрольованим, так і без здійснення контролю.

Окремо варто розглянути приклад МП за допомогою нейронних мереж. Слід зазначити, що з початку активного розвитку цього типу моделей (2015–2016 рр.) вони відразу почали показувати найкращі результати на спеціалізованих конференціях. Основна ідея полягає в побудові моделі з використанням кодувальника та декодувальника. Передопрацьовані дані L2 кодуються в числові вектори однакового розміру, а потім кодувальник рекурентно створює один підсумковий вектор і подає його на вхід декодувальника. Декодувальник зі свого боку генерує переклад L1, враховуючи вектор, отриманий від кодувальника, і всі попередні згенеровані слова. Базовою архітектурою для перших моделей були односпрямовані рекурентні нейронні мережі. Серйозний недолік полягав у тому, що контекст враховувався лише для слів, що стоять перед словом, що перекладається. Пізніше ідея була розвинена у вигляді двонаправлених RNN, які враховують контекст після слова.

Ще один вид популярної ПП – ***паралельний корпусний інструментарій***. Це база даних із набором текстів L1 і L2, де міститься велика кількість текстів різних дискурсів, проблематики, тематики. Причому в перекладацькій діяльності здебільшого застосовуються два підходи: якщо перший підхід пов'язаний із використанням уже готових корпусних ресурсів, то другий – із укладанням власного корпусу текстів із проблематики і / або дискурсу, з яким працює перекладач.

Загальна характеристика корпусного інструментарію OPUS і його ресурсних можливостей.

OPUS – безкоштовна корпусна система у відкритому доступі (URL: https://opus.nlpl.eu/), яка містить корпуси текстів від L1 і L2 до L3…Ln з різних Інтернет-ресурсів і яка постійно поповнюється. Усі тексти є конвертованими і вирівняними відповідно до методології корпусної лінгвістики. Назва корпусного ресурсу OPUS (англ. ... *the open parallel corpus*, укр. ... *відкритий паралельний корпус*) була утворена від англійськомовного слова CORPUS шляхом опущення літер C й R.

До ключових характеристик корпусного ресурсу OPUS варто віднести такі: якщо перша характеристика – *мультилінгвальність*, адже OPUS містить більше 90 європейських / неєвропейських мов, то друга – *паралельність*, адже OPUS містить велику кількість паралельних корпусів текстів (наприклад, див. Рис. 1, який демонструє ресурси для англійської та чеської мов із понад один млн паралельних речень (разом L1 і L2)). Мультилінгвальний характер корпусу робить необхідним обробку його документів особливими для кожної мови способами, тому наразі триває робота над створенням спеціальних програм обробки для всіх мов, включених до OPUS.

У статті "Parallel Data, Tools and Interfaces in OPUS" Дж. Тідеманн зазначає, що OPUS містить понад 3800 мовних пар, а це понад 40 млрд лексем у 2,7 млрд паралельних одиницях (Tiedemann, 2012, p. 2216). Окрім цього, варто підкреслити, що OPUS також надає інструменти для паралельної обробки і одномовних даних L1, а також декілька опцій для пошуку даних, що робить його унікальним ресурсом для дослідницької діяльності будь-якого спрямування.

Search & download resources: en (English) | cs (Czech) | >1M | ☐ show all versions

Language resources: click on [tmx | moses | xces | lang-id] to download the data! (raw = untokenized, ud = parsed with universal dependencies, alg = word alignments and phrase tables)

corpus	doc's	sent's	cs tokens	en tokens	XCES/XML	raw	TMX	Moses	mono	raw	ud	alg	dic	freq		other files
CCMatrix v1	1	56.3M	831.2M	941.9M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
ParaCrawl v9	1013	50.6M	738.6M	805.4M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
WikiMatrix v1	1	2.1M	106.0M	1.0G	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
wikimedia v20210402	1	0.1M	4.3M	349.2M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
CCAligned v1	255	12.7M	163.8M	176.2M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
OpenSubtitles v2018	56410	0.3M	44.7M	236.2M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en	query	sample
DGT v2019	38363	5.2M	95.1M	121.4M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
JRC-Acquis v3.0	19818	1.3M	55.6M	62.4M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
ELRC-5067-SciPar v1	1	1.1M	20.2M	23.2M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
EUbookshop v2	1182	0.5M	16.1M	18.6M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg	dic	cs en	query	sample
Europarl v8	9036	0.6M	15.1M	17.6M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
ELRC-EMEA v1	1	0.8M	15.4M	16.1M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
ELRC-2713-EMEA v1	1	0.8M	15.4M	16.1M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
ELRC_2682 v1	1	0.8M	15.4M	16.1M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
EMEA v3	1873	1.1M	11.7M	14.1M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en	query	sample
XLEnt v1.2	1	3.9M	11.0M	11.6M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
ELITR-ECA v1	870	0.3M	8.5M	9.2M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
QED v2.0a	4997	0.5M	6.4M	8.5M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
News-Commentary v16	6503	0.2M	6.1M	6.3M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
Tanzil v1	30	0.2M	4.8M	5.6M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en	query	sample
GNOME v1	2059	0.7M	4.2M	4.4M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt		cs en		sample
TED2020 v1	1543	0.2M	2.8M	3.4M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
bible-uedin v1	2	62.2k	1.5M	1.8M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
ECB v1	1	63.7k	1.4M	1.6M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt		cs en	query	sample
WMT-News v2019	17	44.9k	0.9M	1.0M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
KDE4 v2	1348	0.1M	0.7M	1.2M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en	query	sample
ELRC-EUR_LEX v1	1	22.6k	0.6M	0.7M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en				cs en		sample
ELRC-3564-EUR_LEX_covid v1	1	22.6k	0.6M	0.7M	xces cs en	cs en	tmx	moses	cs en	cs en		alg smt	dic	cs en		sample
Mozilla-I10n v1	1	0.1M	0.4M	0.7M	xces cs en	cs en			cs en	cs en				cs en		sample
total	**145331**	**140.8M**	**2.2G**	**3.9G**	**140.8M**		**168.7M**	**180.3M**								

Рис. 1. **Знімок екрана ресурсів для англійської та чеської мов із понад 1 млн паралельних речень (разом L1 і L2)**

Дж. Тідеманн запропонував модель (Рис. 2), що ілюструє обсяг 100 найчисельніших мовних пар, які було включено до добірки корпусів текстів OPUS. Модель показує, що ці підкорпуси значно перевищують позначку у 100 мільйонів слів, що є високим показником навіть для обробки природної мови (англ. *Natural language processing*, NLP) з інтенсивним використанням даних (Tiedemann, 2012, p. 2216).

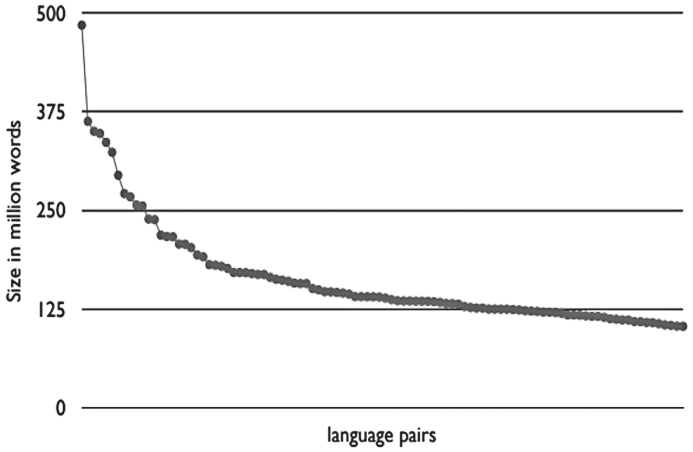

Рис. 2. **Розмір топ-100 мовних пар в OPUS (за версією Дж. Тідеманна)**

На сьогодні, за версією Дж. Тідеманна, *іспанськомовно-англійськомовна* пара з 36 млн паралельних речень, що містять приблизно 500 мільйонів лексем залишається мовною парою з найбільшим обсягом паралельних даних. Попри те, що велика кількість цих популярних мовних пар – це переважно традиційні мови, серед топ-

100 є також різні мовні пари, які, навпаки, мають нижчий ресурсний потенціал. Це паралельні тексти з такими парами, як: *болгарськомовно-угорськомовна* й *румунськомовно-турецькомовна*. Причому вони містять понад 100 млн слів, що є найрідше вживаними (Tiedemann, 2012, p. 2216).

Search & download resources: ar (Arabic) | en (English) | all | ☐ show all versions

Language resources: click on [tmx | moses | xces | lang-id] to download the data! (raw = untokenized, ud = parsed with universal dependencies, alg = word alignments and phrase tables)

corpus	doc's	sent's	ar tokens	en tokens	XCES/XML	raw	TMX	Moses	mono	raw	ud	alg	dic	freq		other files
CCMatrix v1	1	49.7M	908.5M	1.0G	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en	sample	
WikiMatrix v1	1	2.0M	79.6M	1.0G	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en	sample	
UNPC v1.0	114067	23.8M	552.6M	552.9M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg		ar en	sample	
CCAligned v1	507	25.3M	389.8M	412.6M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en	sample	
MultiUN v1	67617	10.6M	263.1M	289.6M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg		ar en	query	sample
wikimedia v20210402	1	0.4M	24.7M	349.2M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en	sample	
OpenSubtitles v2018	40979	0.2M	31.9M	180.3M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	query	sample
XLEnt v1.2	1	5.8M	19.4M	19.8M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en	sample	
QED v2.0a	5033	0.7M	6.6M	9.5M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	sample	
TED2020 v1	3879	0.4M	6.4M	8.1M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en	sample	
News-Commentary v16	7185	0.2M	7.0M	7.1M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	sample	
Tanzil v1	30	0.2M	5.6M	7.9M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	query	sample
Wikipedia v1.0	1	0.2M	3.2M	3.5M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	query	sample
TED2013 v1.1	1	0.2M	2.4M	3.0M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	query	sample
GNOME v1	1313	0.5M	2.4M	2.6M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt		ar en		sample
GlobalVoices v2018q4	3875	59.2k	1.3M	1.8M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en		sample
bible-uedin v1	2	62.2k	1.0M	1.8M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en		sample
KDE4 v2	784	0.1M	0.7M	0.8M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	query	sample
infopankki v1	290	54.9k	0.6M	0.7M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en		sample
Mozilla-I10n v1	1	51.7k	0.2M	0.7M	xces ar en	ar en			ar en	ar en				ar en		sample
ELRC-wikipedia_health v1	1	15.1k	0.3M	0.4M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en		sample
ELRC-3083-wikipedia_health v1	1	15.1k	0.3M	0.4M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en		sample
ELRC_2922 v1	1	15.1k	0.3M	0.4M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en		sample
EUbookshop v2	30	1.7k	80.0k	0.4M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en	query	sample
Tatoeba v2022-03-03	6	29.3k	0.2M	0.2M	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en				ar en		sample
tico-19 v2020-10-28	1	3.1k	76.9k	79.9k	xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en		alg smt	dic	ar en		sample
Ubuntu v14.10					xces ar en	ar en	tmx	moses	ar en	ar en			dic	ar en		sample
total	**245608**	**120.6M**	**2.3G**	**3.9G**	**120.6M**		**122.2M**	**131.5M**								

Рис. 3. **Запит на арабськомовно-англійськомовні паралельні дані. Ресурси даних можна завантажити з перерахованих результатів запиту, натиснувши на посилання відповідних форматів даних (XCES/XML, Moses, TMX)**

OPUS містить різні підкорпуси текстів, які подано на домашній сторінці вебсайту (Home: https://opus.nlpl.eu/): від колекції біблійних текстів (Bible (uedin) – Collection of Bible translations) до статей з Вікіпедії (Wikipedia – translated sentences from Wikipedia) (URL: https://opus.nlpl.eu/index.php).

Дж. Тідеманн указує на перспективність OPUS, яка полягає в додаванні інформації про залежність до даних. Дослідник переконаний, що для цього варто покладатися на статистичні аналізатори, підготовлені з відкритої бази даних. Це також передбачає тегування за частинами мови, що вже зроблено для деяких мов і частин корпусу. Ця лінія буде базуватися на сучасних інструментальних засобах, таких, як *hunpos* (Halacsy et al., 2007) та *MaltParser* (Nivre et al., 2007), а також на вже вивчених моделях для різних мов.

Отже, мультилінгвальні й паралельні ресурсні можливості OPUS мають здатність забезпечити ефективність виконання ПІП шляхом залучення близько 3800 мовних пар.

Апробація ресурсних можливостей корпусного інструментарію OPUS для забезпечення інтелектуального перекладу тексту L2.

Спробуємо продемонструвати ресурсні можливості корпусного інструментарію OPUS для готового фрагмента тексту кінодискурсу L1 і L2. Зразу зазначимо, що якщо за L1 обрано англійську мову, то за L2 – українську (див. Табл. 1). Для верифікації одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів в OPUS обрано підкорпус OpenSubtitles2018.

Таблиця 1

Фрагмент тексту L1 і L2 кінодискурсу і верифікація одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів в OPUS

№	Time	L1	L2	№ за OPUS	Верифікація за OPUS
1.	00:11:10,360 --> 00:11:12,120	Problem?	***А що?***	1595664152	***А що ж ми тоді робитимемо ?***
				712758812	Інші відповідники: ***що з тобою?*** та ін.
2.	00:09:46,360 --> 00:09:48,799	Oh, thank you.	*О,* ***дякую***.	387303477	Так, ***дякую***.
				547110015	Інші відповідники: ***подякувати***
3.	00:26:04,600 --> 00:26:07,000	Yes... because you need me.	*Так… бо* ***я вам потрібен***.	1621751957	***Я потрібен тобі***
				1892114117	Інші відповідники: ***знадоблюся***

Як бачимо, у Табл. 1 якщо для № 1 подано однокомпонентний лексичний конструкт, для № 2 – двокомпонентний, то для № 3 – трикомпонентний, відповідно. Усі лексичні конструкти в L1 підкреслено, а в L2 позначено ***напівжирним курсивом***.

Однокомпонентний лексичний конструкт. Якщо в L1 лексичний конструкт представлено одним компонентом: Problem? (00:11:10,360), що є іменником, то в L2 – двома компонентами: *А що?* (00:11:12,120) – сполучником а і займенником що, що відповідає лексичній перекладацькій трансформації ***диференціації значень***, адже еквівалентом для слова *problem* є "проблема", що підтверджується не лише лексикографічними джерелами, але й OPUS. При цьому зауважуємо, що повний збіг у L1 і L2 простежується в OPUS (див. 1595664152).

Двокомпонентний лексичний конструкт. Якщо в L1 лексичний конструкт представлено двома компонентами: Oh, thank you. (00:09:46,360), то в L2 – одним компонентом: *О,* ***дякую***. (00:09:48,799), що відповідає граматичній трансформації опущення, коли займенник *тобі* в L2 опускається для зменшення додаткового навантаження на речення й відповідає нормам української мови.

Трикомпонентний лексичний конструкт. Кількість компонентів L1 повністю збігається з кількістю компонентів у L2: Yes... because you need me. (00:26:04,600) – *Так ... бо* ***я вам потрібен***. (00:26:07,000). Проте, звернувшись до OPUS, зауважуємо, відповідник, що є найбільш наближеним за значенням до *Я потрібен тобі* (OPUS: 1621751957), хоча і демонструє зміну комбінації компонентів. Це не випадково, а закономірно для контексту. Понад те, можна спостерігати ще один еквівалент, представлений одним компонентом, – ***знадоблюся*** (OPUS: 1892114117).

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

У підсумку можемо констатувати, що на сьогодні перекладацька пам'ять і всі її технології займають не просто основне місце в перекладацькій діяльності завдяки наявності різних видів (автоматизований переклад, машинний переклад тощо), а дає поштовх для появи нових систем штучного інтелекту, серед яких, скажімо, паралельні корпусні інструменти різних мов (наприклад, OPUS). Це дає змогу всебічно забезпечити процес інтелектуального перекладу і підвищити його ефективність. Так, проведена верифікація одно-, дво- і трикомпонентних лексичних конструктів L1 і L2 в OPUS засвідчила свою ефективність у контексті перевірки еквівалентів

/ диференційованих еквівалентів у текстах L2, що допомагає перекладачеві переконатися в коректності перекладів.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в укладанні авторського паралельного корпусу текстів різних дискурсів (наприклад, лише технічних, юридичних текстів тощо) для аналізу багатокомпонентних лексичних конструктів і визначенні методів перекладу L1 і L2.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

L1 – мова оригіналу (букв. *Language 1*)
L2 – мова перекладу (букв. *Language 2*)
OPUS – the open parallel corpus
ПІП – процес інтелектуального перекладу
АП – автоматизований переклад (букв. *Computer-Aided Translation*)
МП – машинний переклад (букв. *Machine Translation*)
ПП – перекладацька пам'ять (букв. *Translation Memory*)

ЛІТЕРАТУРА

Ємельянова, О. В., Мовчан, Д. В., & Баранова, С. В. (2018). XXI століття – нова ера можливостей для студентів перекладачів. *Проблеми освіти : збірник наукових праць*, 89, 134–144.

Попович, Н. М., Луцків, А. М., & Тищук, А. Г. (2020). Corpus-Based Concept Translation. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 306–314.

Alsop, S., King, V., Giaimo, G., & Xu, X. (2020), Uses of Corpus Linguistics in Higher Education Research: An Adjustable Lens. In Huisman, J. and Tight, M. (Ed.) *Theory and Method in Higher Education Research* (*Theory and Method in Higher Education Research, Vol. 6*), Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 21–40. https://doi.org/10.1108/S2056-375220200000006003

Cheng, Y., Jiang, L., & Macherey, W. (2019). Robust Neural Machine Translation with Doubly Adversarial Inputs. *Proceedings of ACL*, 4324–4333.

Chitez, M., & Pungă, L. (2020). Digital Methods of Translation Studies: Using Corpus Data To Assess Trainee Translations. *British and American Studies*; Timisoara Vol. 26, 241–270.

Halacsy, P., Kornai, A., & Oravecz, C. (2007). Poster paper: Hunpos – an open source trigram tagger. In *Proceedings of the 45th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics Companion Volume Proceedings of the Demo and Poster Sessions*, (pp. 209–212), Prague, Czech Republic, June. Association for Computational Linguistics.

Kay, M. (1980). The proper place of men and machines in language translation. *Xerox Palo Alto Research Center*, 1–21.

Kruger, A. (2002). "Corpus-based Translation Research: Its Development and Implications for General, Literary and Bible Translation" in *Acta Theologica Supplementum*, 2, 70–106.

Neumann, S., Freiwald, J., & Heilmann, A. (2022). On the Use of Multiple Methods in Empirical Translation Studies: A Combined Corpus and Experimental Analysis of Subject Identifiability in English and German. In S. Granger & M. Lefer (Authors), *Extending the Scope of Corpus-Based Translation Studies* (pp. 98–129). London: Bloomsbury Academic.

Nivre, J., Hall, J., Nilsson, J., Chanev, A., Eryigit, G., Kubler, S., Marinov, S., & Marsi, E. (2007). MaltParser: A Language Independent System for Data-Driven Dependency Parsing. *Natural Language Engineering*, *13*(2), 95–135.

Pylypiuk, K. M. (2022). On the Issue of Interaction of Linguistic Regional Studies and Translation Theory and Practice. *Закарпатські філологічні студії, 22*(1), 221–225. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.41

Stefanowitsch, A. (2020). *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*. Berlin: Language Science Press. https://doi.org/10.5281/zenodo.3735822

Tiedemann, J. (2009). News from OPUS – a Collection of Multilingual Parallel Corpora with Tools and Interfaces. In N. Nicolov, K. Bontcheva, G. Angelova, & R. Mitkov. *Recent Advances in Natural Language Processing*, V, 237–248. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, Borovets, Bulgaria.

Tiedemann, J. (2012). Parallel Data, Tools and Interfaces in OPUS. In *LREC Conferences*, 2214–2218.

Tognini-Bonelli, E. (2001). Corpus Linguistics at Work. *Studies in Corpus Linguistics*, 6. Amsterdam: John Benjamns.

Yifan He (2011). *The Integration of Machine Translation and Translation Memory*: Thesis. Dublin City University School of Computing.

REFERENCES

Yemel′yanova, O. V., Movchan, D. V., & Baranova, S. V. (2018). KHKHI stolittya – nova era mozhlyvostey dlya studentiv perekladachiv. *Problemy osvity* : zbirnyk naukovykh prats′, 89, 134–144.

Popovych, N. M., Lutskiv, A. M., & Tyshchuk, A. H. (2020). Corpus-Based Concept Translation. *Fakhovyy ta khudozhniy pereklad: teoriya, metodolohiya, praktyka*: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 306–314.

Alsop, S., King, V., Giaimo, G., & Xu, X. (2020), Uses of Corpus Linguistics in Higher Education Research: An Adjustable Lens. In Huisman, J. and Tight, M. (Ed.) *Theory and Method in Higher Education Research* (*Theory and Method in Higher Education Research, Vol. 6*), Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 21–40. https://doi.org/10.1108/S2056-375220200000006003

Cheng, Y., Jiang, L., & Macherey, W. (2019). Robust Neural Machine Translation with Doubly Adversarial Inputs. *Proceedings of ACL*, 4324–4333.

Chitez, M., & Pungă, L. (2020). Digital Methods of Translation Studies: Using Corpus Data To Assess Trainee Translations. *British and American Studies*; Timisoara Vol. 26, 241–270.

Halacsy, P., Kornai, A., & Oravecz, C. (2007). Poster paper: Hunpos – an open source trigram tagger. In *Proceedings of the 45th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics Companion Volume Proceedings of the Demo and Poster Sessions*, (pp. 209–212), Prague, Czech Republic, June. Association for Computational Linguistics.

Kay, M. (1980). The proper place of men and machines in language translation. *Xerox Palo Alto Research Center*, 1–21.

Kruger, A. (2002). "Corpus-based Translation Research: Its Development and Implications for General, Literary and Bible Translation" in *Acta Theologica Supplementum*, 2, 70–106.

Neumann, S., Freiwald, J., & Heilmann, A. (2022). On the Use of Multiple Methods in Empirical Translation Studies: A Combined Corpus and Experimental Analysis of Subject Identifiability in English and German. In S. Granger & M. Lefer (Authors), *Extending the Scope of Corpus-Based Translation Studies* (pp. 98–129). London: Bloomsbury Academic.

Nivre, J., Hall, J., Nilsson, J., Chanev, A., Eryigit, G., Kubler, S., Marinov, S., & Marsi, E. (2007). MaltParser: A Language Independent System for Data-Driven Dependency Parsing. *Natural Language Engineering*, *13*(2), 95–135.

Pylypiuk, K. M. (2022). On the Issue of Interaction of Linguistic Regional Studies and Translation Theory and Practice. *Закарпатські філологічні студії, 22*(1), 221–225. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.41

Stefanowitsch, A. (2020). *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*. Berlin: Language Science Press. https://doi.org/10.5281/zenodo.3735822

Tiedemann, J. (2009). News from OPUS – a Collection of Multilingual Parallel Corpora with Tools and Interfaces. In N. Nicolov, K. Bontcheva, G. Angelova, & R. Mitkov. *Recent Advances in Natural Language Processing*, V, 237–248. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, Borovets, Bulgaria.

Tiedemann, J. (2012). Parallel Data, Tools and Interfaces in OPUS. In *LREC Conferences*, 2214–2218.

Tognini-Bonelli, E. (2001). Corpus Linguistics at Work. *Studies in Corpus Linguistics*, 6. Amsterdam: John Benjamns.

Yifan He (2011). *The Integration of Machine Translation and Translation Memory*: Thesis. Dublin City University School of Computing.

Дата надходження до редакції 02.12.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про авторів

Капранов Ян Васильович, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного лінгвістичного університету e-mail: yan.kapranov@knlu.edu.ua		**Сфера наукових інтересів:** комп'ютерна лінгвістика, корпусна лінгвістика, прикладне перекладознавство
Тронь Тетяна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри германських і романських мов Київського національного лінгвістичного університету e-mail: tetiana.tron@knlu.edu.ua		**Сфера наукових інтересів:** методика, педагогіка, комп'ютерна лінгвістика, прикладне перекладознавство
Івановська Божена Олександрівна доктор філософії, доцент Економіко-гуманітарного університету в Варшаві, Республіка Польща e-mail: b.iwanowska@vizja.pl		**Сфера наукових інтересів:** експериментальна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, корпусна лінгвістика, психолінгвістика

UDC 811.111’342
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274930

N. O. Petrochuk
Kyiv National Linguistic University, Kyiv
e-mail: nataliia.petrochuk@knlu.edu.ua
ORCHID ID: https://orcid.org/0000-0003-1070-0708

PERCEPTION OF THE ENGLISH SPEECH OF UKRAINIANS BY NON-NATIVE SPEAKERS

Abstract

The article presents the results of the research on the English speech of Ukrainians and its perception by non-native speakers of English. The focus is on the phenomenon of the foreign accented speech and the claim that due to interference of two or more language systems in the consciousness of the speaker, the speech, which is produced and is the result of long-term mastering of the foreign language, is imbued with a foreign accent. A foreign accent is a language learner’s speech characteristic. It has certain features on segmental and suprasegmental levels which distinguish it from the speech of the native speaker, marking its owner as a ‘foreigner’. These features are studied in order to improve further learning of the language and help learners to avoid potential mistakes that impede their communication and forge a negative image in the eye of a listener. To study the perception of foreign speech three main dimensions are singled out: degree of foreign accent, or degree of accentedness, speech comprehensibility and speech intelligibility. The degree of accentedness measures the level of the foreign accent of the speaker by the listener, which ranges from a slight accent to a strong accent. Comprehensibility measures whether the message is understood as a whole, whereas intelligibility is responsible for the recognition of specific words or phrases. Following these criteria, the speech of ten Ukrainians is analyzed by 47 non-native speakers of English. It is concluded that the lower the rate of an accent is, the higher the comprehensibility of the message gets. Although some instances of a strong accent and high comprehensibility are encountered too.

Keywords: speech perception, foreign accent, degree of accentedness, comprehensibility, intelligibility.

Анотація

У статті розглянуто результати дослідження англійськомовного мовлення українців та його сприйняття неносіями англійської мови. У центрі уваги – явище іншомовного мовлення та оцінка цього мовлення потенційними співрозмовниками. Іноземний акцент є невід’ємною характеристикою людини, яка вивчає іноземну мову або спілкується двома/трьома мовами на рівні рідних мов. Іншомовне мовлення неносія мови має відмінні ознаки на сегментному та надсегментному мовних рівнях, які сигналізують співрозмовнику про те, що він розмовляє з іноземцем. Ці ознаки підлягають ретельному дослідженню з метою вдосконалення подальшого вивчення іноземної мови та допомогти тим, хто вивчає мову, уникнути типових помилок, які заважають спілкуванню та негативно сприймаються співрозмовником. Для дослідження сприйняття іноземного мовлення виділяють три основні критерії – рівень іншомовного акценту, або рівень акцентності, зрозумілість мовлення і сприйняття повідомлення. Аналізуючи рівень акцентності, визначають, наскільки акцентним є мовлення неносія мови, тобто рівень відхилення від очікуваного еталонного мовлення носія. Сприйняття повідомлення відповідає за розуміння мети та теми повідомлення, тоді як зрозумілість повідомлення є розумінням окремих слів та словосполучень неносіями мови. Мовлення 10 українців було проаналізовано 47 неносіями англійської мови за цими критеріями. Зроблено висновок, що чим нижчий рівень акцентності, тим зрозумілішим є висловлення мовця. Однак деякі випадки сильного акценту і високої зрозумілості також були виявлені під час експерименту.

Ключові слова: іншомовне мовлення, вимовний акцент, рівень акцентності, сприйняття повідомлення, зрозумілість мовлення.

1. Introduction

A language is a tool for people from different cultures and various social backgrounds to exchange information and share experience. By learning a language an individual comprehends not only grammatical structures and lexical units, but also the culture and the traditions of the nation of the studied language. The experience of acquiring a new language can be both pleasant and unpleasant. The latter is the result of both the difficulty of the language learning process and the perception of the speaker by those who mastered the language prior or is a native speaker of a language. The judgements for the non-native speakers might be harsh and the cause is foreign accent.

An accent is a distinctive characteristic of any speaker which indicates his/her gender, age, educational and social background, job positions, etc. Crystal states that in linguistics the accent "refers to pronunciation only" (2008, p. 3). Roach defines the term as "a particular way of pronouncing" (2011, p. 1). Both researchers emphasize that grammar and vocabulary are not considered valid points when defining an accent as they are essentials of a *dialect*, "a variety of a language that differs from other varieties in grammar and/or vocabulary" (ibid.). On the grounds that an accent belongs to the domain of pronunciation, Moyer describes it as "a set of dynamic segmental and suprasegmental habits that convey linguistic meaning along with social and situational affiliation" (2013). In Ukrainian research a foreign accent is viewed as a marker of the speaker's ethnicity, which identifies his/her affinity with a certain linguistic culture since a deviation from the normative pronunciation in his/her speech defines him/her as a representative of a foreign linguistic culture (Валігура, 2017). Deviations from the norm in the speech of non-native speakers persist to play a considerable role in English as foreign language research. They are closely connected with speech intelligibility and comprehensibility (Valigura et al., 2020) which are major dimensions for the discussed research.

Numerous kinds of research are conducted to measure the perception of foreign accented speech. It is believed that the reactions of the listeners "result from implicit bias" on their part, meaning when a person speaks he/she "triggers stereotypes about the ethnic or racial origin" and this information consciously or subconsciously influences the perception of the foreign speech and constructs judgements on the listener's part (Thomson & Isaacs, 2022, p. 27). Moreover, a negative attitude towards an accent, in general, is responsible for the high rate of the foreign accented speech (Bruce et al., 2012), especially when native speakers are to judge non-native speech (Munro & Derwing, 1995).

The main objective of the research is to analyze the perception of the English speech of Ukrainians to find the correlation between the nature of the deviations from the norm (RP) and the level of foreign accent judged by non-native speakers. The research is aimed to define which phonetic features are prominent when measuring comprehensibility, intelligibility and degree of foreign speech of a speaker of the Ukrainian origin. The topic of Ukrainians' foreign accent in English is in high demand among modern scholars today (O. R. Valigura, A. A. Kalyta, A. V. Varlakova, A. G. Kyrychenko, V. Yu. Kochubei, etc.). The results of the research will help to improve the level of language preparation in educational institutions and ensure a better integration of Ukrainian people in the world society.

2. Literature overview

The powerful dimensions that influence and define the perception of the foreign accented speech are comprehensibility, intelligibility and degree of foreign accent, or degree of accentedness. They are vital to understand the L2 speech covering the pronunciation of a speaker, "the extent to which a speaker's message is actually understood by a listener" (Munro & Derwing, 1995, p. 76), and "the ease with which listeners understand the speaker" (Levis & Silpachai, 2022, p. 162).

Comprehensibility is "the perceived ease of global-level understanding for an entire utterance or a passage" (Moyer, 2013, p. 93), in other words, it is about the ability of a listener to understand a speaker's message and whether it is done without noticeable efforts or it involves some actions from the listener (e.g. earlier knowledge of the topic of conversation or familiarity with the speaker's native language, etc.) (Derwing, 2018; Kennedy & Trofimovich, 2008). Thomson, citing the work of I. A. Jułkowska and J. Cebrian "Effects of listener factors and stimulus properties on the intelligibility, comprehensibility and accentedness of L2 speech" (2015), states that comprehensibility "is concerned with listeners' impressionistic observation of how easy it is to understand the L2 speech utterance" (2018, p. 9). Comprehensibility can be summarized as the difficulty in understanding either a separate utterance, or a whole text, or a message, but not separate words (Munro et al., 2006). Thus, as opposed to intelligibility, individual words (or not all the words of the speech) might not be understood by the listener, but the speech is still to be regarded as comprehensible if the listener comprehends the general meaning of the message.

Comprehensibility is measured by the widely used 9-point Likert scale where 1 corresponds to the speech which is extremely easy to understand and 9 equals the speech which is impossible to understand as a whole. Another method includes a sequence of comprehensive questions which determine the accuracy of the message (Munro & Derwing, 1995).

The next dimension that is used to analyze the perception of foreign accent is intelligibility. It "refers to the extent to which a speaker is understood by an interlocutor" (Levis & Silpachai, 2022, p. 162) or "the extent to which a word or utterance is recognized at the level of finer acoustic-phonetic detail" (Moyer, 2013, p. 93). Intelligibility is aimed to recognize different words or phrases in the flow of the speaker's speech, or linguistic units pronounced in isolation. Intelligibility is very important for L2 pronunciation speakers, teachers, and researchers because it shows "how much the listener actually understands of the speaker's intended message" (Derwing, 2018, p. 13); it is the ability to comprehend the denotative meanings of phrases and words in the speech (Munro et al., 2006).

Intelligibility can be assessed following different procedures. One way is a dictation of words or phrases. The listeners are to write down what they hear in the standard orthography of the target language (Bent & Bradlow, 2003; Munro & Derwing, 1997). Another method is to ask comprehensible questions which target key vocabulary (Anderson-Hsieh & Koehler, 1988). Some other procedures include the selection of a picture as the response to a particular situation (Smith & Bisazza, 1982), the choice of the best summary (Perlmutter, 1989), and, similar to estimating comprehensibility, determining truth of the sentences (Munro & Derwing, 1995) (Петрочук, 2021).

The third dimension to measure the foreign speech is the degree of foreign accent (FA), or degree of accentedness. "Accentedness is associated with listeners' evaluative judgements, which might affect an L2 speaker's construction of an image about linguistic self-worth and competence, described as language (L2) self-esteem" (Szyszka, 2022, p. 19). It is worth noting that in some cases the accented speech, although fully intelligible, may not be understood or perceived by the listener as non-accented. Some features, related to the speaker or to the listener might be the reason to mark the speech as highly accented (Derwing, 2018).

The degree of the foreign accent can be judged by native or non-native judges (Smith & Bisazza, 1982; Anderson-Hsieh & Koehler, 1988; Perlmutter, 1989; Derwing & Munro, 1997; Kennedy & Trofimovich, 2008; Pellegrino, 2012; Thomson & Isaacs, 2022). In order to measure accentedness the 9-point Likert scale is usually used in the

research. Likert scale is "a psychometric response scale primarily used in questionnaires to obtain participant's preferences or degree of agreement with a statement or set of statements". The scale may be used in a vast range of research. The respondents are asked to state their opinion on the matter by choosing the number on the suggested scale (Bertram, 2006, p. 2).

Gonet and Pietron (2013) in their research used a 5-point scale where the highest mark corresponded to the lowest level of irritability of the foreign speech, Pellegrino (2012) in her research to judge Spanish speakers used a 4-point scale, where the highest mark defined the person with the strongest accent. Flege (1988) asked the listeners to evaluate the degree of the foreign accent by moving a lever on a response box over a 10-cm range, thus using the so-called 'continuous' scale which was used later by Piske et al. (2001) too. By analyzing the different scales, like a 5-point scale in Bongaerts et al. (1997), or a 3-point scale in Tahta et al. (1981), or a 4-point scale in Pellegrino (2012), or a 6-point scale in Moyer (1999), the researchers concluded that it is unclear "how many scale values were needed to capture listeners' full range of sensitivity to variations in L2 foreign accent" (Piske et al., 2001, p. 194). Later on, it was stated that a 9-point scale is the most acceptable (Thomson, 2018).

3. Material, methods and procedure of the experiment

In the given research the speech of ten Ukrainian speakers was judged by 47 non-native speakers of English. The listeners were asked to determine the degree of foreign accent and answer the comprehensibility questions about the passage they had heard.

Speakers

The speakers were eight female and two male adults aged 20-30 with good knowledge of the English language and on average period of learning the language of more than ten years (see Figure 1).

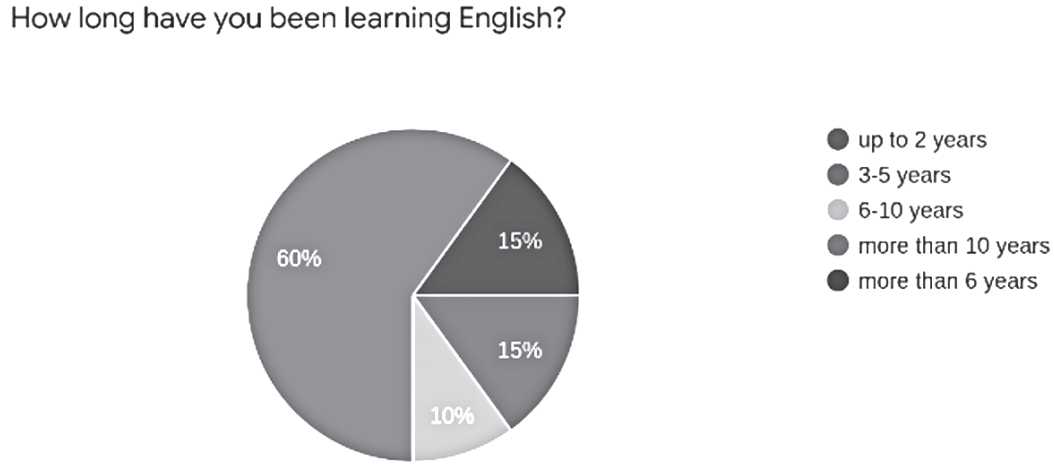

Figure 1. **Period of Learning English**

The language level was proven by the free independent testing at the website of the British Council Learn English (*https://learnenglish.britishcouncil.org/*) and the results are presented in the pie chart (see Figure 2).

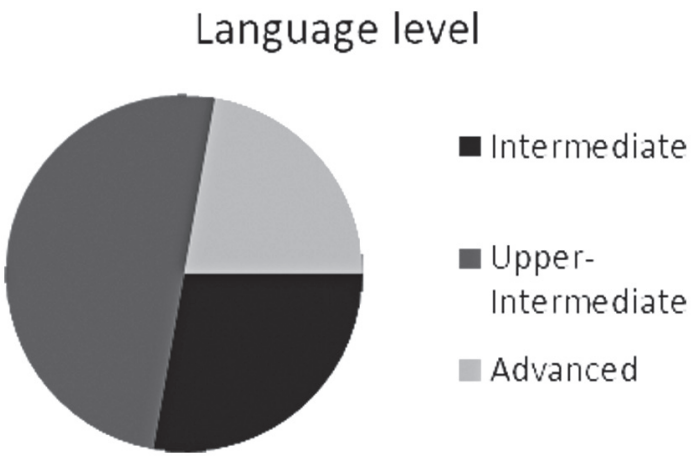

Figure 2. **The native speakers' language level**

Prior to the described experiment, the speakers were provided with an approximately 800-word text that they were supposed to read at the normal speech rate, which according to Cruttenden & Gimson (2008) is four syllables per second, or according to Picheny et al. (1985) equals 100 words per minute. The recordings were analyzed describing dynamic, tonal and temporal features of the speech. Following this, the passages were chosen within the length of a minute for this perception experiment.

Listeners

The judges were 47 non-native speakers of English aged 18-60 with the majority (43%) between 30 and 44 years of age. On average, their self-evaluated level of English is Advanced (see Figure 3)

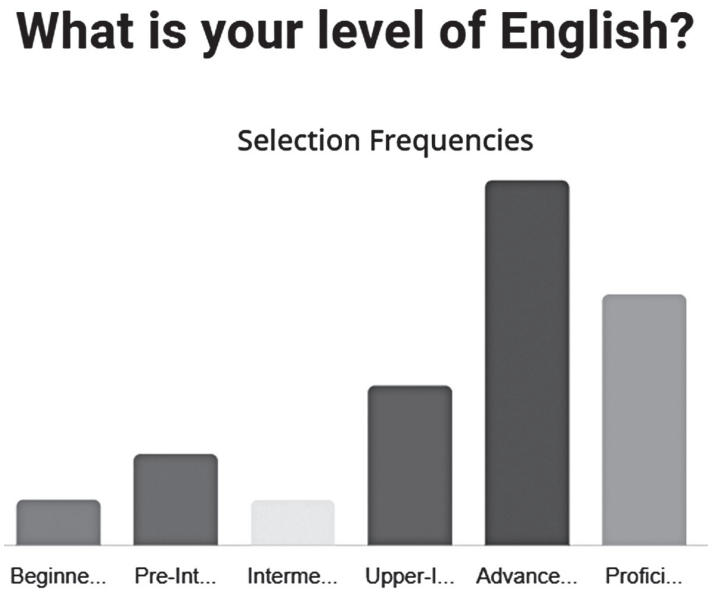

Figure 3. **Non-native speakers' level of English**

The judges were asked to estimate the degree of accentedness of the ten passages on a 9-point Likert scale, where 1 equalled low accent or no accent at all, and 9 stood for a heavily accented speech. After that, they were asked to listen to the passage again and answer one comprehensive question about each passage relating to the main idea presented in it. The sentences had three variants to choose from: 'True' (if the statement agreed with the passage), 'False' (if the statement disagreed with the passage), and 'hard to answer' (if it was difficult to define the faultlessness of the statement). The latter was introduced in case the speech was highly unintelligible and it would be difficult to define the answer in general.

This part of the experiment was conducted with the help of the website *https://www.phonic.ai/*, the platform which was designed to construct voice and video surveys, as well as conversation and media analysis.

4. Results and discussion

Firstly, the perception of each speaker was analyzed individually and the results were gathered into the bar charts illustrated below. The correlation between the correct answer to a comprehensive question and the degree of accentedness was investigated and then overall indicators were examined.

The vertical axis in the bar charts stands for the number of people who participated in the research, and the horizontal axis signifies the suggested answers.

The speech of the first speaker had the highest ratings of having a low level of accentedness (71%) which was confirmed by 76% of correct answers to a comprehensive question (see Figure 4). The speech lacked repetitions, all the words were properly pronounced, the pauses were of adequate length and quantity.

Figure 4. **Passage 1**

The speech of the second speaker was rated as a low accented speech (indicators 1, 2 and 3) by 43% of all the respondents and mild accented speech (indicators 4, 5 and 6) by half of the participants. 74% of non-native speakers answered correctly to the comprehension question, but the total of 16% described the speech as unintelligible, meaning that it was 'hard to answer' the question (see Figure 5). The unintelligibility of the speech was due to the weak articulation of bilabial consonants, front and central vowels, incorrect VOT and violations in the length of pauses. The tempo of speech was twice the normal rate for clear speech.

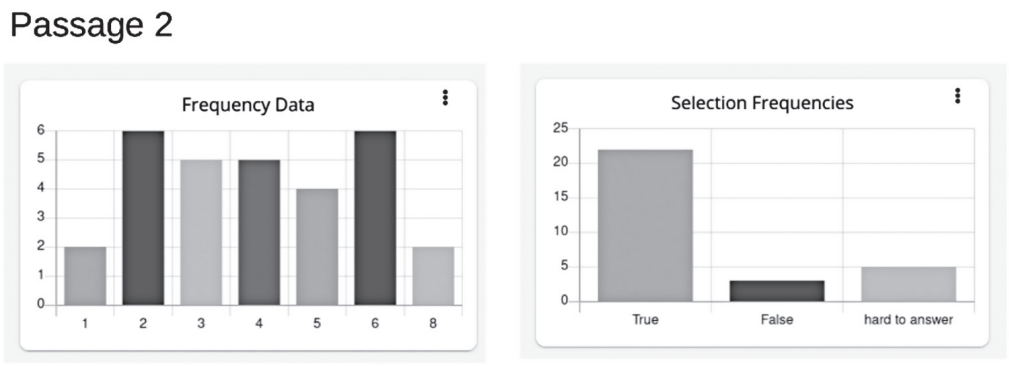

Figure 5. **Passage 2**

The third speaker was rated mostly as having a mild (43%) and strong (40%) accent, but the accuracy of the answer is 96%, which could be explained by the high number of pauses and low rate of presentation of the passage. None misunderstood the speech (no answer 'hard to answer') (see Figure 6).

Figure 6. **Passage 3**

The fourth speaker was rated to have a slight accent (60%) which corresponded to 80% of correct answers (see Figure 7). Although some words were mispronounced in the passage, a slow rate of speech, constant pauses and prominent usage of emphatic terminal tones enabled the speaker to receive high markings regarding comprehensibility of her speech.

Figure 7. **Passage 4**

Speaker number five was rated to have a mild accent by most of the respondents (54%) and 80% of the listeners chose the correct answer to the comprehensive task (see Figure 8). The speech was monotonous, there was no distinction between different types of pauses (e.g. at the end of the sentence, or within the sense-group). The frequency of the pauses was exaggerated (e.g. *Environmental groups || like | Friends| of the Earth* |,). The repetitions and self-corrections (e.g. …*way of dealing with the problem ~~is to travel by~~ is not to travel by plane…*) were responsible for high ratings in foreign accent dimension.

Figure 8. **Passage 5**

A quarter of the respondents rated the speech of the sixth speaker as slightly accented (2 points out of 9) which correlated with 90% of the correct answers (see Figure 9). The words were accurately pronounced, the sounds were articulated, the tempo of speech was satisfactory and the pauses were properly arranged in length, quantity and position within the phonetic passage.

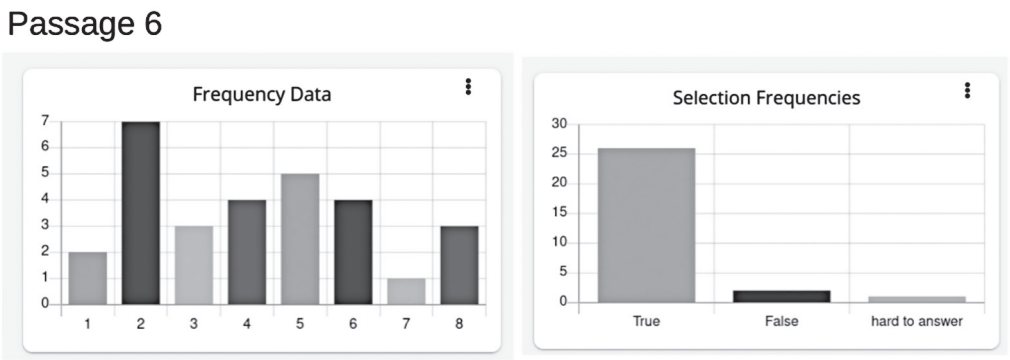

Figure 9. **Passage 6**

The speech of the seventh speaker was highly accented (62%), but received 68% of the correct answers. It might be explained by the fact that the speaker elaborated on the problem described in the passage which presented an opportunity for the listeners to answer correctly the comprehensive question (see Figure 10). The speaker mispronounced the words, he was not capable to present the difference in articulating consonant pairs like /v/ and /w/, constant pauses and slow 'robotic' speech were accountable for the severe foreign accent of the speaker.

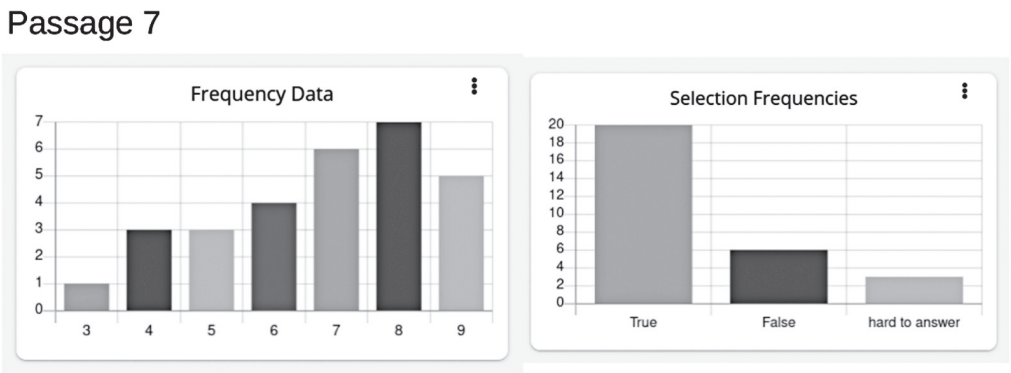

Figure 10. **Passage 7**

Speaker eight was rated by 52% of the respondents as a bearer of a mild accent. The rate of the correct answer was moderate – 58%, and the percentage of the incorrect answer was higher than 10. The high quantity of the incorrect answer might be explained by the fact that the sentence itself includes a phrasal verb ('show off'), the meaning of which might not be familiar to the listeners (see Figure 11).

Figure 11. **Passage 8**

The speech of the ninth speaker was rated as a mildly accented speech (59%) and the correct answer was given only by 32% of the listeners, which enabled to presume that along with a strong accent the speech was unintelligible (see Figure 12). The repetitive mistake was the incompetent articulation of the dental consonants; monotonous speech and lack of long pauses at the end of the sense-groups were the reasons for the low ratings from non-native speakers.

Figure 12. **Passage 9**

The last speaker received the highest rating for the low accented speech (65%) and understanding of the passage (82%) (see Figure 13). The tempo was normal, the pauses were adequate and the terminal tones were accordingly used through the whole duration of the passage.

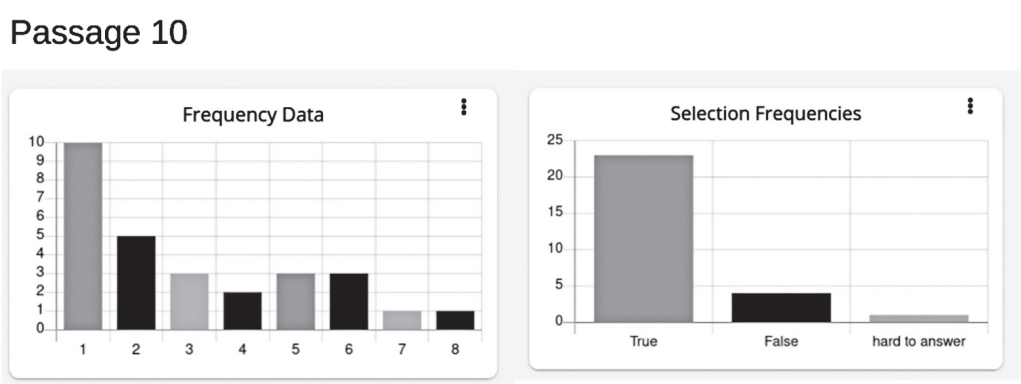

Figure 13. **Passage 10**

It can be summarized that 34% of speakers have a slight accent when they speak English, getting the lowest ratings on the degree of a foreign accent (indicators 1, 2 and 3) from the non-native listeners.

The average accuracy of the correct answers to the comprehensive questions is 78%. The average choice of the variant 'hard to answer' is 8% and the ratio of incorrect answers is 14% on average. The correct answer for the comprehensive question indicates that the speech was understandable (e.g. 71% for a low degree of a foreign accent (FA) and 76% for correct answer), the incorrect answer and 'hard to answer' imply that it was difficult for the listener to determine the main idea of the passage (e.g. 13% for a low degree of a FA and 57% for an incorrect answer). The data for each speaker is illustrated in Table 1.

Table 1

The collective data

Excerpt	Degree of FA (indicators 1, 2, 3)	Correct answer	Incorrect answer	'Hard to answer'
Passage 1	71,05%	76,47%	9%	15%
Passage 2	43,33%	74,19%	10%	16%
Passage 3	16,67%	96,67%	3%	0%
Passage 4	58,62%	79,31%	17%	3%
Passage 5	17,86%	79,31%	14%	7%
Passage 6	39,29%	89,66%	7%	3%
Passage 7	3,45%	68,97%	21%	10%
Passage 8	10,34%	58,62%	28%	14%
Passage 9	13,79%	32,14%	57%	11%
Passage 10	64,29%	82,14%	14%	4%

5. Conclusions and implications for further research

The conducted research provided an opportunity to analyze the English speech of Ukrainians and its perception by non-native speakers with a high command of the target language. It can be summarized that the Ukrainians, who studied the English language for more than ten years and have on average the level of Upper-Intermediate, speak with a slight foreign accent which makes their speech mostly comprehensible and intelligible enough for foreigners.

It may be concluded that misarticulation of sounds and mispronunciation of words, incorrect pausation, too fast or too slow tempo, and monotonous presentation of the passage obstruct the understanding of the speech and are responsible for rating it as highly accented. Whereas the similarity in quantity and quality of pauses, adequate use of terminal tones, avoidance of unnecessary repetitions and self-corrections receive low ratings when the goal is to measure a foreign accent.

Further investigation is needed to specify which prosodic features (dynamic, temporal, or tonal) influence positively the perception of accented speech and which are responsible for the negative attitude towards Ukrainian speakers with an accent. The research on segmental and suprasegmental levels of the analyzed speech is required to establish which of the aforementioned features are more relevant for the listener. Furthermore, the investigation of educational background, language training, language strategies, motivation, and other non-linguistic features are to be disclosed to couple with linguistic features to build the full picture of what makes the foreign speech to be perceived as less accented.

REFERENCES

Валігура, О. Р. (2017). Специфіка вимовного акценту в іншомовному мовленні білінгвів. *Сучасні тенденції фонетичних досліджень*: зб. матер. кругл. ст. (м. Київ, 12 трав. 2017), 14-18.

Петрочук, Н. О. (2021). Критерії, що визначають сприйняття іншомовного мовлення реципієнтом. Нова філологія, *82,* 210-214.

Anderson-Hsieh, J., & Koehler, K. J. (1988). The Effect of Foreign Accent and Speaking Rate on Native Speaker Comprehension. *Language Learning, 38(4),* 561-613. https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1988.tb00167.x.

Bent, T., & Bradlow A. R. (2003). The Interlanguage Speech Intelligibility Benefit. *The Journal of the Acoustical Society of America, 114(3),* 1600-1610. DOI: 10.1121/1.1603234.

Bertram, D. (2006). *Likert Scales* (CPSC 681 – Topic Report). Poincare, 1-11.

Bongaerts, T., van Summeren, C., Planken, B., & Schils, E. (1997). Age and Ultimate Attainment in the Pronunciation of a ForeignLanguage. *Studies in Second Language Acquisition, 19(4),* 447-465. http://resolver.scholarsportal.info/resolve/02722631/v19i0004/447_aauaitpoaf.xml.

Bruce, C., To, C., & Newton, C. (2012). Accent on Communication: The Impact of Regional and Foreign Accent on Comprehension in Adults with Aphasia. *Disability and Rehabilitation, 34*, 1024-1029.

Cruttenden, A., & Gimson, A. C. (2008). *Gimson's Pronunciation of English* (7th ed.). Hodder Education.

Derwing, T. (2018). Putting an Accent on the Positive: New Directions for L2 Pronunciation and Instruction. *International Symposium on Applied Phonetics.* https://doi.org/12-18. 10.21437/ISAPh.2018-3.

Flege, J. (1988). Factors Affecting Degree of Perceived Foreign Accent in English Sentences. *Journal of the Acoustical Society of America, 84,* 70-79.

Gonet, W., & Pietron, G. (2013). English native Speakers' Perception of Polish Accent. *SASRTL Szczyrk*. https://www.academia.edu/4927825/English_native_speakers_perception_of_Polish_accent

Kennedy, S., & Trofimovich, P. (2008). Intelligibility, Comprehensibility, and Accentedness of L2 Speech: The Role of Listener Experience and Semantic Context. *The Canadian Modern Language Review / La revue canadienne des langues vivantes, 64*, 459-489.

Levis, J. M., & Silpachai, A. O. (2022). Speech Intelligibility. In: Derwing T.M., Munro. M.J., Thomson R.I. (Eds.), *The Routledge Handbook of Second Language Acquisition and Speaking.* Routledge, New York. https://doi.org/10.4324/9781003022497.

Moyer, A. (2013). *Foreign Accent: The Phenomenon of Non-Native Speech.* Cambridge: Cambridge University Press.

Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1995). Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language Learning, 45(1),* 73-97.

Munro, M., Derwing, T., & Morton, S. (2006). The mutual intelligibility of L2 speech. *Studies in Second Language Acquisition, 28* (1), 111-131.

Pellegrino, E. (2012). The perception of foreign accented speech. Segmental and suprasegmental features affecting the degree of foreign accent in L2 Italian. In H. Mello, M. Pettorino, & T. Raso (Eds.), *Proceedings of the VIIth GSCP International Conference: Speech and Corpora*, Firenze University Press, 261-267.

Perlmutter, M. (1989). Intelligibility Rating of L2 Speech Pre- and Postintervention. *Perceptual and Motor Skills, 68(2),* 515-521. https://doi.org/10.2466/pms.1989.68.2.515.

Picheny, M. A., Durlach, N. I., & Braida, L. D. (1985). Speaking clearly for the hard of hearing I: Intelligibility differences between clear and conversational speech. *J Speech Hear Res, 28*(1), 96–103. https://doi.org/10.1044/jshr.2801.96.

Piske, T., MacKay, I. R. A., & Flege, J. E. (2001). Factors affecting degree of foreign accent in an L2: A review. *Journal of Phonetics, 29(2),* 191-215. https://doi.org/10.1006/jpho.2001.0134

Smith, L., & Bisazza, J. A. (1982). The Comprehensibility of Three Varieties of English for College Students in Seven Countries. *Language Learning, 32(2),* 259-269. DOI: 10.1111/j.1467-1770.1982.tb00971.x.

Szyszka, M. (2022). L2 Accentedness and Language Self-Esteem in Foreign Language Learning. *Research in Language, 20*(1), 19-33. https://doi.org/10.18778/1731-7533.20.1.02.

Tahta, S., Wood, M., & Loewenthal, K. (1981). Foreign Accents: Factors Relating to Transfer of Accent from the First Language to a Second Language. *Language and Speech, 24(3),* 265-272. https://doi.org/10.1177/002383098102400306.

Thomson, R. I. (2018). Measurement of Accentedness, Intelligibility and Comprehensibility. In O. Kang, & A. Ginther, (Eds.), *Assessment in Second Language Pronunciation.* New York: Routledge, 11-29.

Thomson, R. I. & Isaacs, T. (2022). Evaluations of Foreign Accented Speech: Subjective Bias or Speech Signal Characteristics? In: Sardegna, V.G., Jarosz, A. (Eds.), *Theoretical and Practical Developments in English Speech Assessment, Research, and Training. Second Language Learning and Teaching.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-98218-8_3.

Valigura, O., Parashchuk, V., & Kozub, L. (2020). Phonetic Portrait of a Ukrainian EFL Teacher: Prosodic Parameters in Academic Discourse. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on the English Language in Ukrainian Context,* 16-25. DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.2.

DICTIONATIES

Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed). Blackwell Publishing.

Roach, P. (2011). *English Phonetics and Phonology: Glossary — a Little Encyclopaedia of Phonetics*. https://www.peterroach.net/uploads/3/6/5/8/3658625/english-phonetics-and-phonology4-glossary.pdf.

TRANSLITERATED REFERENCES

Valigura, O. R. (2017). The peculiarities of the foreign accent in the speech of bilinguals [Spetsyfika vymovnoho aktsentu v inshomovnomu movlenni bilinhviv]. *Modern trends in phonetics research*: collection of scientific works at the workshop, 14-18.

Petrochuk, N. O. (2021). The criteria that define the perception of accented speech [Kryterii, shcho vyznachaiut spryiniattia inshomovnoho movlennia retsypiientom]. *New Philology, 82*, 210-214.

Дата надходження до редакції 02.12.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Contact data of the author

Петрочук Наталія Олександрівна, викладач кафедри фонетики та практики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету e-mail: nataliia.petrochuk@knlu.edu.ua		**Сфера наукових інтересів:** фонетика, фонологія, вимовний акцент, іншомовне мовлення

УДК 811.214.21’366: 27 – 278 (045)
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274931

Я. А. Шершун
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: yana.shershun@knlu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6996-2916

БІБЛІЙНА ЛЕКСИКА СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ГІНДІ ТА СПОСОБИ ЇЇ ТВОРЕННЯ

Abstract

The article displays the derivational methods of nouns and adjectives in the modern literary Hindi languge. The determination of the productivity of word-formation processes of the modern literary Hindi language is carried out on the basis of prefix, suffix, prefix-suffix methods of word-formation and stem-formation. To cover the topic of the proposed research, the author analyzes the scientific works of Ukrainian, European and Indian linguists to reveal the concepts of «derivational processes» in language, «biblicality» in linguistic culture. The scientists conclude that the lexical system of a language, including the biblical language, reflects the mentality and culture of a particular ethnic group and its perception of the world. The paper also considers the typological features of the word-formation methods of the modern literary Hindi language and offers the comparative characteristics of suffixes and prefixes, semantic and structural features of the biblical origin vocabulary based on the works of Ukrainian, European and Asian linguistics. The author finds out that the study of the biblical vocabulary of the modern literary Hindi language determines the national and cultural patterns of the Hindi speakers in India, Christians in particular, who use the biblical origin vocabulary in everyday life. The research establishes the most productive derivatives for the formation of nouns and adjectives, as well as active word-formation methods of nouns and adjectives of the biblical origin of the modern literary Hindi language. The scientific research identifies the main derivational methods of nouns and adjectives that have a systematic functioning in the biblical text of the modern literary Hindi language. The results of the research prove that the variety of prefixes and suffixes of the Bible lexicon in the modern literary Hindi language indicates its dynamic development.

Keywords: the modern literary Hindi language, derivational method, texts of biblical origin, a derivational affix, a derivative, a prefix, a suffix.

Анотація

У статті відображено способи словотворення іменників і прикметників сучасної літературної мови гінді. Визначення продуктивності гіндімовних словотвірних способів здійснено на основі лексичних одиниць, утворених префіксальним, суфіксальним, префіксально-суфіксальним способами словотворення і основоскладанням. Задля висвітлення теми пропонованого дослідження опрацьовано наукові роботи українських, європейських та індійських лінгвістів, за допомогою яких розкрито поняття «дериваційних процесів» у мові, «біблійності» в лінгвокультурі. Науковці довели, що лексичний склад мови, біблійної зокрема, відображає менталітет, культуру, сприйняття світу окремим етносом. Розглянуто типологічні особливості способів словотворення біблійних лексичних одиниць сучасної літературної мови гінді. На основі праць українського, європейського мовознавства та мовознавства Азії наведено порівняльну характеристику суфіксів і префіксів, семантико-структурні особливості лексики біблійного походження. З’ясовано, що вивчення біблійної лексики сучасної літературної мови гінді визначає національні та культурні закономірності гіндімовних індійців, християн зокрема, які вживають лексику біблійного походження в повсякденному житті. Установлено найпродуктивніші деривати для творення іменників і прикметників, а також активні способи творення іменників і прикметників біблійного походження сучасної літературної мови гінді. У результаті засвідчено основні іменникові та прикметникові словотвірні способи, що системно функціонують у біблійному тексті сучасної літературної мови гінді. Доведено, що різноманіття префіксів і суфіксів у текстах біблійного походження сучасної літературної мови гінді свідчить про її динамічний розвиток.

Ключові слова: сучасна літературна мова гінді, спосіб словотворення, тексти біблійного походження, словотворчий афікс, дериват, префікс, суфікс.

Вступ. Біблійна лексика є актуальним предметом досліджень сучасних лінгвістичних студій. Лінгвоукраїністика містить досить повний аналіз словотвірного аспекту мови, зокрема біблійних лексичних одиниць (далі − БЛО). Ця тематична група також не залишається поза увагою й закордонних учених. Проте мовознавці країн Азії та Європи на матеріалі текстів Біблії сучасною літературною мовою гінді (далі − СЛМГ) таких досліджень ще не проводили. Вивчення лексичного складу біблійних текстів СЛМГ уможливлює адекватний мовленнєвий контакт із християнською аудиторією, яка володіє мовою гінді. Отже, тема пропонованої роботи також набуває ще більшої актуальності з огляду на те, що гіндімовна термінологія в текстах біблійного походження на сьогодні потребує всебічного вивчення і опанування нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями українського словотвору займаються багато українських філологів і дослідженню дериватологічних процесів БЛО присвячено чимало робіт. Наприклад, у працях української мовознавиці Н. В. Піддубної (2017; 2018; 2019) описано феномен біблійності в українській лінгвокультурі, а також семантико-структурні особливості біблеїзмів української мови тощо. Лінгвістка О. В. Дзера (2018) ретельно вивчила біблійну фразеологію англійської та української мов в аспектах контрастивності та перекладознавства.

Українська дослідниця Ю. М. Костюк проаналізувала основоскладання та словоскладання суспільно-політичної лексики в інтернет-комунікації (2020, с. 153). Є. Б. Новікова у своїх роботах звернула увагу на специфіку системності та оказіональності словотворення української мови (2017, с. 100). В. Д. Пономаренко та О. О. Дудка (2018, с. 129; 131; 134) розглянули основоскладання іменників і прикметників, префіксальний і суфіксальний способи творення слів української мови, функціювання та специфіку творення словотвірних гнізд у ній. І. М. Демешко (2018) займається типологією словотвірних моделей сучасної української мови. С. С. Пономаренко (2016) розкриває поняття «морфонеми» та його семантики в системі сучасної української мови, наводить порівняльну характеристику префіксів і суфіксів сучасної української мови. Л. Є. Рибачківська (2017) досліджує найбільш продуктивні словотвірні моделі в сучасній українській мові. А. В. Головня (2019) характеризує всі способи творення слів у сучасній англійській мові, зокрема конверсію, словоскладання, контамінацію, абревіацію, префіксацію, суфіксацію, звуконаслідування, зворотну деривацію, творення слів за допомогою чергування звуків, зміни наголосу.

Серед сучасних зарубіжних дослідників, що займаються вивченням словотвірних аспектів мови можемо згадати сербського і австрійського лінгвіста Б. Тошовича (Tošović, 2017), творчі доробки якого охоплюють дериватологію. Автор дослідив словотворчо-стилістичний аспект мережевої комунікації, деривацію як морфологічний спосіб словотвору і суфіксацію зокрема.

Індійський лінгвіст О. Н. Коул (Koul, 2008) в одному з розділів своєї праці «Граматика сучасної мови гінді» навів приклади деривації іменників, прикметників і дієслів, а також описав морфофонемні зміни лексичних одиниць (далі − ЛО) у цих частинах мови. Мовознавець докладно вивчив найбільш уживані префікси і суфікси іменників, які походять із перської мови та санскриту.

Європейські та азійські лінгвісти не досліджували біблійну лексику сучасної літературної мови гінді (далі – БЛ СЛМГ).

Мета статті – проаналізувати способи творення іменників і прикметників сучасної літературної мови гінді в текстах біблійного походження.

Завдання статті: а) виокремити БЛ СЛМГ; б) проаналізувати способи словотворення БЛ СЛМГ; в) визначити найбільш продуктивні, продуктивні

та найменш продуктивні морфологічні способи словотворення БЛ СЛМГ; г) розрахувати кількісне співвідношення лексичних одиниць СЛМГ у текстах біблійного походження, утворених суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним способом словотвору, основоскладанням.

Методи дослідження включають теоретичні: *аналіз*, що є основою компонентного аналізу для вивчення словотвірних особливостей лексики біблійного походження сучасної літературної мови гінді, а також окремого вивчення структурних особливостей зазначеного пласту ЛО; *синтез*, у межах якого стало можливим поєднати словотвірні ознаки і характеристики БЛ СЛМГ. Серед лінгвістичних методів дослідження, які було застосовано під час написання статті для вивчення способів словотворення БЛ СЛМГ, *виділяємо морфемний, морфонологічний, словотвірний аналіз*, *трансформаційний аналіз*, за допомогою яких було досліджено чотири способи словотвору БЛ СЛМГ (суфіксація, префіксація, суфіксально-префіксальний спосіб і основоскладання). *Метод компонентного аналізу* було застосовано, щоб виокремити найбільш продуктивні, продуктивні та найменш продуктивні способи словотворення БЛО СЛМГ. Добір фактичного матеріалу здійснювався за допомогою суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві виокремлюють активні і продуктивні способи словотвору. Треба зауважити, що на сучасному етапі розвитку словникового складу сучасної літературної мови гінді сформувався досить виражений процес опрацювання нових слів. Словотвірні системи – найбільш продуктивні, типові й систематизовані явища творення нової лексики, морфологічно чіткі та семантично сталі.

Проаналізуємо суфіксальний спосіб словотворення біблійної лексики сучасної літературної мови гінді. Матеріалом дослідження морфологічного способу словотворення лексики біблійного походження сучасної літературної мови гінді слугували 53 лексичні одиниці, дібрані методом суцільної вибірки з гіндімовної Біблії (प. ब., 1991), а також україномовного перекладу Біблії (Біблія, CUV, 2020). Для прочитання слів абеткою СЛМГ – деванаґарі подаємо транслітерацію латиницею. Наведемо приклади суфіксів біблеїзмів, що використовуються дляьтворення іменників чоловічого роду:

-अक *(-ak)* **–** утворює прикметники та іменники, наприклад, *हसिक himsak* – ***лютий (авт. прикметник)***, *बन्धक bandhak* – ***боржник***.

Розглянемо суфікси, що використовуються для творення назв абстрактних понять:

-इत *(-it)* – утворює прикметники, наприклад, *विभाजित* (प. ब., 1991, प. 137) *vibhaajit* – ***поділений*** (Біблія, CUV, 2020, с. 1031).

Найбільш продуктивним дериватом у сучасній літературній мові гінді, що творить похідні прикметники, є суфікс ***-ईय*** *(-iiy)*. Наприклад, *वांछनीय vaanchhniiy – придатний*, *असहनीय asehniiy – найгірший*, *आत्मीय aatmiiy – рідний*, *विश्वासनीय vishvasniiy – правдивий*, *पर्वतीय* (प. ब., 1991, प. 13) *parvatiiy – гірська місцевість* (Біблія, CUV, 2020, с. 21).

Далі найпродуктивнішим дериватом сучасної літературної мови гінді є суфікс, що позначає абстрактні іменники, ***-ता*** *(-taa)*. Наведемо приклади таких іменників біблійних текстів сучасної літературної мови гінді: *पवित्रता* (प. ब., 1991, प. 15) *pavitrtaa – святість*, *धार्मिकता* (प. ब., 1991, प. 14) *dhaarmiktaa – праведність* (Біблія, CUV, 2020, с. 22), *कठोरता* (प. ब., 1991, प. 15) *kaThoRtaa – суворість* (переклад – Я. А. Шершун), *दुष्टता duShTtaa – беззаконня*, *भव्यता bhavyataa – пишнота*, *कुटिलता kutiltaa – злочин*, *लम्पटता lampaTtaa – ганебна поведінка*, *नग्नता nagnataa – сором*.

До продуктивних належать і такі суфікси:

-दार *(-daar) – слово-суфікс*, що означає *«того, хто щось має / чимось володіє»*, утворює прикметники, іменники чоловічого роду, наприклад: बूटेदार *buuTedaar – квітчастий*, देवदार$_m$ *devdaar – кедр;*

-हीन *(-hiin)* – утворює прикметники з ознакою «відсутності», наприклад: वस्त्रहीन *vaasTRhiin – не покритий («одягом»);*

-दायक *(-daayak)* – утворює прикметники: सुखदायक *sukhdaayak – приємний.*

Частотним словотворчим формантом біблійної лексики сучасної літературної мови гінді є суфікс діяча **-कर्ता** *(-kartaa)*, наприклад: उद्धारकर्ता *uddhaarkartaa – Спаситель;*

-आहट *(-aahaT)* – приєднується до прикметників та дієслів, утворює іменники жіночого роду зі значенням дії, наприклад, गड़गड़ाहट *gaRgaRaahaT – гуркіт, грім*; जलजलाहट *jaljalaahaT – ревнощі*;

-आवट *(-aavaT)* – суфікс, що утворює **абстрактні іменники жіночого роду, наприклад,** रुकावट *rukaavaT – перешкода*;

-आई *(-aayii)* – утворює іменники жіночого роду від прикметників, наприклад, पुरवाई *purvaaii* – ***східний вітер***.

Розглянемо словотворчі префікси біблійної лексики сучасної літературної мови гінді.

अ- *(a-)* – префікс, що означає протилежне значення, утворює прикметники й іменники чоловічого і жіночого роду, наприклад, अधर्म (П. Б., 1991, П. 18) *adharm – беззаконня* (Біблія, CUV, 2020, с. 25), अकाल (П. Б., 1991, П. 12) *akaal – голод* (Біблія, CUV, 2020, с. 20), अन्याय (П. Б., 1991, П. 15) *anyaay – кривда* (Біблія, CUV, 2020, с. 22).

आ- *(aa-)* – префікс, що означає наближення, напрямок позначуваної дії до об'єкта. Утворює прикметники й іменники чоловічого та жіночого роду, наприклад, आचरण *aacharaN – життя*, आभूषण *aabhuuShaN – прикраса*.

अन- *(an-)* – заперечений префікс, утворює іменники з протилежним значенням, наприклад, अनादार *anaadaar* – безчестя.

कु- *(ku-)* – утворює іменники чоловічого та жіночого роду з негативним відтінком значення, наприклад, कुकर्म *kukarm – ганебний вчинок.*

नि- *(ni-)* і **निर-** *(nir-)* – префікси, що означають протилежне значення. Слугують для утворення прикметників і прислівників у сучасній літературній мові гінді, наприклад, निर्वंश *nirvansh* (П. Б., 1991, П. 14) – *бездітний* (Біблія, CUV, 2020, с. 22), निर्वस्त्र *nirvastr – нічим не прикритий*, निर्लज्ज *nirlajj – безсоромний*, निश्चय *nishchay – безперечно*.

वि- *(vii-)* – префікс, що означає протилежне значення, відсутність чогось, утворює іменники жіночого роду, наприклад, विपत्ति *vipatti – сум*.

Розглянемо основні слова-префікси (напівпрефікси), які слугують для творення іменників: **पर-** *(par-)* – префікс, що означає *«чужий», «інший»* щодо поняття, вираженого іменником-основою, наприклад, पर-पुरुष *parpuruSh – чужий чоловік* (переклад наш – Я. А. Шершун).

पुनर- *(punar-)* утворює іменники та прикметники, наприклад, पुनरूत्थान (П. Б., 1991, П. 137) *punarusthaan – воскресіння* (Біблія, CUV, 2020, с. 1037).

Продуктивними словотворчими префіксами лексичних одиниць біблійного походження є префікси **अ-** *(a-)*, **आ-** *(aa-)*, **नि-** *(ni-)* і **निर-** *(nir-)*. Ми виявили, що серед слів-префіксів (напівпрефіксів), які слугують для утворення іменників, слова-префікси **पर-** *(par-)* і **पुन-** *(punar-)* активні.

Окрім власне суфіксального й префіксального способів словотвору іменників і прикметників БЛ СЛМГ, уважаємо також за необхідне звернути увагу на

префіксально-суфіксальний спосіб, який базується на одночасному використанні суфіксів і префіксів. Серед біблеїзмів сучасної літературної мови гінді, утворених цим морфологічним способом, ми виявили такі ЛО: *निर्वासित nirvaasit – вигнанець* і *निर्लज्जता nirlajjtaa – сором*.

Ще один приклад продуктивного способу творення іменників і прикметників біблійної лексики сучасної літературної мови гінді – це основоскладання: *घेराबंदी gheraabandii – облога*, *अन्यजाती anyajaatii – інший народ*, *रक्तपात raktpaat – кровопролиття*, *सदाकाल* (П. В., 1991, П. 17) *sadaakaal – вічний* (Біблія, CUV, 2020, с. 23), *दयादृष्टि dayaadRIShTii – співчуття*, *कृपादृष्टि* (П. В., 1991, П. 17) *kRIpaadRIShTii – милість* (Біблія, CUV, 2020, с. 24), *विश्वासघात vishvaasghaat – віроломство*, *चालचलन$_m$ chaalchalan – поведінка*, *राजघराना$_m$ raajgharaanaa – царський рід*, *बापदादा baapdaadaa – батьки*, *धर्मविधि dharmvidhi – заповідь* (авт., *оригінал* «*Заповідь*»), *भयभीत bhayabhiit – зляканий.*

Кількісний підрахунок біблійних ЛО у текстах СЛМГ показав, що найпродуктивнішим морфологічним способом творення є суфіксальний (26 ЛО); продуктивними є префіксальний спосіб словотвору (12 ЛО) та основоскладання (13 ЛО); найменш продуктивний спосіб творення БЛО гінді – префіксально-суфіксальний (2 ЛО).

Приклади БЛ СЛМГ, що було наведено вище, дозволяють зробити висновок, що суфікси ***-इय*** *(-iiy)* й ***-ता*** *(-taa)* для творення іменників та прикметників – найпродуктивніші.

Результати наукової розвідки також показали, що активними словотворчими префіксами біблійної лексики гінді є префікс ***सह-*** *(s^{e}h-)* – означає *«спільну участь у чомусь»*, наприклад, सहवास करना *s^{e}hvaas karnaa – приймати (до себе)*, *мешкати разом*.

СЛМГ у текстах біблійного походження нараховує менш продуктивні, продуктивні й найпродуктивніші способи творення мовних одиниць: суфіксальний, префіксальний, основоскладання та префіксально-суфіксальний.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, СЛМГ має свою динаміку розвитку, адже її словотвірну систему впорядковано за властивими їй словотвірними способами. У результаті дослідження було з'ясовано, що в текстах біблійного походження СЛМГ на цьому етапі вивчення теми трапляються чотири морфологічні способи творення ЛО: 1) суфіксальний (26 ЛО); 2) префіксальний (12 ЛО); 3) основоскладання (13 ЛО); 4) префіксально-суфіксальний морфологічний спосіб (2 ЛО); визначено найбільш продуктивний морфологічний спосіб – суфіксальний та найменш продуктивний – префіксально-суфіксальний; окрім зазначених способів, було виявлено продуктивні морфологічні способи, − це префіксальний спосіб та основоскладання.

На нашу думку, подальші результати наукових розвідок, що стосуються дослідження БЛ СЛМГ, впливатимуть на гіндімовний соціум у межах лінгвокультурології, адже це допоможе дослідити внутрішній механізм функціювання мови індійського етносу, проаналізувати менталітет індійців, що вживають, наприклад, фразеологічні одиниці біблійного походження в мові, а також їхню мовну картину світу. Окрім цього, лінгвістичні відкриття з цього напряму індології сприятимуть розширенню світогляду майбутніх поколінь індологів, їхнього теолінгвістичного лексикону, враховуючи фактор багатоманітності релігій індійського суспільства.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у формуванні таксономічних категорій біблійної лексики сучасної літературної мови гінді.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БЛО – біблійні лексичні одиниці
СЛМГ – сучасна літературна мова гінді
ЛО – лексичні одиниці
БЛ СЛМГ – біблійна лексика сучасної літературної мови гінді

ЛІТЕРАТУРА

Біблія (2020). Сучасний переклад, CUV. Українське Біблійне Товариство. *Київ: Надруковано у Фінляндії.*

Головня, Т. Г. (2019). Словотвір англійської мови. *Київ: Арій*, 6-34.

Дзера, О. В. (2018). Англо-українська біблійна фразеографія: перекладознавчий аспект. *Закарпатські філологічні студії*, *3*(2), 131-138.

Демешко, І. М. (2018). Морфонологічні параметри словотвірних гнізд із вершинами-вербативами на морфонеми {Г},{К}, {Х}. *Закарпатські філологічні студії*, *3*(1), 12–16.

Костюк, Ю. М. (2020). Суспільно-політична неолексика в Інтернет-комунікації: структурно-функційний аспект. *Лінгвістичні студії*, *40*(1), 153-164.

Новікова, Є. Б. (2017). Неологізм, оказіоналізм, потенційне слово: проблеми розмежування. *Лінгвістичні дослідження*, *45*, 97-102.

Піддубна, Н. В. (2017). Динамічні явища у складі релігійної лексики кінця ХХ–поч. ХХІ ст. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство», 11*(23 (2)), 129-138.

Піддубна, Н. В. (2018). Бібліїзми й релігійна лексика та фразеологія: спроба розмежування понять. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХнПУ ім. Г.С. Сковороди, 47*, 50-56.

Піддубна, Н. В. (2019). *Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.)* [монографія]. Харків: «Майдан».

Пономаренко, В. Д., Дудка, О. О. (2018). Структурно-семантична характеристика словотвірного гнізда з вершиною «Зима». *Лінгвістичні дослідження, 48*, 126-137.

Пономаренко, С. С. (2016). Морфонема і морфонологічні процеси при словотворенні в сучасній українській мові. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія Філологія, 266*(278), 109-113.

Рибачківська, Л. Є. (2017). Зіставний аналіз способів творення відонімних похідних у словотвірних гніздах із вершинами-онімами в українській та англійській мовах. *«Південний архів» (філологічні науки), 67*, 186-190.

Dzera, O. (2019). Bible Phraseography: Descriptive and Contrastive Approaches. *Studies in Linguistics, Anglophone Literatures and Cultures, 21*, 15-33.

Koul, O. N. (2008). Modern Hindi Grammar. *Dunwoody Press: USA, 318.*

Tošović, B. (2017). Derivacioni internet. *Dragićević, Rajna (ur.) Putevima reči: Zbornik radova u čast Darinki Gortan Premk*. *Filološki fakultet*, 375-386.

पवित्र बाइबल. (1991). नया नियम. *India Bible Publishers: ND*, 748.

REFERENCES

Bibliia. (2020). Suchasnyj pereklad. Ukrains'ke Biblijne Tovarystvo. *Kyiv: Nadrukovano u Finliandii.*

Demeshko, I. M. (2018). Morfonolohichni parametry slovotvirnykh hnizd iz vershynamy-verbatyvamy na morfonemy {H},{K}, {Kh}. *Zakarpats'ki filolohichni studii, 3*(1), 12–16.

Dzera, O. V. (2018). Anhlo-ukrains'ka biblijna frazeohrafiia: perekladoznavchyj aspekt. *Zakarpats'ki filolohichni studii, 3*(2), 131-138.
Holovnia, T. H. (2019). Slovotvir anhlijs'koi movy. *Kyiv: Arij*, 6-34.
Kostiuk, Y. M. (2020). Suspilno-politychna neoleksyka v Internet-komunikatsiyi: strukturno-funktsiynyi aspect [New socio-political vocabulary in internet-communication: structure and functioning]. *Linhvistychni studiyi – Linguistic Studies*, *40*(1), 153-164.
Novikova, Ye. B. (2017). Neolohizm, okazionalizm, potentsiyne slovo: problemy rozmezhuvannia [Neologism, occasionalism, potential word: problem of their differentiating]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, *45*, 97-102.
Pavitr bāibal. (1991). Nayā niyam. India Bible Publishers: ND.
Piddubna, N. V. (2017). Dynamichni iavyscha u skladi relihijnoi leksyky kintsia KhKh–poch. KhKhI st. Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriia "Movoznavstvo", *11*(23 (2)), 129-138.
Piddubna, N. V. (2018). Bibliizmy j relihijna leksyka ta frazeolohiia: sproba rozmezhuvannia poniat'. *Linhvistychni doslidzhennia: Zb. nauk. prats' KhnPU im. H.S. Skovorody*, *47*, 50-56.
Piddubna N. V. (2018). Teoriia teolinhvistyky: fenomen biblijnosti v ukrains'kij linhvokul'turi ta omovlennia relihijnoi kartyny svitu (analiz dyskursyvnoi praktyky 19 stolittia) [monograph]. Kharkiv: «Majdan».
Ponomarenko, S. S. (2016). Morfonema i morfonolohichni protsesy pry slovotvorenni v suchasnij ukrains'kij movi. *Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylians'ka akademiia»]. Seriia Filolohiia*, *266*(278), 109-113.
Ponomarenko, V. D., Dudka, O. O. (2018). Strukturno-semantychna kharakterystyka slovotvirnoho hnizda z vershynoiu «Zyma». *Linhvistychni doslidzhennia*, *48*, 126-137.
Rybachkivs'ka, L. Ye. (2017). Zistavnyj analiz sposobiv tvorennia vidonimnykh pokhidnykh u slovotvirnykh hnizdakh iz vershynamy-onimamy v ukrains'kij ta anhlijs'kij movakh. *«Pivdennyj arkhiv» (filolohichni nauky)*, *67*, 186-190.

Дата надходження до редакції 02.12.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

Шершун Яна Андріївна, аспірантка кафедри східної і слов'янської філології Київського національного лінгвістичного університету e-mail: yanashershun@ukr.net		**Сфера наукових інтересів:** індологія, дериватологія, гіндімовна правнича термінологія, біблійна лексика мови гінді

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.541
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274933

Н. Г. Ходаковська
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: khodakn@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9493-7261

ВІРШОВАНИЙ ТЕКСТ ЯК ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКИ

Abstract

The article studies the linguistic synergistic characteristics of German poetic texts viewed as special linguistic and aesthetic formations. Additionally, the poetic text is considered as a synergistic system that has all the properties of this system and functions according to the principles of synergy. The article examines the basic concepts of linguistic synergy, on which the research is based. Special attention is focused on the features of the process of self-organization of the poetic text as a complex, dynamic, non-linear, open system. The genre requirements relevant for the self-organization of a poetic text for its author are the volume of the poetic text, traditions of construction, norms of presentation, regularities of the historical era. These requirements in synergy are called «repelers». The concept of «attractor» is introduced to indicate the purpose and intention of the author of the poetic text and their implementation by means of language.

The poetic text features that prove its linguistic synergistic nature are specified and characterized as the ones which include openness, instability, non-linearity; hierarchy, emergency; symmetry, asymmetry. It has been established that the openness of a poetic text implies its interaction with other texts, including the external environment in which the text exists. It has been found out that the instability of the poetic text shows a commitment to external influences that cause changes in the picture of being. An attempt has also been made to explain the emergence of the poetic text, which is a manifestation of the special properties of the system, which are not inherent in any of its component subsystems and blocks. There has been expressed an opinion that a poetic text, striving for symmetry, is organized, and striving for asymmetry, is self-organised.

Keywords: poetic text, synergetics, linguistic synergetics, self-organization, openness, instability, nonlinearity, emergence, symmetry, asymmetry.

Анотація

Статтю присвячено вивченню лінгвосинергетичних характеристик німецьких віршованих текстів. Обґрунтовано важливість дослідження лінгвістичних об'єктів, зокрема віршованого тексту як особливого мовно-естетичного утворення із застосуванням синергетичного підходу. Віршований текст – це синергетична система з усіма властивостями цієї системи, що функціонує відповідно до принципів синергетики. Описано базові поняття лінгвосинергетики, використані в праці. Зосереджено значну увагу на особливостях процесу самоорганізації віршованого тексту як складної, динамічної, нелінійної, відкритої системи. Актуальним при самоорганізації віршованого тексту для його автора є вимоги жанру: обсяг віршованого тексту, традиції побудови, норми викладу, закономірності історичної епохи. Ці вимоги в синергетиці мають назву «репелерів». Для позначення мети, наміру автора віршованого тексту та їхньої реалізації мовними засобами вводиться поняття «атрактор».

Названо та схарактеризовано ознаки віршованого тексту, що доводять його синергетичну природу. До лінгвосинергетичних ознак віршованого тексту належать: відкритість, нестійкість, нелінійність; ієрархічність, емергентність; симетричність, асиметричність. Установлено, що

відкритість віршованого тексту передбачає його взаємодію з іншими текстами, зокрема із зовнішнім середовищем, в якому існує текст. З'ясовано, що нестійкість віршованого тексту пов'язана із зовнішніми впливами, які спричиняють зміни картини буття. Також зроблено спробу пояснити емергентність віршованого тексту, що є виявом особливих властивостей системи, не притаманних жодному із складників її підсистем і блоків. Наведено тезу про те, що віршований текст, прагнучи до симетрії, організується, а прагнучи до асиметрії, самоорганізується.

Ключові слова: віршований текст, синергетика, лінгвосинергетика, самоорганізація, відкритість, нестійкість, нелінійність, емергентність, симетричність, асиметричність.

Вступ

У сучасному мовознавстві зростає інтерес науковців до синергетичних параметрів лінгвістичних явищ, зокрема до дослідження віршованого тексту як відкритої нелінійної динамічної системи. Реалізувати таке зацікавлення можливо завдяки появі нового напряму досліджень вітчизняної та світової науки – лінгвосинергетики як прикладної галузі синергетики, теорії складних нелінійних систем, що має на меті продукування трансдисциплінарної методології для пояснення взаємозалежності макро- та мікрорівнів в організації складної системи віршованого тексту. Поява і стрімкий розвиток лінгвосинергетики у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві доводить, що «майбутнє наукового прогресу полягає в симбіозі гуманітарних і природничих сфер знань» (Буданов, 2006). Віршовані тексти розглядають як об'єктивно наявний феномен і трактують як цілісну динамічну систему. Завдяки членуванню цієї системи, виділенню її мікро- і макрорівнів, аналізу зв'язку між цими рівнями виявляються лінгвосинергетичні ознаки віршованого тексту. І. В. Сергодеєв розглядає поетичний текст із позицій лінгвосинергетики і визначає його як нелінійну систему, що реалізує «здатність до внутрішніх флуктуацій, тобто появі нових смислів із різних культурних контекстів» (Сергодеев, 2016, с. 44).

У працях учених сформоване уявлення про віршований текст як складноорганізовану багаторівневу структуру, яка має свої специфічні закони побудови й функціонування. Правомірність використання лінгвосинергетичного підходу насамперед пов'язана з традиціями вивчення мови і мовлення в руслі їхніх системних характеристик (праці О. О. Потебні, І. А. Бодуена де Куртене, Ф. де Сосюра, Л. В. Щерби).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті розглянуто можливість застосування лінгвосинергетичного підходу до вивчення віршованого тексту як особливого мовно-естетичного утворення та визначення його ознак. Лінгвосинергетика – це міждисциплінарний напрям дослідження системи мови, який виконує широкий спектр завдань, зокрема вивчення механізму мінливості мовної системи, з одного боку, і встановлення параметрів збереження системної цілісності, з іншого. «Так звані «стійкі стани» мови вичерпно описуються традиційною лінгвістикою, тоді як лінгвосинергетика покликана досліджувати мову в «зламі» системи, у ситуаціях перебудови і переорганізації, що виникають під впливом зовнішніх факторів» (Піхтовнікова, 2018, с. 38).

Основними дослідницькими векторами лінгвосинергетики є: *синергетика тексту* (Белоусов, 2008; Моисеева, 2007; Москальчук, 2010), *синергетика тексту* і *дискурсу* (Муратова, 2011; Піхтовнікова, 2013), *синергетика ідіолекту, синергетика поетики* (Семенець, 2004; Муратова, 2011), *стилістична синергетика* (Піхтовнікова, 2005), *синергетика словотворення і синтаксису* (Єнікєєва, 2011), *синергетика перекладу* (Дорофеєва, 2016; Кушнина, 2011), *синергетика просодики* (Калита, 2013; Тараненко, 2015), *синергетика в просторі літературознавства і мистецтвознавства* (Силантьєва, 2014), *синергетика постмодерного роману та ідіостиль* (Фоменко, 2014). Окремі проблеми синергетики тексту і дискурсу розробляються більш активно, проблеми синергетики перекладу, ідіолекту, словотворення – менше розроблені.

У рамках нашої статті віршований текст ми розглядаємо як складну, динамічну, нелінійну, відкриту знакову систему, якій властива *самоорганізація* (термін уведений У. Р. Ешбі в 1947 році). У статті виділено і розглянуто основні лінгвосинергетичні ознаки, що притаманні віршованому тексту.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю висвітлення проблеми експлікації механізму функціонування віршованого тексту з позиції міждисциплінарного напряму – лінгвосинергетики.

Необхідність розв'язання зазначених питань дозволила визначити **мету** дослідження: за допомогою лінгвосинергетичного підходу окреслити і пояснити синергетичні ознаки віршованого тексту. У статті використано загальнонаукові й трансдисциплінарні **методи** і підходи: індукція, дедукція, опис, лінгвосинергетичний підхід. **Об'єктом** дослідження є віршований текст. **Предмет** дослідження – синергетичні ознаки як суттєві характеристики віршованого тексту.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Синергетика – це теорія самоорганізації складних систем, що базується на понятті відкритих нелінійних систем і детермінованого хаосу. Ці ідеї розроблені Г. Хакеном та І. Р. Пригожиним, далі вивчалися Л. С. Піхтовніковою, О. О. Семенець, Т. І. Домброван та ін.

На думку Л. С. Піхтовнікової, «самоорганізація в синергетиці – процеси, пов'язані з упорядкуванням внутрішньої структурної організації системи, обумовлені когерентною (узгодженою) взаємодією всіх компонентів і частин даної системи. Передумовою до самоорганізації є такі властивості системи, як відкритість, нестійкість, нелінійність і деякі інші» (2018, с. 17). Самоорганізуюча система – це «система, здатна знайти тимчасову, просторову чи функціональну структуру без специфічного впливу ззовні. Під специфічним зовнішнім впливом розуміється надання системі структури чи функціонування. Самоорганізуючі системи відчувають ззовні неспецифічний вплив» (Хакен, 1991, с. 28).

Самоорганізація лінгвістичних об'єктів ґрунтується на синергетичній парадигмі, згідно з якою лінгвістичні системи (мова, еволюційний жанр, дискурс), перебуваючи в стані нерівноваги, самоорганізуються параметром порядку під впливом цільових атракторів і репелерів. Змістом атракторів є інтенції та наміри автора віршованого тексту, екстралінгвістичні умови та ін.; змістом *репелерів* є норми викладу, традиції побудови, обсяг віршованого тексту, мовні засоби, історичний контекст епохи. Сутність самоорганізації віршованого тексту полягає у відмежуванні і конкуруванні потреб атракторів і репелерів та появі на її фоні параметра порядку, який уможливлює балансування з обох боків і забезпечує поступову динамічну перебудову віршованого тексту. У такому разі параметр порядку ми інтерпретуємо як художній задум автора, його змістову й смислову складові, відповідні мовні засоби вираження.

Не підлягає сумніву те, що віршований текст як відкрита динамічна система невіддільна від його автора, адже «він є водночас і творчим конструктом тексту, і «знаряддям» атракторів і репелерів» (Пихтовникова, 2009, с. 49).

У рамках синергетичної парадигми всі лінгвістичні об'єкти не втрачають своїх звичайних обрисів, але набувають нових вимірів, що дозволяють побачити їхні функції самоорганізації в різних лінгвістичних поняттях. Як зазначає Л. С. Піхтовнікова, у лінгвістичних системах, що самоорганізуються (текст, упорядкований мовний матеріал, дискурс), їхні автори виступають як (провідні) співавтори незалежно сконструйованих систем атракторів і репелерів, а також традиційних, історично виправданих у мові та мовленні проявів параметра порядку (Пихтовникова, 2016, с. 116).

Віршований текст ми розуміємо як різновид художнього тексту, що має свій зміст і форму, щільний віршований ряд, вирізняється естетичністю й ритмічністю; функціонує під впливом екстралінгвальних, соціокультурних, психологічних та інших чинників. Взаємодія таких елементів, як: ритм, мелодика, строфіка, стилістика – викликають у свідомості читача певний ефект праймінгу (Ходаковська, 2020, с. 54). У процесах самоорганізації смислу віршованого тексту провідна роль належить ключовим ознакам, зокрема: римі, віршованому розміру або метру (ямб, хорей, дактиль, амфібрахій, анапест), зв'язок рими з тема-рематичним членуванням тексту (розподіл віршованого тексту на теми, реми та дифузні зони, які належать як до теми, так і до реми) та його надфразовою єдністю (кожна окрема надфразова єдність виявляється за формально-змістовими ознаками (наявність варійованих повторів, катафор / анафор, речень із незавершеним смислом)). Рима є ознакою віршованого тексту, незважаючи на окремі форми без неї. Окрім того, віршований текст пропонує більш стислу завуальовану основну думку за допомогою образів і метафор.

Г. Хакен (2000) описав суть синергетичного методу та визначив такі його складники:

– досліджувані системи складаються з декількох або багатьох однакових / різних частин, які взаємодіють один з одним;

– ці системи нелінійні;

– системи відкриті, далекі від рівноваги;

– внутрішні і зовнішні коливання стають причиною нестабільності систем;

– зміни в системах приводять до появи емерджентних якостей;

– просторові, часові, просторово-часові або функціональні структури, що виникають, можуть бути впорядкованими або хаотичними.

Основні принципи синергетики достатньо повно сформулював В. Г. Буданов (2006), зокрема:

1) г*омеостатичність* – підтримка програми функціонування системи, її внутрішніх характеристик в окремих рамках, що дозволяють їй досягти своєї мети – атрактора;

2) *ієрархічність* – складова природа названих вище рівнів щодо названих нижче. Те, що для нижчого рівня є структурою, – космос, для вищого є безструктурним елементом хаосу, будівельним матеріалом. Описуючи мову за допомогою ієрархічності, дослідники називають такі приклади: фонеми, морфеми, слова, фрази, тексти;

3) *нелінійність* – порушення принципу суперпозиції в будь-якому явищі: результат суми впливів не дорівнює сумі їхніх результатів. У гуманітарному, якісному, розумінні: результат, непропорційний зусиллям, не адекватний зусиллям; ціле не є сумою його частин; якість суми не тотожна якості складників;

4) *нестійкість: у* фокусі нестійкості система отримує інформацію, яка раніше була недоступною. Такі стани нестійкості, вибору називають точками біфуркацій (буквально – двозуба виделка, за кількістю альтернатив, яких може бути і не дві), вони необхідні в будь-якій ситуації появи нової якості і характеризують межу між новим і застарілим;

5) *відкритість* – при переході від одного положення гомеостазу до іншого, у сфері сильної нелінійності система стає обов'язково відкритою в точках нестійкості. Відкритість тексту до мовного середовища виявляється як в актах створення, так і в інтерпретації. Вона іманентна мові завдяки чисельності асоціацій, які модульовані культурними й індивідуальними особливостями;

6) *динамічна ієрархічність* – основний принцип проходження системою точок біфуркацій, її становлення, народження і зникнення ієрархічних рівнів. Цей принцип

описує виникнення нової якості системи по горизонталі, тобто на одному рівні, коли повільна зміна керованих параметрів мегарівня приводить до біфуркації, нестійкості системи і перебудові структури на макрорівні;

7) *спостереження* – принцип, що підкреслює обмеженість і відносність наших поглядів на систему в прикінцевому експерименті. У синергетиці – відносність інтерпретацій до масштабу спостережень та початкового очікуваного результату.

На основі розглянутого матеріалу виділимо та розглянемо такі ознаки віршованого тексту: 1) ***відкритість / нестійкість / нелінійність*** (принцип становлення трьох «ні»); 2) ***ієрархічність / емергентність;*** 3) ***симетричність / асиметричність.***

Відкритість передбачає взаємодію системи зі своїм оточенням та дозволяє еволюціонувати від простого до складного, тому що кожний ієрархічний рівень віршованого тексту може розвиватися тільки за умови обміну інформацією з іншими рівнями. «Кожний ієрархічний рівень тексту розвивається, ускладнюється при обміні речовиною, енергією, інформацією з іншими рівнями» (Буданов, 2006). Певною мірою ознака відкритості повторює категорію діалогічності.

Віршований текст уважається відкритим, оскільки в ньому постійно йде процес обміну інформацією між автором і читачем з метою отримання інформації. Відкритість як одна з ознак віршованого тексту базується на здатності відправника інформації до варіативності створення мовленнєвого акту та на здібності читача до варіативності інтерпретації сприйняття віршованого тексту. Відкритість простежується, коли адресат мимоволі залучається до процесу взаємодії стимулів і відповідних реакцій, які багато в чому залежать від індивідуальних здібностей адресата сприймати текст. Адресант, зі свого боку, користується екстралінгвальними засобами з метою забезпечення мимовільного запам'ятовування віршованого тексту. Залучаючись до взаємодії отриманих стимулів і своїх власних реакцій, реципієнт неминуче додає в цей процес «свій власний життєвий досвід, свою особливу манеру відчувати, свою певну культуру, свій комплекс смаків, здібностей і забобонів» (Эко, 2005). Тому сприйняття і розуміння початкового тексту завжди модифіковано індивідуальним поглядом.

Відкритість віршованого тексту ми розуміємо як здатність обмінюватися інформацією з іншими текстами за допомогою інтертекстуальних зв'язків. Прикладом ***інтертекстуальності*** може бути віршований текст Теренца Хіви «Божі іскри Дунаю», який складається з віршованих рядків, узятих не тільки з віршів Й. В. Гете (*Sah ein Knab ein Röslein steht; Muss er Menschen menschlich sehn; Wie herrlich leuchtet mir die Natur*), Ф. Шиллера (*Soll das Werk den Meister loben; Gleich dem toten Schlag der Pendeluhr; Freude, schöner Götterfunken*), Т. Штрамма (*Berge Sträucher blättern raschlig*), але й із назви вальсу (*Walzer*) Й. Штрауса (*An der schönen blauen Donau*). Інтертекстуальністю пронизаний весь віршований текст. Єдиними з'єднувальними елементами є ритм і рима.

«Götterfunken an der Donau»
An der schönen blauen Donau
Sah ein Knab ein Röslein steht.
Soll das Werk den Meister loben,
Muss er Menschen menschlich sehn.
Berge Sträucher blättern raschlig
Gleich dem toten Schlag der Pendeluhr.
Freude, schöner Götterfunken.
Wie herrlich leuchtet mir die Natur!
(Terenz Hiva).

Теорія інтертекстуальності прагне, таким чином, до деконструкції, поглиблення і поширення смислового контенту віршованого тексту, перетворюючи його в складну синергетичну систему. Важливо підкреслити, що смисли, закладені у віршованому тексті, актуалізуються тільки при прочитанні тексту, при діалозі з читачем. Віршований текст ніби заново відтворюється з кожним новим прочитанням, отримує нові смисли, тому можна говорити про постійну трансформацію віршованого тексту, його здатності до еволюції. За словами засновниці теорії інтертекстуальності Ю. Кристевою, текст – це нескінчений процес, динаміка, продуктивність (Пьеге-Гро, 2008).

Динамічність є базовою ознакою будь-якої синергетичної системи, зумовлена відкритістю системи та «проявляється на всіх рівнях організації даної системи і включає не тільки рух (у тому числі й коливання) окремих елементів, але також зміну зв'язків і відносин між ними в рамках цієї системи і / або зміну властивостей різнорівневих компонентів» (Піхтовнікова, 2018, с. 16). Однак передбачити, наскільки і як зміниться віршований текст у новій інтерпретації неможливо, оскільки текст здатен генерувати безмежну кількість смислів, що переплітаються між собою та створюють нові. Багатоваріантність шляхів еволюції з альтернатив роблять віршований текст нелінійним, нелінійними є і синергетичні системи. Для здійснення процесу самоорганізації необхідне нелінійне середовище, «без нелінійності немає самоорганізації» (Добронравова, 2004, с. 5).

Під кутом зору нелінійності віршованого тексту принципово нового змісту набуває *метафора* як стилістична категорія. «Метафора є показник локальної нелінійності тексту чи думки, тобто показник відкритості [..] для різних тлумачень та перетлумачень, для резонування з особистісними смислами читача чи партнера в діалозі» (Князева, 2002). У. Еко підкреслює, що основними риторичними фігурами як для наукової, так і для художньої об'єктивації дійсності є *метонімія* (механізм реалізації асоціативної подібності) та *метафора* (розгерметизовує, оприявлює парадокси, приховані в мові). У широкому розумінні все мистецтво, універсум культури постає як *епістемологічна метафора*, яка продукує нове знання: «Текст – це модель борхесівского Алефа, чарівного дзеркала, що концентрує в собі безліч точок простору і відображає все у Всесвіті» (Эко, 2005, с. 52).

Наявність безлічі інтерпретацій віршованого тексту також означає його відкритість зовнішньому середовищу – читачеві і ширше інтертекстуальному та культурному простору, з якими текст постійно взаємодіє, змінюючи свій змістовий контент для нових суспільних віянь і тим самим зберігаючи свою актуальність. «У цьому ключі відкритість тексту сприймається як смислова, структурна, функціональна і стилістична гнучкість тексту» (Карташевич, 2011).

Нелінійність віршованого тексту можна простежити на прикладі поезії німецького бароко, яка була близькою до образотворчого мистецтва і графіки. Виявленням прагнення барокової поезії до живопису можна назвати «фігурні вірші». Фігурний вірш дає наочне уявлення про той предмет, який описаний у тексті словами, можна сказати, пропонує читачеві-глядачеві графічний дублікат словесного образу. Це була улюблена форма поетів німецького літературного товариства «Пегніцький орден пастухів та квітів» (*Löblicher Hirten – und Blumenorden an der Pegnitz* / *Pegnesischer Blumenorden*), що став центром барокової поезії в Нюрнбергу. До речі, «Пегніцький квітковий орден» – єдине літературне товариство епохи бароко, що існує на сьогодні. Їхні віршовані тексти мали форму яйця, кубка, серця, хреста, пісочного годинника (тих об'єктів, які часто трапляються на картинах жанру ванітас (*Vanitas*), популярного в епоху бароко). Наприклад, вірш Йоганна Ґельвіга (*Johann Helwig*) «Пісочний годинник» і «Монумент, або Колона честі», «Хрест з хореїчних рядків» або «Вірш-

кільце з римами звичайного роду» Юстіна Георга Шоттеля. У цих віршах виявилася так звана формальна нелінійність, тобто така, яка не впливає на зміст твору.

У віршованому тексті кожне слово набуває особливої цінності та значущості, стаючи словом-символом, що несе додаткові змісти та актуалізуються в певному контексті. Наприклад, словами-символами у віршованому тексті «Фуга смерті» Пауля Целана є блакитні очі «майстра з Німеччини» (*der Tod ist ein Meister aus Deutschland sein Auge ist blau*), чорне молоко (*Schwarze Milch*). Проблема рівноцінності двох великих культур окреслюється у вірші за допомогою порівняння і протиставлення жіночих образів Суламіф і Маргарити (*dein goldenes Haar Margarete / Dein aschenes Haar Sulamith*). Поєднуючись у текст, слова-символи створюють загальний зміст твору, який не можна звести до безлічі смислів, закладених в елементах віршованого тексту окремо. Тут ідеться про таку властивість синергетичних систем, як ***емергентність (динамічна ієрархічність)***. Це узагальнення принципу підпорядкування на процеси становлення – народження параметрів порядку, які є найшвидшими, нестійкими. Доводиться розглядати взаємодію більш ніж двох рівнів, і сам процес становлення є процесом зникнення, а потім народження одного з них у процесі взаємодії системи рівнів. Віршований текст характеризується емергентністю, виявом особливих властивостей системи, що не притаманні жодному із складових її підсистем та блоків. Як відзначає Н. Н. Альбеков (2009), «емергентність – це збільшення сенсу, що виявляється в значних ситуаціях спілкування, яка структурує фрагменти семантичних та асоціативно-смислових полів тексту, що створює ту чи іншу модифікацію інваріанту тексту».

Динаміка системи смислів задається кількома категоріями. Тісний взаємозв'язок і взаємодія категорій нелінійності, нестійкості, незамкненості, які дозволяють увійти системі в хаотичну креативну фазу, сприяють становленню або еволюціонуванню системи. Перераховані вище категорії характеризують фазу трансформації, оновлення системи, проходження нею послідовно шляхом зникнення старого порядку, хаосу випробувань альтернатив і, нарешті, народження нового порядку.

При сприйнятті віршованого тексту на свідомість читача проєктується смисл тексту, який у міру заглиблення в текст трансформується, уточнюється та підтверджується. У термінології Х. -Ґ. Ґадамера, читач у процесі сприйняття тексту здійснює багаторазове «накидання» смислу (Нестерова, 2005, с. 225). Текст, таким чином, у процесі сприйняття втрачає свою стабільність, точніше, він то її втрачає, то знову знаходить. Ці «хаотичні коливання (флуктуації), посилюючись, можуть впливати на систему, що наближається до переломного моменту у виборі подальшого розуміння твору, насиченого безліччю смислів» (Олизько, 2002, с. 85). У термінології синергетики йдеться про момент біфуркації, коли читач схиляється в бік того чи іншого атрактора. Наприкінці читання віршованого тексту читач стверджується у своєму розумінні тексту, система тексту самоорганізується, підкоряючись обраному читачем варіантом інтерпретації твору. Нове прочитання знову виводить текст із рівноваги, і він починає заново самоорганізовуватися, тим самим еволюціонується, причому можливих шляхів еволюції безліч. ***Нерівноважність (нестійкість)*** віршованого тексту, як і будь-якої синергетичної системи, розглядається в такий спосіб як необхідна умова для переходу системи до нового порядку.

Однак важливо зауважити, що у всіх своїх інтерпретаціях текст залишається тотожним собі, зберігаючи своє структурне та смислове ядро та змінюючи лише суб'єктивні елементи (Швейцер, 2009, с. 110). Властивість синергетичної системи зберігати ядерні ознаки і втрачати периферійні під час її еволюції під впливом довкілля називається ***симетричністю / асиметричністю.*** Симетричність

поєднують із такими якостями об'єкта, як: стійкість, порядок частин у цілому, повторюваність, відповідність між частинами цілого, ритмічність. Асиметричність пов'язана з нестійкістю, розвитком, перебудовою організації, складністю та відсутністю повторюваності (Москальчук, 2010).

Елементи мови здатні «взаємодіяти на різних рівнях організації як симетричні чи асиметричні. При цьому факт симетричності будь-якого вияву структури чи функції дозволяє кваліфікувати його як стандартний та малоінформативний. Асиметрія має високу інформативну різноманітність» (Манаков, 2001, с. 61). Симетрія – це «пропорційність між частинами цілого, утворена повтором відповідних мовних структур» (Олизько, 2009, с. 52). Ознакою симетричності структури лінгвістичного тексту є «наявність у ній елементів, що повторюються» (Корбут, 2014, с. 60). Елементи симетрії віршованого тексту – це ті елементи його лінійної структури, які вміщують інформацію, що кілька разів повторюється і належить до лінгвістичних рівнів.

Якщо один із декількох елементів симетрії переходить у розряд прихованих смислів, то йдеться про асиметрію, що характеризується «відступом від упорядкування в будові і функціонуванні мовних одиниць» (Фещенко, 2006, с. 94). Н. Л. Мишкіна дотримується думки, що «виявляючи симетричні – асиметричні моменти і оцінюючи їхню значущість у системному розвитку, можна встановити закони динаміки смислової системи художнього тексту і на їхній основі достатньо об'єктивно охарактеризувати світоглядну концепцію автора» (Мышкина, 1998, с. 51). Увиразнюється це, на думку Г. Г. Москальчук, лише на тлі симетричних виявів структурної організації тексту, оскільки «симетричний фон, що наявний на всіх рівнях мови слугує стабілізатором системи, синхронізатором тексту і мовленнєво-розумової діяльності» (цитата за: Олизько, 2009, с. 53). Таким чином, віршований текст, прагнучи до симетрії, організується, а наближаючись до асиметрії, самоорганізується. З тим, щоб зберегти цілісність, віршований текст повинен прагнути до симетрії, але ніколи її не досягти, оскільки симетрія його структури спричиняє скороченню інформативності. Віршованому тексту як самоорганізувальній системі найбільш властиві асиметричні моменти, які виражають додаткові семантичні відтінки та набувають стилістичних значень.

Висновки. Застосування базових понять синергетики щодо віршованого тексту дає змогу поглянути на досліджуваний об'єкт по-новому. У результаті проведеного аналізу синергетичних механізмів функціонування віршованого тексту доходимо висновків, що віршований текст – це незамкнута, нестійка, нелінійна самоорганізувальна мовна система, що має ієрархічну структуру. Серед інших параметрів, що доводять синергетичну сутність віршованого тексту, виявлено відкритість, нестійкість, нелінійність, емергентність, симетричність та асиметричність.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні параметрів, що впливають на синергетичність віршованого тексту, зокрема оказіональний словотвір, синтаксичні чинники (повтор, порівняння, паралелізм тощо), пунктуація (відсутність у віршованому тексті розділових знаків). Перспективним також, на наш погляд, є питання про навмисне чи несвідоме у використанні виразних засобів у поетичному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

Альбеков, Н. Н. (2009). *Эмерджентность как компонент инвариантно-вариативной структуры переводных текстов* (Автореферат кандидатської дисертації). Ставрополь: ООО «Пилигрим».

Белоусов, К. И. (2008). *Синергетика текста: От структуры к форме*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».

Буданов В. Г. (2006). *Методологические принципы синергетики. Новое в синергетике*. Москва: Наука, 312–322.

Добронравова, И. С. (2004). *Синергетика как общенаучная исследовательская программа. Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания*. Москва, 78–87.

Дорофеєва, М. С. (2016). Синергетика і фаховий переклад. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства, 10*(1), 220–227.

Эко, У. (2005). *Роль читателя: исследования по семиотике текста*. СПб.: Симпозиум.

Єнікєєва, С. М. (2011). *Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця XX – початку XXI ст.)* (Докторська дисертація). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.

Князева, Е. Н. (2002). *Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры* / Е. Н. Князева, С.П. Курдумов. Спб.: Алетейя.

Калита, А. А. (2013). *Энергетическая теория речи: ее сущность, современное состояние и перспективы исследования* [Электронный ресурс] *Когниция, коммуникация, дискурс*: междунар. электрон. сб. науч. ст. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 7, 33–53. Режим доступу: http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home

Карташевич, И. С. (2011). *Статус первичного (оригинального) текста в механизме межтекстовой деривации* [Электронный ресурс]. Режим доступу: http://www.uni-altai.ru/phyl/6060-aspirantskij-seminar. html

Корбут, А. Ю. (2014). *Симметрия и информация в языке и тексте: научное издание*: *монография*. Иркутск: ВСГАО.

Кушнина, Л. В. (2011). Основные принципы синергетики перевода. *Весник Удмуртского университета. История и филология, 4*, 173–177.

Манаков, Н. А. (2001). *К основам текстосимметрики. Лингвосинергетика: проблемы и перспективы: материалы второй шк.-семинара*. Барнаул, 57–64.

Моисеева, И. Ю. (2007). *Синергетическая модель текстообразования* (Докторская диссертация). Челябинский государственный университет. Челябинск.

Москальчук, Г. Г. (2010). *Структура текста как синергетический процесс*. Москва: Едиториал УРСС.

Муратова, Е. Ю. (2011). *Лингвосинергетика поэтического текста*. Минск: Простобук.

Мышкина, Н. Л. (1998). *Внутренняя жизнь текста*. Пермь: Изд-во Пермского университета.

Нестерова, Н. М. (2005). *Текст и перевод в зеркале современных философских парадигм* (Докторская диссертация). Пермский государственный университет.

Олизько, Н. С. (2002). *Интертекстуальность как системообразующая категория постмодернистского дискурса: на материале произведений Дж. Барта* (Кандидатская диссертация). Челябинский государственный университет. Челябинск.

Олизько, Н. С. (2009). *Интердискурсивность постмодернистского письма (на материале творчества Дж. Барта): монография*. Челябинск: Фотохудожник.

Піхтовнікова, Л. С. (2005). *Стилістика і синергетика дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія*] / під загальн. ред. Шевченко І. С. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 29–35.

Пихтовникова, Л. С. (2009). Синергетический метод исследования дискурса в прагмастилистическом аспекте. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*, *848*, 48–52.

Піхтовнікова, Л. С. (2013). *Самоорганізація дискурсу: синергетичні принципи і підходи до лінгвістичного аналізу. Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ: колективна монографія* / за ред. В. Г. Пасинок. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 218–231.

Пихтовникова, Л.С. (2016). Прагмастилистика дискурса в свете лингвосинергетической парадигмы. *Когниция, коммуникация, дискурс, 13*, 114–130.

Піхтовнікова, Л. С. (2018). *Лінгвосинергетика: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів* / Л. С. Піхтовнікова, Т. І. Домброван, С. М. Єнікєєва, О. О. Семенець; за загальною редакцією проф. Л. С. Піхтовнікової. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Пьеге-Гро, Н. (2008). *Введение в теорию интертекстуальности*; пер. с фр. Г. К. Косикова. Москва: Издательство ЛКИ.

Семенець, О. О. (2004). *Синергетика поетичного слова*. Кіровоград: Імекс ЛТД.

Сергодеев, И. В. (2016). *Интертекстуальность как средство семантической самоорганизации поэтического текста: на материале произведений Дж. Моррисона* (Кандидатская диссертация). Уральский Федеральный университет имени первого Президента России Б. Н. Ельцина. Челябинск.

Силантьева, В. И. (2014). Теория переходности: традиционный литературоведческий и синергетический подходы. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Філологічні науки, 2*(8), 31–41.

Тараненко, Л. И. (2015). *Система просодических средств актуализации структурных элементов английских фольклорных текстов малой формы. Когниция, коммуникация, дискурс, 11*, 123–154.

Фещенко, В. В. (2006). *Autopoetica как опыт и метод, или о новых горизонтах семиотики. Семиотика и Авангард: антология* / под общ. ред. Ю. С. Степанова. Москва: Академический проект: Культура.

Фоменко, Е. Г. (2014). Синергетика художественного дискурса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія, 10*(1), 190–193.

Хакен, Г. (1991). *Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным явлениям*. Москва: Мир.

Хакен, Г. (2000). *Синергетике 30 лет. Интервью с профессором Г. Хакеном. Вопросы философии, 3*, 53–61.

Ходаковська, Н. Г. (2020). Віршований текст як об’єкт лінгвістичного дослідження. *WORLD SCIENCE, 2*(54), 52–58.

Швейцер, А. Д. (2009). *Теория перевода. Статус. Проблемы. Аспекты*. Москва: Либроком.

REFERENCES

Al’bekov, N. N. (2009). *Emerdzhentnost’ kak komponent invariantno-variativnoĭ struktury perevodnykh tekstov* (Avtoreferat kandidats’koï disertatsiï). Stavropol’: OOO «Piligrim».

Belousov, K. I. (2008). *Sinergetika teksta: Ot struktury k forme*. Moskva: Knizhnyĭ dom «LIBROKOM».

Budanov V. G. (2006). *Metodologicheskie printsipy sinergetiki. Novoe v sinergetike.* Moskva: Nauka, 312–322.

Dobronravova, I. S. (2004). *Sinergetika kak obshchenauchnaya issledovatel’skaya programma. Sinergeticheskaya paradigma. Kognitivno-kommunikativnye strategii sovremennogo nauchnogo poznaniya*. Moskva, 78–87.

Dorofejeva, M. S. (2016). Synerghetyka i fakhovyj pereklad. *Aktualjni problemy filologhiji ta perekladoznavstva, 10*(1), 220–227.

Eko, U. (2005). *Rol' chitatelya: issledovaniya po semiotike teksta*. SPb.: Simpozium.

Jenikjejeva, S. M. (2011). *Systema slovotvoru suchasnoï anghliyšjkoï movy: synerghetychnyy aspekt (na materiali novoutvorenj kincja KhKh – pochatku KhKhI st.)* (Doktorsjka dysertacija). Kyïvsjkyj nacionaljnyj linghvistychnyj universytet, Kyjiv.

Knyazeva, E. N. (2002). *Osnovaniya sinergetiki. Rezhimy s obostreniem, samoorganizatsiya, tempomiry* / E. N. Knyazeva, S.P. Kurdumov. Spb.: Aleteĭya.

Kalita, A. A. (2013). Energeticheskaya teoriya rechi: ee sushchnost', sovremennoe sostoyanie i perspektivy issledovaniya [Elektronnyy resurs] *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs: mezhdunar. elektron. sb. nauch. st. Khar'kov: KhNU im. V.N. Karazina,* 7, 33–53. Rezhim dostupu: http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home

Kartashevich, I. S. (2011). *Status pervichnogo (original'nogo) teksta v mekhanizme mezhtekstovoĭ derivatsii* [Elektronnyĭ resurs]. Rezhim dostupu: http://www.uni-altai.ru/phyl/6060-aspirantskij-seminar.html

Korbut, A. Yu. (2014). *Simmetriya i informatsiya v yazyke i tekste: nauchnoe izdanie: monografiya*. Irkutsk: VSGAO.

Kushnina, L. V. (2011). Osnovnye printsipy sinergetiki perevoda. *Vesnik Udmurtskogo universiteta. Istoriya i filologiya,* 4, 173–177.

Manakov, N. A. (2001). K osnovam tekstosimmetriki. *Lingvosinergetika: problemy i perspektivy: materialy vtoroĭ shk.-seminara.* Barnaul, 57–64.

Moiseeva, I. Yu. (2007). *Sinergeticheskaya model' tekstoobrazovaniya* (Doktorskaya dissertatsiya). Chelyabinskiĭ gosudarstvennyy universitet. Chelyabinsk.

Moskal'chuk, G. G. (2010). *Struktura teksta kak sinergeticheskiĭ protsess.* Moskva: Editorial URSS.

Muratova, E. Yu. (2011). *Lingvosinergetika poeticheskogo teksta*. Minsk: Prostobuk.

Myshkina, N. L. (1998). *Vnutrennyaya zhizn' teksta*. Perm': Izd-vo Permskogo universiteta.

Nesterova, N. M. (2005). *Tekst i perevod v zerkale sovremennykh filosofskikh paradigm* (Doktorskaya dissertatsiya). Permskiy gosudarstvennyy universitet.

Oliz'ko, N. S. (2002). *Intertekstual'nost' kak sistemoobrazuyushchaya kategoriya postmodernistskogo diskursa: na materiale proizvedeniĭ Dzh. Barta* (Kandidatskaya dissertatsiya). Chelyabinskiy gosudarstvennyy universitet. Chelyabinsk.

Oliz'ko, N. S. (2009). *Interdiskursivnost' postmodernistskogo pis'ma (na materiale tvorchestva Dzh. Barta): monografiya*. Chelyabinsk: Fotokhudozhnik.

Pikhtovnikova, L. S. (2005). *Stylistyka i synerghetyka dyskursu. Dyskurs jak koghnityvno-komunikatyvnyj fenomen: [kol. monoghrafija]* / pid zaghaljn. red. Shevchenko I. S. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 29–35.

Pikhtovnikova, L. S. (2009). Synerhetycheskyy metod yssledovanyia dyskursa v prahmastylystycheskom aspekte. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina,* 848, 48–52.

Pikhtovnikova, L. S. (2013). *Samoorghanizacija dyskursu: synerghetychni pryncypy i pidkhody do linghvistychnogho analizu. Suchasni fundamentaljni teoriï ta innovaciyňi praktyky navchannja inozemnoï movy u VNZ: kolektyvna monoghrafija* / za red. V. Gh. Pasynok. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 218–231.

Pikhtovnikova, L. S. (2016). Pragmastilistika diskursa v svete lingvosinergeticheskoĭ paradigmy. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs*, 13, 114–130.

Pikhtovnikova, L. S. (2018). L*inghvosynerghetyka: pidruchnyk dlja studentiv filologhichnykh specialjnosteyˇ vyshhykh navchaljnykh zakladiv* / L. S. Pikhtovnikova, T. I. Dombrovan, S. M. Jenikjejeva, O. O. Semenecj; za zaghaljnoju redakcijeju prof. L. S. Pikhtovnikovoï. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina.

P’ege-Gro, N. (2008). *Vvedenie v teoriyu intertekstual’nosti*; per. s fr. G. K. Kosikova. Moskva: Izdatel’stvo LKI.
Semenecj, O. O. (2004). Synerghetyka poetychnogho slova. Kirovoghrad: Imeks LTD.
Sergodeev, I. V. (2016). *Intertekstual’nost’ kak sredstvo semanticheskoĭ samoorganizatsii poeticheskogo teksta: na materiale proizvedeniĭ Dzh. Morrisona* (Kandidatskaya dissertatsiya). Ural’skiĭ Federal’nyĭ universitet imeni pervogo Prezidenta Rossii B. N. El’tsina. Chelyabinsk.
Silant’eva, V. I. (2014). Teoriya perekhodnosti: traditsionnyy literaturovedcheskiy i sinergeticheskiy podkhody. *Visnik Dnipropetrovs’kogo universitetu imeni Al’freda Nobelya. Filologichni nauki, 2*(8), 31–41.
Taranenko, L. I. (2015). Sistema prosodicheskikh sredstv aktualizatsii strukturnykh elementov angliyskikh fol’klornykh tekstov maloy formy. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs, 11*, 123–154.
Feshchenko, V. V. (2006). *Autopoetica kak opyt i metod, ili o novykh gorizontakh semiotiki. Semiotika i Avangard: antologiya* / *pod obshch. red*. Yu. S. Stepanova. Moskva: Akademicheskiy proekt: Kul’tura.
Fomenko, E. G. (2014). Sinergetika khudozhestvennogo diskursa. *Naukoviy visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Filologiya, 10*(1), 190–193.
Khaken, G. (1991). *Informatsiya i samoorganizatsiya. Makroskopicheskiĭ podkhod k slozhnym yavleniyam*. Moskva: Mir.
Khaken, G. (2000). Sinergetike 30 let. Interv’yu s professorom G. Khakenom. *Voprosy filosofii, 3*, 53–61.
Khodakovska, H. G. (2020). Virshovanyi Tekst yak Obiekt Linhvistychnoho Doslidzhennia. *WORLD SCIENCE, 2*(54), *52–58.*
Shveĭtser, A. D. (2009). *Teoriya perevoda. Status. Problemy. Aspekty*. Moskva: Librokom.

Дата надходження до редакції 05.11.2022
Ухвалено до друку 22.12.2022

Відомості про автора

Ходаковська Наталя Григорівна, доктор філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету e-mail: khodakn@gmail.com		**Сфера наукових інтересів:** стилістичний словотвір, стилістика і інтерпретація тексту, зіставна стилістика, лінгвістика тексту

УДК 821.111 (73)
DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2022.274934

С. О. Чернишова
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: sveta.chernyshova@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0284-2001

МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ІММІГРАНТІВ У РОМАНІ ЧІМАМАНДИ НГОЗІ ЕДІЧІ "АМЕРИКАНА"

Abstract

The article analyzes theoretical works which discuss the features of language identity in the era of global mobility. The current intensive movement of the human masses has led to a departure from the conceptualization of language as rooted in a specific locus, to its deterritorialization, to a shift from the language itself to its usage by an individual. The practical part of the article focuses on Chimamanda Ngozi Adichie's novel "Americana" (2013). The scientific reflection refers to the analysis of the personality of the immigrants, who are the main characters of the novel, and the changes they experience when moving to a new country. The aim of the article is to study the ways of self-formation of foreigners in the context of their language self-identification. The language regime is present in the work on several important levels: preservation of the Igbo and resistance to the total dominance of the English language, linguistic assimilation of immigrants, assertion of the foreigner's linguistic identity, language as a component of structural racism.

Linguistic assimilation of immigrants causes them to abandon their native language, especially when it comes to migrants who speak the language of the country of settlement and, accordingly, speak to their children only in the language of a receiving country. At the same time, the novel "Americana" conveys the protagonist's return to her own way of speaking, that is, Nigerian English. This shift signals her resistance to the complete negation of her identity in favor of the expectations and norms of the dominant group.

In general, language is important for the formation of immigrant identity. The sensitivity of residents to pronunciation as well as to the level of command of the community's language often causes alienation of the foreigner and a prejudiced attitude towards him/her. Therefore, immigrants try to get rid of labeling through language. They imitate the accents and pronunciation of the specific locus of their settlement. However, the main character of the novel "Americana" declares a new understanding of linguistic identity, which is closely related to the modern positioning of immigrants as those who are not ashamed of their difference, but on the contrary, respect their difference and insist on it.

Key words: language identity, immigration, novel "Americanah", language regime.

Анотація

У статті проаналізовано теоретичні праці, у яких осмислено особливості мовної ідентичності в епоху глобальної мобільності. Сьогочасне інтенсивне переміщення людських мас зумовило відхід від концептуалізації мови як такої, що закорінена в конкретному локусі, до її детериторіалізації, до зміщення уваги із самої мови на суб'єкта мовлення. Практична частина статті зосереджена на творі Чімаманди Нгозі Едічі «Американа» (2013). Наукова рефлексія стосується аналізу особистості іммігрантів, які є головними персонажами роману, та тих змін, які вони переживають під час переселення в нову країну. Мета статті полягає у вивченні шляхів формування самості чужинців у контексті їхньої мовленнєвої самоідентифікації. Мовний режим оприсутнений у творі на кількох важливих рівнях: збереження ігбо й протистояння тотальному засиллю англійської мови, мовна асиміляція іммігрантів, утвердження мовної ідентичності чужинця, мова як складник структурного расизму.

Мовна асиміляція іммігрантів спричинює їхню відмову від рідної мови, особливо, коли йдеться про мігрантів, які володіють мовою країни поселення, і відповідно розмовляють із дітьми лише нею. Водночас у романі Ч. Н. Едічі повернення головної героїні до власної вимови, тобто нігерійської англійської, сигналізує про її спротив до цілковитої нівеляції своєї ідентичності на користь сподіванням і нормам домінантної групи.

Загалом мова має важливе значення для формування іммігрантської ідентичності. Чутливість місцевих жителів до вимови та загалом до рівня володіння мовою спільноти спричинює досить часто інакшування чужинця та упереджене ставлення до нього. Звідси іммігранти намагаються позбутися маркування через мову. Вони наслідують акценти та вимову конкретного локусу свого поселення. Однак на прикладі головної героїні роману «Американа» маємо також і нове осмислення мовної ідентичності, що тісно пов'язане з сучасним позиціюванням іммігрантів як таких, що не соромляться своєї відмінності, а, навпаки, пошановують свою відмінність і наполягають на ній.

Ключові слова: мовна ідентичність, імміграція, роман «Американа», режим мови.

Вступ

Проблема мови і мовної ідентичності займає вагоме місце в наративній канві роману «Американа» (Adichie, 2013), що належить перу нігерійсько-американської письменниці Чімаманди Нгозі Едічі. Головним чином дослідники твору акцентували особливості використання ігбо (Igbo) як способу оприявнення багатоманітності ідентичності іммігранта. За словами Патриції Козєл (Kozieł, 2015, p. 112), поєднання двох мов (англійської та ігбо) допомагає увиразнити гібридну самість персонажів роману, їхню флюїдність і динамічність. Окрім того, як стверджує Герберт Ігбоанусі, паралельне вживання двох мов засвідчує лінгвістичну дифузію і культурне різноманіття сучасної африканської літератури (Igboanusi, 2002, p. 2). Ч. Н. Едічі інтенсивно використала в романі прислів'я і приказки, окремі лексеми та синтаксичні конструкції, що сигніфікують багатокультурну мовну особистість персонажів.

Вартує відзначити, що ентузіазм дослідників роману «Американа» щодо ефективного інкорпорування ігбо в мовну структуру твору затьмарив інші проблемні поля, що стосуються мовної ідентичності персонажів. Зокрема, ідеться про відмову від нігерійського варіанта англійської на користь американського як одну з вимог успішної асиміляції іммігрантів із Нігерії. Наступний важливий момент це – спадщина постколоніалізму та мовна ідентичність колишніх колонізованих. Так, тривала британська колонізація Нігерії, а далі англійськомовне домінування як прикметна риса постколоніального суспільства, яке продовжує наслідувати імперську культуру, призводять до поступової маргіналізації ігбо.

Молоде покоління нігерійців бездоганно розмовляє англійською, читає британську і американську літератури та поступово віддаляється від своєї національної мовної ідентичності. Крім того, відчутне протистояння між старшим поколінням, яке максимально намагається дотримуватися британської англійської, і молодшим, яке все більше тяжіє до наслідування американської культури. Один із персонажів роману, Обінзі, відкрито заявляє матері, яка не хоче чути американську англійську: «Я читаю американські книжки, бо за Америкою майбутнє» (Adichie, 2013, p. 84). Загалом мовна ідентичність іммігрантів визначає проблемно-тематичну складову майже всіх романів про міграцію. Незалежно від того, чи мігранти володіють мовою країни поселення, чи зовсім її не знають, мовна ідентичність функціонує як основний маркер чужинців.

Зважаючи на дискретне осмислення мовної ідентичності іммігрантів дослідниками роману «Американа», **мета** цієї статті полягає в аналізі формування самості чужинців у контексті їхньої мовленнєвої самоідентифікації. Поставлена мета обумовлює розв'язання таких **завдань**: підсумувати теоретичні підходи до визначення взаємозв'язку між мовою та імміграцією, окреслити його вагомість для формування ідентичності іммігрантів, дослідити образний та проблемно-тематичний рівні роману «Американа» в контексті конструювання ідентичності переселенців. Для реалізації цих завдань використано такі методи: аналізу та синтезу, порівняльно-типологічний, дискурс-аналізу та прискіпливого читання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сьогочасна інтенсивна мобільність людських мас зумовила відхід від концептуалізації мови як такої, що закорінена в конкретному локусі, до її детериторіалізації, до зміщення уваги із самої мови на суб'єкта її вживання. Як зазначають Едріян Блекледж і Анжела Кріз, «мобільність імплікує не лише переїзд людей з однієї країни в іншу, але й мобільність лінгвістичних та інших семіотичних ресурсів у часі і просторі» (Blackledge & Creese, 2017, p. 34). На перетині культур спостерігаються нові лінгвістичні явища і твориться нова мультилінгвальна особистість. Сучасний стан, який Стівен Вертовец називає «суперрозмаїттям» (superdiversity) (докладніше див. Vertovec, 2007), уможливлює те, що люди, за словами Ян Бломмаерт та Бен Рамптон, «приміряють різні лінгвістичні форми» (Blommaert & Rampton, 2011, p. 5) і при цьому накладають свої акценти на них. Відбувається також детериторіалізація й етнічних ідентичностей, які відірвані від рідного краю, змушені «перевдягатися» в нові лінгвістичні форми. Розвиваючи думку про трансмовність, Едрієн Блекледж і Енджела Кріз (Blackledge & Creese, 2017) зауважують, що процес використання чужинцем мови країни поселення вказує на процес інкорпорування ним стандартів, моралі, цінностей і правил поведінки домінантної мовної групи. Водночас іммігранти розкривають як особливості схрещення мовних світів, так і способи омовлення свого світорозуміння і світобачення через мову країни поселення.

Незважаючи на глобалізаційні процеси, чутливість до мовного складника ідентичності залишається актуальною. Одна з причин цього пов'язана із загальним уявленням про іммігранта, як того, хто загрожує нації-державі, її гомогенності та тяглості в часі. Відомо, що творці теорії нації (Gellner, 1983; Hobsbawm, 1990; Anderson, 1991; Smith, 1995, 2010) наголошували на мовній характеристиці як визначальній для існування нації. Режим мови забезпечує монолітність національної ідентичності, але також дає підстави для упослідження і стигматизації тих, хто до нього (режиму – С. Ч.) не належить. Джозеф Парк і Ліонел Ві підкреслюють, що «мовлення мігрантів містить впливи їхніх соціокультурних реалій, що відчутні на рівні акценту, лексичних новотворів, ідіоматики морфосинтаксису чи прагматики. Значення нації-держави в цьому випадку полягає в тому, що такі відмінності оцінюються відповідно до локальних ідеологічних рамок, які сьогодні і далі спрямовані на підтримку гегемонії конкретної національної мови, що, зі свого боку, приводить до дискримінації мігрантів на тій підставі, що їхній мовний варіант не має легітимності» (Park & Wee, 2017, p. 52). Чужинців, які розмовляють мовою домінантної групи, не вважають її легітимними носіями і вони страждають від структурної дискримінації. Таким чином, ессенціалістський зв'язок між мовою і нацією стає перешкодою до успішної інтеграції іммігрантів. Мовний варіант маркує їхню відмінність і навіть, як підкреслюють Дж. Парк і Л. Ві, провокує підозри про небажання інтегруватися (докладніше див. там само, p. 54). Звідси маємо прагнення з боку чужинців максимально наслідувати мовлення корінних мешканців, що гарантує їм соціальну інклюзію. Бажання належати спричинює також відмову мігрантів від вживання рідної мови в громадських місцях. Відповідно, мова функціонує як інструмент легітимізації нерівності в контексті переміщення людей з економічно залежних держав до економічно стабільних і багатих. Можемо стверджувати, що якщо для націй-держав, які постійно мають підтверджувати свій незалежний статус і перебувають під загрозою втрати автономності, мова стає основним фактором, що забезпечує їхню колективну ідентичність і право на самовизначення, то для супердержав чи нових імперій мова є інструментом упослідження та інакшування чужинців. Така бінарна логіка частково порушується сучасними масовими переміщеннями людей, які представляють нову генерацію іммігрантів. Усе частіше сьогодні вони не вважають себе

прохачами, які стукають у двері заможних помешкань західних держав. Іммігрантське визнання і пошанування власного внеску в культуру та економіку країни поселення спричинює серед іншого відхід від нормалізації та мовної диктатури.

Дослідники (Hurst, 2017; Jacquemet, 2005; Kroskrity, 2000a, 200b), які зосереджують увагу на міграції та мовленні, акцентують, що «мови не потрібно звужувати до стандарту. Наприклад, англійська мова не гомогенна і не монолітна. Англійські мови, якими розмовляють індійці чи нігерійці, відрізняються від тих варіантів, яким надають перевагу носії мови у Великій Британії чи США. Крім того, наявні сильні упередження проти постколоніальних суб'єктів, які використовують свій мовний варіант у середовищі носіїв мови» (Canagarajah, 2017, p. 20). Зміни щодо традиційного розуміння мовного стандарту наявні і в сучасних лінгвістичних працях, де натрапляємо на такі нові терміни, як: трансмовність (translanguaging) (Blackledge & Creese, 2017), плюралінгвізм (plurilingualism) (García, 2009), метролінгвізм (metrolingualism) (Pennycook & Otsuji, 2015), трансідіоматичність (transidiomaticity) (Jacquemet, 2005). Вони засвідчують про відхід від структуралістських концепцій мови і її статусу як автономної системи творення значення. Натомість маємо розуміння мови як механізму формування транскультурної уявленої спільноти. Мова детермінована локусом і часом, а тому не має автономного статусу. Крім того, сьогочасний інтенсивний рух людських мас провокує осягнення мови в її плинності, постійному становленні і переустановленні, творенні нових сенсів і змістів. Зосередженість на процесуальності, а не на результаті, рух від репрезентативності до не-репрезентативності процесів мислення, коли пріоритетне питання про те, як твориться значення, а не яким воно є, сприяють тому, що сьогодні мова набуває нового епістемологічного тлумачення.

Окрім змін щодо розуміння мови як системи значень, маємо ще один рівень осмислення. Ідеться про мову як економічний капітал. Моніка Геллер (Heller, 2010) акцентує на думці про те, що глобалізована економіка використовує мову як ресурс і товар. Далі дослідниця підкреслює, що сьогодні мова перетворюється на економічний капітал, зокрема у випадку «мовних індустрій», тобто тих індустрій, що продають інформацію або залежать від інформації при реалізації свого продукту. Так само П'єр Бурд'є (Bourdieu, 1988) вважає мовний капітал складником культурного капіталу.

У контексті міграції маємо ще один вимір мовної проблематики. Ідеться про швидше досягнення успіху тими мігрантами, які приїжджають у країну поселення зі знанням мови. З цього приводу чимало дослідників (Bleakley & Chin, 2004; Chiswick & Miller, 1995, 2002, 2005; Dustmann, 1994; Dustmann & Fabbri, 2003; Dustmann & van Soest, 2002) наголошують, що мігранти, які прибувають із колишніх британських колоній і володіють англійською мовою, швидше адаптуються і знаходять роботу, аніж ті, які приїздять зі Східної Європи чи деяких азійських країн. Дослідниця зв'язку між міграцією та мовою Елен Герст (Hurst, 2017) підсумовує, що колишні колонізовані радше переїжджають до колишніх імперських центрів чи в ті країни, де офіційна мова їхнього колишнього колонізатора. Проте на перепоні до їхнього успіху в нових країнах стає не мова, а колір шкіри.

Загалом мобільність й інтенсивний рух населення, що властиві сучасному світу, спричинюють зміни мовної ідентичності, її звільнення від мовного стандарту, що тісно пов'язаний із формуванням націй-держав та територіалізацією індивідуума. Домінантні дискурси доби модерну такі, як: націоналізм, прогрес, колоніалізм і приватна власність – спричинили також формування уявлень про мову як частину цих наративів. Думка німецьких романтиків про мову як душу народу стала поштовхом до її територіальної прив'язки. Таким чином, «мова перетворена на статичну систему, що

не може переміщатися в інші локуси чи місця без втрати своєї сутності» (Canagarajah, 2017, p. 6). Як зазначає в цьому контексті Суреш Канагарай (там само,), ідеології та дискурси модерну були спрямовані контролювати мобільність, вони структурували буття і намагалися зробити його стабільним. Натомість пізній капіталізм і політика неолібералізму дає змогу людям вільніше змінювати місця. Водночас Томас Файст (Faist, 2013) наголошує на новому розумінні переміщень у сучасному світі, зокрема, відбувається розрізнення між мобільністю і міграцією. Мобільність сприймається як щось корисне для індивіда та країни, натомість міграція «спонукає до соціальної інтеграції, контролю і збереження національної ідентичності» (там само, p. 1640).

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження

З огляду на сказане вище, уважаємо за доцільне скористатися поняттям «режим мови» для аналізу мовної ідентичності іммігратів у романі Ч. Н. Едічі «Американа». Пол Кроскріти (докладніше див. Kroskrity 2000a, 2000b), який, ґрунтуючись на теорії політичної гегемонії А. Грамші, увів це поняття в лінгвістичну антропологію та соціолінгвістику, пояснює режим мови через взаємозв'язок мови та ідеології, мови та політики (докладніше див. Kroskrity, 2000b). Ідеї П. Кросріти далі розвиває німецький соціолінгвіст Флоріян Кулмас, який, зокрема, пише: «Мовний режим можна описати як набір обмежень щодо індивідувального мовного вибору. Я розумію цей термін як набір звичок, правових положень й ідеологій» (Coulmas, 2005, p. 7). Крім цих дослідників, до концепту режиму мови зверталися Мішель Сілверштайн та Річард Парментьєр (Silverstein, 1979; Parmentier, 1994). Р. Парментьєр акцентує, що режимізація здійснюється через такі інструменти, як: «текстуальні форми, візуальні образи, правила поведінки, споживання товарів, ритуальні процесії, архітектурні пам'ятки і музейні виставки» (Parmentier, 1994, p. 135). Ідеться про матеріальні форми і практики, а звідси режим – це радше механізм імплементації певних ідеологій. Чарльз Тейлор (Taylor, 2004) пояснює, що режим уособлює собою щоденне відтворення морального порядку, тобто прав та зобов'язань, що регулюють наші суспільні відносини. У цьому контексті С. Гал (докладніше див. Gal, 1989, 2002, 2006) уважає, що стандартизація – одна із форм мовного режиму, який визначає мовні норми, правила вживання мови, право належності до мовної спільноти. У контексті гетерогенного суспільства, як, наприклад, США, мовний режим має кілька важливих аспектів. Найперше – це спосіб вербалізації чутливості до тих, які не належать до мовної більшості. Дослідники природи гетерогенного соціуму наголошують на тому, що гетерогенність має негативний вплив на суспільні відносини. У своїх працях ці науковці (Alesina & La Ferrara, 2005; Anderson & Paskeviciute, 2006; Costa & Kahn, 2003; Delhey & Newton, 2005; Knack & Keefer, 1997; Rice & Steele, 2001) наголошують, що люди здавна звикли розподіляти світ на свій і чужий і сприймати представників невідомого їм локусу з обережністю. Така біфуркація спричинює ситуацію, коли «мешканці гетерогенних спільнот ведуть ізольований спосіб життя, мають менше друзів і знайомих, проводять менше часу з друзями і родичами і не відчувають себе частиною спільноти» (Saguaro, 2001, p. 5). З іншого боку, тривале проживання в багатокультурній спільноті виховує почуття довіри до представників відмінних культурних груп і деконструкцію стереотипного уявлення про Іншого як небезпечного чи загрозливого (докладніше див. Marschall & Stolle, 2004).

Усі ці окреслені імпульси переосмислення мовної ідентичності та мови загалом особливо увиразнюються в контексті міграційного художнього дискурсу. У романі Ч. Н. Едічі «Американа» мова є одним із маркерів іммігрантської ідентичності та чутливості іммігрантів до реалій нового простору. Мовний режим оприсутнений

у творі на кількох важливих рівнях: збереження ігбо й протистояння тотальному засиллю англійської мови, мовна асиміляція іммігрантів, утвердження мовної ідентичності чужинця, мова як складник структурного расизму.

Оскільки події роману «Американа» відбуваються в кількох локусах (Нігерії, США, Великій Британії), то чутливість до мовного режиму оприявнюється по-різному, відповідно до (ре)територіалізації персонажів. Наприклад, у Нігерії важливим є виживання мови корінного населення, що принижувалася і зневажалася під час колоніального минулого. Коли при першій зустрічі двох головних персонажів, Іфемелу та Обінзі, відбувається змагання на знання приказок, то очевидним стає факт, що насправді молоді нігерійці майже не знають свій фольклор. Дівчина стверджує, що мало хто вже говорить на ігбо, тому про приказки навіть не йдеться.

Зневага до національної мови ігбо та домінування англійського мовного режиму описана неодноразово в романі Ч. Едічі. Один із персонажів роману нарікає: «Людина з народу гауса говорить до гаусина рідною мовою. Людина з йоруба говорить йоруба. І лише житель ігбо говоритиме англійською зі своїм односельцем» (Adichie, 2013, p. 561). Відтак, мовна політика в африканських країнах, зокрема в Нігерії, характеризується популярністю одних мов і занепадом інших. Часто це пов'язано не лише з досвідом колоніалізму, а й з іншими історичними травмами. У романі представник народу ігбо пояснює зневагу до культури і мови поразкою в Біафро-нігерійській війні: «Так, це дуже сумно. Ми народ, який програв. Ми потерпіли поразку у війні за незалежність Біафри і до цього часу соромимося цього» (там само, p. 561). У цьому контексті зречення від мовної ідентичності відбувається через відмову від самоідентифікації з народом, прагнення якого до незалежності закінчилися фіаско.

Після переїзду з Нігерії до США Іфемелу вражена мовною мімікрією іммігрантів, які змінюють свою вимову, щоб звучати як місцеві жителі. Крім того, чужинці навіть спотворюють свої власні імена, щоб корінним мешканцям було легше їх вимовляти. Її подружка радить: «Незабаром ти адаптуєш свою вимову до американської, бо, знаєш, не дуже зручно, коли тебе по сто разів перепитують по телефону: «Повторіть, будь ласка, що ви сказали». Ти захоплюватимешся африканцями, які говорять із досконалим американським акцентом» (там само, p. 172).

Одного разу в магазині Іфемелу зауважує, як її тітка змінює вимову, щоб мати вигляд наче вона місцева: «Дайку, поклади на місце, – сказала тітка Уджу, промовляючи всі звуки через ніс і майже без пропусків між словами, саме так вона говорила з білими американцями, у присутності білих американців, апелюючи до білих американців. І разом із цією вимовою вимальовувалася нова особистість, вибачлива і самопринижена. Вона почувалася невинно винною перед касиркою» (Adichie, 2013, p. 133). Те саме почуття меншовартості спонукає тітку до того, щоб розмовляти із сином лише англійською. Коли племінниця здивовано зауважує, що в Нігерії всі говорять двома мовами, то родичка їй відповідає: «Це Америка. Тут усе по-іншому» (там само, p. 135). Ця думка час від часу виникає в персонажів, коли вони намагаються зіставити своє життя в Нігерії та США.

Іфемелу відчитує мовну трансформацію і при зустрічі з подругою Ґінікою. «Ґініка перейшла на нігерійську англійську, старомодну і надто правильну, якою вже не говорили в Нігерії, щоб довести, що вона зовсім не змінилася» (Adichie, 2013, p. 150). Зміни в мові відображають і реагують на політичні та культурні трансформації в країні. Тому дівчина застерігає Іфемелу, що американці вживають 'slim' замість 'thin', коли йдеться про жіноче тіло, або ж 'biracial' замість 'half-caste' щодо метисів. Іммігрантка задумується про те, що життя в новій країні вимагатиме від неї змінити не лише мовлення, а й світогляд та поведінку. Вона сподівається, що молодість і

відкритість до світу допоможуть їй вижити у США. Іфемелу готова, за її словами, «одягнути нову шкіру», щоб не відрізнятися від інших.

Відтак у перші роки свого життя у США молода нігерійка переживає момент наслідування. Незабаром вона вже говорила досконалим американським акцентом, імітуючи вимову друзів і дикторів на телебаченні. Під час телефонної розмови телепродавець дивується, що в неї зовсім нема акценту і вона звучить як справжня американка. Лише після цього «компліменту» Іфемелу задумалася: «Але чому це був комплімент, досягнення, – звучати по-американськи? [...] Так, вона перемогла, але насправді її тріумф – це всього лиш мильна бульбашка. Після її блискучої перемоги залишилася глибока, незаповнена прірва, бо вона надто довго говорила голосом, що не властивий їй, тому що вона надто довго жила не своїм життям» (Adichie, 2013, p. 215).

Такі зміни були травматичні і потребували вольового зусилля: «Вона навмисно викочувала губу чи закручувала кінчик язика. Якби раптом її щось налякало, чи вона потрапила б у критичну ситуацію, чи прокинулася у вогні, то не змогла б вимовити жодного американського звука» (Adichie, 2013, p. 213). Штучність її вимови імплікує думку про набуття нової ідентичності, яку Іфемелу формує на вимогу нових реалій. Проте згодом криза особистості іммігрантки, коли настає усвідомлення того, що американське суспільство не толерує будь-яких виявів інакшості, якщо вони нелегітимізовані домінантною ідеологією, спонукає дівчину повернутися назад до свого природного голосу.

Вимова стає одним із моментів ідентичнісного вибору Іфемелу, процесу її самовизначення в реаліях нової країни. Потреба зберегти мовну відмінність виникає як механізм маркування кордонів етнічної самості. Збереження індивідуальності іммігрантів забезпечується серед іншого на рівні використання мови. Спротив Іфемелу проти мовного стандарту уособлює бунт проти асиміляції. Цей тип резентменту властивий й іншим романам про міграційний досвід (наприклад, Ібі Зобой «Американська вулиця» чи Луїс Альберто Урреа «Будинок грішних ангелів»). У них (романах – С. Ч.) бажання не зливатися з більшістю, а, навпаки, декларувати свою відмінність протиставляється процесам зоднаковіння.

Чутливість до мови стає невід'ємним атрибутом соціальних зв'язків і особистих знайомств. При чому не лише місцеві жителі відчитують належність людини до конкретної спільноти, а й іммігранти прислухаються до акцентів та слововживання, щоб збудувати для себе когнітивну карту нового поселення. При першій зустрічі з майбутнім хлопцем, Блейном, Іфемелу тут же зауважує: «Він говорив американською англійською, від якої вона нещодавно відмовилася, тобто тією мовою, вживання якої переконує людей, які проводять опитування по телефону, що ви біла і освічена громадянка» (Adichie, 2013, p. 218). Проте асиміляція – це не лише реалія життя іммігрантів у США. Один із головних персонажів, Обінзі, теж дізнається про чутливість до мовлення як серед іммігрантів, так і серед місцевих жителів Лондона. Його подруга розповідає про маму однієї з однокласниць її доньки: «Уперше, коли я її побачила, то подумала, що вона одягнута в хутро тварини, занесеної до Червоного списку. Вона намагалася приховати свій російський акцент і звучати по-британськи краще за самих британців» (там само, p. 300).

Питання акценту вражає також Обінзі, коли він спілкується з нігерійською діаспорою в Лондоні. Хлопець бачить, як його колишні співвітчизники докладають максимум зусиль і грошей, щоб їхні діти говорили без акценту. Під час гостини в одній нігерійській родині іммігрантів господиня вихваляється своєю донькою перед Обінзі: «Чуєш, як вона викручує язиком? Так, моя дитина досягне чогось у цьому житті. Ось чому всі наші гроші ідуть у школу Брентвуд» (Adichie, 2013, p. 299).

Під час однієї розмови Обінзі підкреслює: «Якось я подумав, що нігерійці насправді пробачають своїм дітям багато проступків, бо самі говорять з акцентом» (Adichie, 2013, p. 300). На вихваляння свого товариша про те, що його донька прекрасно вчиться і говорить бездоганно англійською, нігерієць тонко натякає: «Одного дня вони (діти – С.Ч.) повиростають і підуть з дому, і будуть соромитися Вас і уникати, не відповідатимуть на Ваші дзвінки і не телефонуватимуть Вам» (там само, p. 301). Адже те, що діти ростуть і бачать, як їхні родичі зрікаються власної ідентичності, як вони намагаються імітувати вимову і поведінку корінних мешканців, як соромляться кольору своєї шкіри, як наслідують стиль життя і вподобання англійців, не минає безслідно. Усе це поступово формує в них комплекс меншовартості, сором за свою расу, своє походження, свою родину, бо з дитинства їх привчали, що їхня культура, мова, тіло не відповідає стандартам західних суспільств. І хоча їхні традиції, література чи їжа нічим не гірші, а просто інші, вони радше відмовляться від них, бо не хочуть виказувати свою належність до тієї колективності, яку їхні батьки навчили їх зневажати.

Увага до вимови властива й іншим персонажам. У перукарні, куди Іфемелу прийшла заплести коси, працівниці розпізнають клієнтів за вимовою. В один із моментів, коли відвідувачка зізнається, що вона з Південної Африки, перукарниця тут же зауважує, що та говорить без акценту. Натомість здивування в працівниць студії краси викликає те, що Іфемелу прожила п'ятнадцять років у США і все ще «не вміє говорити по-американськи» (Adichie, 2013, p. 231).

Мовний акцент викликає настороженість і часто навіть упередженість не лише в дорослих, а й у дітей. Причому, якщо перші прямо не виказують своєї неповаги чи презирства, то останні використовують мову як інструмент булінгу. Одна з героїнь роману скаржиться, що в школі її сина били чорні однокласники, аж поки він не позбувся африканської вимови.

Оприсутнення Іншого через мову провокує різноманітні реакції з боку носіїв мови, які є домінантною групою в країні, куди приїжджають мігранти. Амплітуда цього реагування різна: від поблажливого толерування до висміювання і приниження. Так чи інакше мовлення як маркер ідентичності мігранта визначає його екзистенційну ситуацію. Білі американці виказують свою чутливість до мовлення в завуальованих формах принизливого оцінювання. Так, коли Іфемелу в перукарні стикається з білою американкою, то та тут же цікавиться: «У вас такий гарний акцент. Звідки ви родом?» (Adichie 2013, p. 159). Увага до інакшості вимови сигналізує про чутливість до Іншого навіть у такому мультикультурному середовищі, як США. Нагадування чужинцю про його неналежність до певного етносу відбувається за допомогою режиму мови. Наприклад, тітка Іфемелу, яка працює лікаркою, постійно стикається з мовним маркуванням: то їй не видають ліки, бо начебто провізор не може її зрозуміти, то пацієнт, роздратований її відмовою видати знеболювальні пігулки, каже, що їй краще повернутися назад на батьківщину.

Мовне маркування чужинця властиве творам про міграцію, що належать до різних історичних періодів. Проте, якщо, наприклад, у літературі XX століття маємо проблему, коли мігранти прибували до США чи до багатих європейських країн узагалі без знання мови, то в сучасному художньому дискурсі вони переважно володіють мовою країни поселення, але все ж їхня вимова чи граматика відрізняються. І цей фактор, як і незнання мови, провокує формування в них комплексу меншовартості чи сорому. З огляду на це, більшість іммігрантів намагаються якнайшвидше позбутися своєї мовної стигми і наслідують манери спілкування домінантної групи. Попри те, що всі персонажі твору Ч. Н. Едічі добре володіють англійською, вони все ж

стикаються з реаліями вимови та слововживання, що маркують їхню належність до іншої культури й іншого середовища спілкування.

Мовна асиміляція іммігрантів спричинює їхню відмову від рідної мови, особливо, коли йдеться про мігрантів, які володіють мовою країни поселення, і відповідно, розмовляють із дітьми лише нею. У романі Ч. Н. Едічі така ситуація властива нігерійцям і в США, і у Великій Британії. Так, на здивування Ефемелу її тітка говорить із сином лише англійською. Так само, коли Обінзі в Лондоні потрапляє до своїх заможних родичів, то вражений, що батько спілкується з дітьми лише англійською, «правильною англійською, наче думає, що ігбо, якою він розмовляє з дружиною, зіпсує їхню дорогоцінну британську вимову» (Adichie, 2013).

Висновки і перспективи подальших досліджень

Мова має важливе значення для формування іммігрантської ідентичності. Чутливість місцевих жителів до вимови та загалом до рівня володіння мовою спільноти спричинює досить часто інакшування чужинця та упереджене ставлення до нього. Із цієї причини іммігранти намагаються позбутися маркування через мову. Вони наслідують акценти та вимову конкретного локусу свого поселення. Однак на прикладі головної героїні роману «Американа» маємо також і нове осмислення мовної ідентичності, що тісно пов'язане із сучасним позиціюванням іммігрантів як таких, які не соромляться своєї відмінності, а, навпаки, пошановують свою відмінність і наполягають на ній.

ЛІТЕРАТУРА

Adichie, Chimamanda. (2013). *Americanah*. New York: Random House.

Alesina, Alberto, and Eliana La Ferrara. (2005). Ethnic diversity and economic performance. *Journal of Economic Literature* (43), 762–800.

Anderson, Benedict. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Revised ed. London: Verso.

Anderson, Christopher, and Aida Paskeviciute. (2006). How ethnic and linguistic heterogeneity influence the prospects for civil society: A comparative study of citizenship behavior. *Journal of Politics* (68), 783–802.

Blackledge, Adrian and Creese, Angela. (2017). Translanguaging in mobility. In Suresh Canagarajah (ed.). *The Routledge Handbook of Migration and Language*. Routledge: London and New York. (pp. 31–46).

Bleakley, Hoyt, and Aimee, Chin. (2004). Language skills and earnings: Evidence from childhood immigrants. *Review of Economics and Statistics, 84*(2), 481–496.

Blommaert, Jan. and Rampton, Ben. (2011). Language and superdiversity. *Diversities* 13(3). Режим доступу: http://www.unesco.org/shs/diversities/vol13/issue2/art1.

Bourdieu, Pierre. (1988). *Homo Academicus.* [Translated by P. Collier]. Stanford, CA: Stanford University Press.

Canagarajah, Suresh. (2017). Introduction: the nexus of migration and language: the emergence of a disciplinary space. In Suresh Canagarajah (ed.). *The Routledge Handbook of Migration and Language.* Routledge: London and New York. (pp. 1–29).

Chiswick, Berry and Paul, Miller. (1995). The endogeneity between language and earnings. *Journal of Labour Economics, 13*(2), 246–288.

Chiswick, Berry and Paul, Miller. (2002). Immigrant earnings: Language skills, linguistic concentrations and the business cycle. *Journal of Population Economics, 15*(1), 31–57.

Chiswick, Berry and Paul, Miller. (2005). Linguistic distance: A quantitative measure of the distance between English and other languages. *Journal of Multilingual and Multicultural Development, 26*, 1–11.

Costa, Dora and Matthew E. Kahn. (2003). Civic engagement in heterogeneous communities. *Perspectives on Politics, 1*, 103–12.
Coulmas, Florian. (2005). Changing language regimes in globalizing environments. *International Journal of the Sociology of Language* (175/176), 3–15.
Delhey, Jan and Kenneth Newton. (2005). Predicting cross-national levels of social trust: global pattern or nordic exceptionalism? *European Sociological Review* (21), 311–27.
Dustmann, Christian. (1994). Speaking fluency, writing fluency and earnings of migrants. *Journal of Population Economics* (7), 133–156.
Dustmann, Christian and Francesca Fabbri. (2003). Language proficiency and labour market performance of immigrants in the UK. *Economic Journal* (113), 695–717.
Dustmann, Christian and van Soest, A. (2002). Language and the earnings of immigrants. *Industrial and Labor Relations Review* 55(3), 473–492.
Faist, Thomas, Fauser, Margit, and Reisenauer, Eveline. (2013). *Transnational migration*. Cambridge: Polity.
Gal, Susan. (1989). Language and political economy. *Annual Review of Anthropology* (18), 345–367.
Gal, Susan. (2002). A Semiotics of the public/private distinction. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* (13), 77–95.
Gal, Susan. (2006). Contradictions of standard language in Europe: Implications for the study of practices and publics. *Social Anthropology* (14), 163–181.
García, Ofelia. (2009). *Bilingual education in the 21st Century: A Global perspective*. Oxford: WileyBlackwell.
Gellner, Ernest. (1983). *Nations and nationalism: New perspectives on the past*. Oxford: Blackwell.
Heller, Monica. (2010). Language as resource in the globalized new economy. In Nikolas Coupland (ed.). *The Handbook of Language and Globalization*. Blackwell Publishing Ltd. (pp. 347–365).
Hobsbawm, Eric. (1990). *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
Hurst, Ellen. (2017). Regional flows and language resourses. In Suresh Canagarajah (ed.). *The Routledge Handbook of Migration and Language.* Routledge: London and New York. (pp. 171–187).
Igboanusi, Herbert. (2002). *Igbo English in the Nigerian novel*. Ibadan: Enicrownfit Publishers.
Jacquemet, Marco. (2005). Transidiomatic practices: Language and power in the age of globalization. *Language and Communication* 25(3), 255–277.
Knack, Stephen, and Philip Keefer. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics* (112), 1251–1288.
Kozieł, Patrycja. (2015). Narrative strategy in Chimamanda Ngozi Adichie's novel «Americanah»: the manifestation of migrant identity. *Studies in African Languages and Cultures*, (49), 96–113.
Kroskrity, Paul. (Ed.). (2000b). *Regimes of language: Ideologies, polities, and identities*. SAR Press & James Currey, Santa Fe & Oxford.
Kroskrity, Paul. (2000a). Regimenting languages: Language ideological perspectives. In Kroskrity, P.V. (Ed.). *Regimes of language: Ideologies, polities and identities*. SAR Press & James Currey, Santa fe & Oxford, pp. 1–34.
Marschall, Melissa and Stolle, Dietlind. RACE AND THE CITY: Neighborhood Context and the Development of Generalized Trust // Political Behavior, Vol. 26, No. 2, June 2004. Pp. 125–153.

Park, Joseph Sung-Yul and Wee, Lionel. (2017) Nation-state, transnationalism, and language// The Routledge Handbook of Migration and Language. Edited by Suresh Canagarajah. Routledge: London and New York. (pp. 47–63).
Parmentier, Richard. (1994). Signs in society: Studies in semiotic anthropology. *Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis.*
Pennycook, Alastair and Emi, Otsuji. (2015). *Metrolingualism: Language in the city*. Abingdon: Routledge Press.
Rice, Tom and Brent Steele. (2001). White ethnic diversity and community attachment in small Iowa towns. *Social Science Quarterly* (82), 397–407.
Saguaro Seminar. (2001). *Social capital community benchmark survey*. Cambridge, Mass.: Saguaro Seminar of the John F. Kennedy School of Government at Harvard University.
Silverstein, Michael. (1979). Language structure and linguistic ideology. In Clyne, P.R., Hancks, W.F., Hofbauer, C.L. (Eds.). *The Elements: a Parasession on linguistic units and levels.* Chicago: Chicago Linguistic Society. (pp. 193–247).
Smith, Anthony. (1995). *Nations and nationalism in a global era.* Cambridge: Polity Press.
Smith, Anthony. (2010). *Nationalism* (2nd ed.). Cambridge: Polity.
Taylor, Charles. (2004). *Modern social imaginaries*. Duke University Press, Durham & London.
Vertovec, Steven. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30(6), 1024–1054.

Дата надходження до редакції *03.12.2022*
Ухвалено до друку *22.12.2022*

Відомості про автора

Чернишова Світлана Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов історичного та філософського факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторантка кафедри теорії та історії світової літератури імені професора В. І. Фесенко Київського національного лінгвістичного університету e-mail: sveta.chernyshova@gmail.com		**Сфера наукових інтересів** художня література США, ідентичність у художній літературі, наратологія, постпостмодернізм